

A 00153 SZ

ÜZLETRÉSZ

SZÁZ 100 PENGŐ

értékben, mellyel az

ERDÉLYRÉSZI-HANGYA

FOGYASZTÁSI, TERMELŐ ÉS ÉRTÉKESÍTŐ SZÖVETKEZETEK SZÖVETSÉGE
MINT SZÖVETKEZET MAROSVÁSÁRHELY

a BÁGY-I term. ért. és fogy. szövetkezetnek

mint ennek a teljesen befizetett egy darab száz pengős üzletrész tulajdonosának mindazokat a jogokat biztosítja, melyek az üzletrészes tagokat alapszabályai értelmében megilletik. Ez az üzletrész és szelvényei az alapszabályok szerint csak az igazgatóság beleegyezésével idegeníthető el.

MAROSVÁSÁRHELY,

1941. Junius 1.

Balázs Dénes
elnök v. helyettese.

[Signature]
ügyv. igazgató.

BALÁZSI DÉNES

NE NÉZZE SENKI CSAK A
MAGA HASZNÁT...

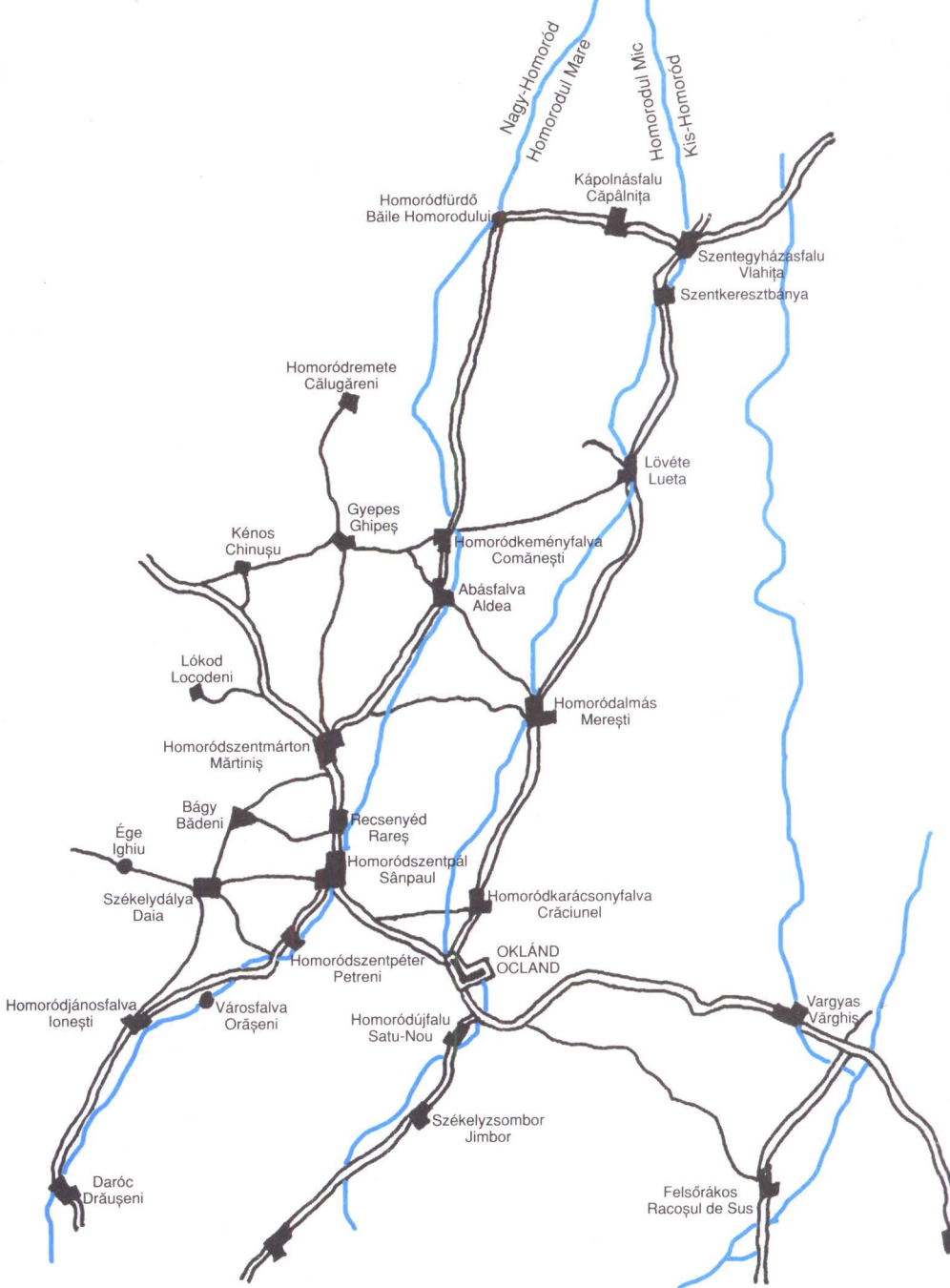

A Nagy- és Kis-Homoród vidéke 1904-1905 táján

Gazdakörrel, fogyasztási-, tej- és hitelszövetkezettel rendelkező falvak

Văile Homorodului Mare și Homorodului Mic în anii 1904-1905

Cercuri și cooperative economice de credit, de consum și de prelucrarea laptelui

Erdélyi Magyar Adatbank

Balázi Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát

BALÁZSI DÉNES

**NE NÉZZE SENKI CSAK A
MAGA HASZNÁT...**

*Szövetkezeti mozgalom
a Kis- és Nagy-Homoród mentén*

Haáz Rezső Kulturális Egyesület
Székelyudvarhely
1995

Erdélyi Magyar Adatbank

Balázsi Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát

Szerkesztette: **Cseke Péter**

Lektorálta: **dr. Gazda Klára és**

Fábián Lajos

A könyv megjelenését a Művelődés- és Közoktatási Minisztérium,
Székelyudavrhely város önkormányzata, a Magyar Kollégium és a
Magyar Könyv Alapítvány támogatta.

© **Balázsi Dénes, Székelyszendélek 1995.**

ISBN 973-96873-4-2

Műszaki szerkesztő: Kercső Mária

Megjelenés éve: 1995

Formátum: A5

Készült a székelyudavrhelyi **INFOPRESS Rt.** nyomdájában.

Mottó:

„A közintézményeket illetőleg bíztam abban, hogy ott maradt munkatársaim és az a nemzedék, melyet mi neveltünk fel, s melynek lelkébe, értelmébe igyekeztünk beleoltani a vallásos érzés és a szövetkezés szükségességének gondolatát, meg fogja állani helyét, s nem engedi elsorvadni azokat az intézményeket, melyeket érettük alkottunk!”

Ürmösi József

Előszó

Az 1989-es fordulat utáni első székelyudvarhelyi Korunk-találkozón a civil társadalmi alakulatok meghonosítása volt a téma. Az egyik szerkesztő arra biztatott: nem kell elzárkózni, bátran át kell venni a nyugat-európai modelleket.

Többek közt szót kértem én is. Elmondtam, hogy a székely faluközösség önszerveződési modelljei hazai történelmi-társadalmi talajba gyökereznek (lásd Egyed Ákos és Imreh István munkáit), ám a nyugat-európai minták sem idegenek, mert a századforduló után Udvarhely környékén, a Homoródok vidékén komoly szövetkezeti mozgalom alakult ki. Nem torkolltak ugyan le, de a lekicsinylést, a tudóskodó figyelemelterelődést megéreztem, s bosszantott, hogy ha ezt más mondaná, akkor felfigyelnének mondandómra.

Cseke Péter szóban és levélben egyaránt biztatott: írjam meg mondandómat, mert roppant időszerű. Az udvarhelyszéki RMDSZ szélmalomharca és meddő helyben topogása is arra indított, hogy sürgősen tenni kell valamit gazdasági talpraállásunk, megerősödésünk érdekében. A homoródmenti múltbeli állapotok vizsgálatára serkentett dr. Hála József néprajzkutató is. Hogy nem csupán tíz-húszoldalas szakdolgozat, hanem könyv lett az egyéni kutatás és feldolgozás eredménye, azt az említett helyzet váltotta ki, és a szülőföldem iránti adósságaim törlesztésének óhaja. Köszönettel tartozom dr. Gazda Klára néprajzkutatónak is, aki értékelő bírálatával segített.

Remélem, sikerül a figyelmet a sok szempontból elhanyagolt Homoródmente felé irányítanom.

Székelyszentlélek, 1995. július 17-én

Balázsi Dénes

I. A SZÖVETKEZETI ESZME FORRÁSAINÁL

1.1. Megalapozatlan reprivatizáció

Az 1989-es fordulatot követő időszak törekvéseinek egyik fontos feladatuként jelentkezett a falu kommunista diktatúra előtti rendjének visszaállítása. Első célpontja az elszemélytelenített, erőszakkal kollektivizált föld magántulajdonának visszaállítása lett. A jogos népharag viharos támadásba lendült a pártállam által felülről irányított — szinte csak központi érdekeket szolgáló — kollektív gazdaságok (későbbi nevükön termelő „szövetkezetek”), a falvakat kiszipolyozó állami gépállomások, a ráfizetéses, csupa csont-bőr állományú állattenyésztő „farmok” istállóit ellen. Régóta nem hatottak már a lezüllött valóságot hazug statisztikai ködbombákkal eltakarni igyekvő jelentések a „világrekord” terméshozamokról, „hihetetlenül gyorsan emelkedő életszínvonalunkról” (a volt gyarmati országokéhoz viszonyítva). A kommunista erkölcsről akkoriban zengett himnuszok felháborították a földje megmunkálásából élő falusi embert, akit az akkori milícia meghurcolt a határról engedély nélkül hazavitt egy-két kukoricacső miatt, mert tanúja volt annak, hogy a közvagyon „éber őrei” szemet hunytak a vagonnyi tételt jelentő rablások esetén.

Az ilyen körülmények között termelő földműves ember előtt, nyilván, a szövetkezetek — azaz nálunk azok torzszülőttei, a kollektívek — ellen beszélő mai demokrata szava hitelt kapott. Nem csoda tehát, hogy a gyors és olcsó sikerre pályázó vagy nem eléggé alaposan tájékozott, jóhiszemű politikusok is, akik azonnal igazolni akarták divatos antikommunista beállítottságukat, gyorsan rákapcsolták propagandagépüket a kollektívek felszámolásának és a közös vagyon, valamint a földek szétesztésének hirdetésére. Azt állították, hogy a továbbélő kommunista struktúra a privatizáció, azaz a haladás legfőbb akadálya. A reprivatizáció leghatásosabb jelszava ez volt: Ki kell osztani, mérni a volt tulajdonosoknak a kollektivizált földet ott, ahol a telekkönyv írja.¹

Nem vették észre, hogy radikális újító szándékuk átlendíti őket a ló másik oldalára. A fürdővízzel együtt kilocsantották a gyermeket is. Szinte mindenki megfélemedezett egy sor olyan gazdasági-társadalmi-történelmi tényről, amelyek ellentmondanak a reprivatizáció ilyen leegyszerűsítő értelmezésének. Pusztában elhangzott szózatként hatottak dr. Pap István lelkiismerethez szóló, logikusan érvelő, tudományosan megalapozott írásainak intései, a magyar mezőgazdasági szakemberek aggodalma², akik a reprivatizáción nem a száz évvel ezelőtti birtokállapotok visszaállítását értették, és nem csupán a magánvállalkozást tekintették a jövő mezőgazdasága által járható, egyedül üdvözítő útnak. Szakemberek körében közismert tény, hogy száz év óta a földalap sokféle beavatkozást szenvedett el: arányosítás, tagosítás, valamint gyakori terület- és tala-

¹ Lőrincz György: *A nyomorúság lejtőin egyre lejjebb...* Korunk, 1994.6.46-54.;
Dr. Pap István: *Gazdálkodás, ráfizetés*. Romániai Magyar Szó. 1990. máj. 13.
Uő.: *Döglött mammutból versenyló*. Romániai Magyar Szó. 1990. máj. 19.

² Dr. Csapó József: *A tulajdonformák változatossága*. Romániai Magyar Szó. 1990. máj. 26.

játalakítás, feljavítás. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a mezőgazdaság szak-tudományként lépést tartott a látványos műszaki fejlődéssel. Nem térhetünk vissza a nadrágszíj-parcellákhoz, a faekéhez és az állati vontatású, ekhós szekérhez („a két kajla sőrő”-hez) a minőségi termelés európai versenypiacának korszakában.

Érzelmi viszonyulásunk a letűnt korszakhoz lehet elítélő, ám nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről, hogy a szövetkezet, a szövetkezeti gazdálkodási forma nem azonos a szovjet kolhozsal vagy a romániai kollektív gazdasággal.

1.2. A szövetkezet fogalma

A fogalom tisztázása érdekében hadd idézzük a témakörben járatos kutatókat. Hegedüs Vilmos szerint: „A szövetkezet társadalmi-gazdasági szervezet, kis gazdasági egyedek önkéntes és személyes társulása, meghatározott gazdasági feladatok és társadalmi célkitűzések végrehajtása, közös alapok létrehozása és nagyobb személyes eredmények elérése céljából.”³

A szövetkezetek működési elveit Ihring Károly így foglalja össze:

– a szövetkezeti tevékenység kapcsolódjon a tagok gazdasági tevékenységéhez mint üzemi kiegészítés vagy háztartási érdekelttség,

– a kölcsönös segítség, ami a visszatérítés rendszerében, a nyereségrészesedés és a nem tagokkal való forgalom korlátozásában, illetőleg a tagok elsőbbségének az elvében nyilvánul meg,

– kölcsönös ellenőrzés,

– a tagok meghatározott anyagi felelőssége, egyrészt a szövetkezeti tőkéhez való hozzájárulás formájában, másrészt a szövetkezet üzletviteléért való anyagi felelősségben, rendszerint a jegyzett üzletrész erejéig,

– a szavazati jognak a tagsághoz, nem pedig az üzletrészhez való kötése.⁴

A szövetkezetek a politikai semlegességet és az államhatalomtól való függetlenség elvét hirdetik. Elsődleges történeti megjelenésükben az alulról jövő kezdeményezés, a demokratizmus, majd a központosító törekvések nyomán a felülről való irányítás is szóhoz jutott. A polgári társadalom talaján létrejött szövetkezetek a fenti elveket a helyi (ország, megye, vidék és közösség) történelmi, társadalmi és politikai feltételektől függően különböző mértékben érvényesítették tevékenységükben. „A szövetkezeti mozgalom Angliából, a kapitalizmus őshazájából indult ki. A szövetkezetek a tőkés gazdálkodás velejárói. Ahol az ipar és a kereskedelem hamarabb érte el a kapitalista fejlettségnek bizonyos fokát, ott a szövetkezeti eszme is — a gazdasági helyzet kényszerítő hatása alatt — előbb gyökerezett meg.”⁵

³ Hegedüs Vilmos: *Polgári fogyasztási szövetkezeti mozgalom története Magyarországon – 1867-1900*. Kiadja a Szövetkezeti Kutató és Üzemszervezési Iroda. Tanulmányok (egyetemi jegyzet kéziratban). Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtár, 607456.4. és 31. „A szövetkezeti demokrácia alapján áll, a szövetkezeti önségély elveit alkalmazza, és többé-kevésbé a széles néprétegek érdekeit öleli fel.”

⁴ Ihring Károly dr.: *A polgári mezőgazdasági szövetkezeti mozgalom története Magyarországon*. Bp. 1957. II. 432. (Tanulmányok, egyetemi jegyzet.)

⁵ Hegedüs Vilmos: i.m. 17.

1.3. A szövetkezetek történeti típusai

a) *A Rochdale-i fogyasztási szövetkezet*

A szövetkezés múlt századi formáit társadalmi szükséglet hívta létre: kezdetben a nyers kapitalizmus vadhajtásai miatt szenvedő proletariátus súlyos nyomorának enyhítésére szolgált. Angliában a Rochdale-i takácsok 1843 őszén vetik fel a **szövetkezés** gondolatát. Ugyanott egy maréknyi munkanélküli 1844. október 24-én elhatározza, hogy szerencsétlen, éhező családjuk megmentésére garasaik összeadásával szövetkezeti boltot nyitának, ahol hitelben és beszerzési áron árúsítják tagjaiknak a legnélkülözhetlenebb hétköznapi létszükségleti cikkeket, s ezáltal megvédik a betársulókat a szatócsok uzsorakamatától. Így jött létre a világon az első fogyasztási szövetkezet⁶ Az elsőt újabban követik, végül 1863. augusztus 11-én megalakul a Cooperative Whdesak Society, amely az egybetömörült **fogyasztási szövetkezetek** áruellátására létesült, és majd 1864. március 14-én kezdi meg működését Manchesterben.

b) *A Raiffeisen-féle hitelszövetkezet*

Az első **hitelszövetkezet** Németországban született meg. Schulze-Delitzsch kisipari anyagbeszerző 1849-ben szövetkezeteket kezdett szervezni, és ezek hitelezésének problémáját hitelszövetkezet létesítésével próbálta megoldani. Raiffeisen, elődje nyomdokain haladva, 1862-ben hitelszövetkezetben tömöríti a földművelő kisgazdákat, hogy előnyösen és alacsony kamatra kaphassanak kölcsönt, s így függetlenítsék magukat a nagy bankok uzsoráitól.

c) *Dániai mezőgazdasági értékesítő- és feldolgozó szövetkezetek*

A mezőgazdasági **értékesítő szövetkezetek** szülőföldje Dánia. A tej, tojást és húst értékesítő- és **feldolgozó szövetkezetek** számos formáját hozzák létre az 1870-es években. Egyidejűleg az értékesítő szövetkezetek számos típusa is fejlődésnek indult az említett időszakban: pinceszövetkezetek, zöldség- és gyümölcsfélét értékesítő szövetkezetek stb. Az eddig megemlített — a polgári társadalom talaján megszületett — agrárszövetkezetek lényege nem valami **szövetkezeti rend** megvalósítása (Saint-Simon és Louis Blanc⁷), hanem a kisgazdák versenypozíciójának erősítése a piacim, a tőkés ipari és kereskedelmi vállalatokkal szemben, a kisárutermelő parasztgazdaságok kölcsönös segítségére, közös és szervezett piaci fellépésére alapozva.

Az első világháború végéig Európa-szerte meghonosodtak és kialakultak az egyes államok viszonyainak legmegfelelőbb szövetkezeti típusok. Az első szövetkezeti kezdeményezések közül a fogyasztási szövetkezetek és a hitelszövetkezetek, majd a

⁶ Társadalmi Lexikon. Népszava Könyvkereskedés. Bp. 1928. 589., 598. és 649.; Hegedüs Vilmos: i.m. 17.; Erdei Ferenc: Összegyűjtött művei. Mezőgazdaság és szövetkezet. Akadémiai Kiadó. Bp. 1977. 117. Megjegyzem, hogy a Rochdale-i fogyasztási szövetkezetek alapítási évét 1847-re teszi, és a hitelszövetkezet születési dátuma 1849, illetve 1862 (Annhein). Hangya Naptár. 1944. 48-50.; 1931, 154.

⁷ Új Lexikon. Dante-Pantheon. Bp. 1936. 359. „Szövetkezet: a termelő szövetkezet eredete Franciaország, ahol a kistermelők egyesítése a termelés jövedelmezőségét szolgálta.” Erdei Ferenc: i.m. 118. s 120. „Saint-Simon és Louis Blanc Franciaországban a munka szervezéséről e; méltakodott és nemzeti műhelyek alapítását kezdeményezte 1832-ben.” Kísérletüket szövetkezeti szocializmusnak nevezik.

feldolgozó- és értékesítő szövetkezetek bizonyultak életképesnek. Ez utóbbi formák nemcsak városon, hanem falvakon is meghonosodtak, és a mezőgazdaságban nagy jelentőséggel bíró gazdasági intézményekké fejlődtek.

A fogyasztási szövetkezetek — vagy ahogyan Erdei Ferenc nevezi, a **kereskedelmi formák**⁸ — a legelterjedtebbek; falun a mezőgazdasági jellegű fogyasztási szövetkezetek fejlődtek nagyobb súlyú, szélesebb hatáskörű intézményekké. Európában a következő megoszlás alakult ki e téren: a fogyasztási szövetkezetek többsége Angliában, Németországban, Franciaországban és Belgiumban városi szövetkezet volt, míg Svájcban, Dániában, Bulgáriában, Romániában, Olaszországban és Magyarországon a falusi fogyasztási szövetkezetek alkották a kereskedelmi formák zömét. Az 1920-as évek végén a világon működő fogyasztási szövetkezetek száma 80.000-re becsülhető, mintegy 35 millió taggal. A legfejlettebb fogyasztási szövetkezettel rendelkező országok, a szövetkezetek számának sorrendjében: Jugoszlávia (4200), Románia (3400), Németország (2474), Magyarország (1826), Lengyelország (1800), Dánia (1755), Franciaország (1495), Anglia (1280), Svédország (887), Svájc (580), Finnország (547), Csehszlovákia (448), Norvégia (434) és Hollandia (310).

A hitelszövetkezet, illetve szövetkezeti kölcsönpénztár és népbank ugyancsak népszerű szövetkezési forma. Városon is előfordult, ám itteni jelenléte, a falusi hitelszövetkezetek nagy számához képest elenyésző. Az 1920-as években a világon 95.000 hitelszövetkezetet tartottak számon, amiből mindössze 2000 volt városi, jórészt kisipari hitelszövetkezet. Országokénti elterjedés szempontjából, a hitelszövetkezetek számát véve alapul, a következő sorrend alakult ki: Brit-India (25.000), Németország (22.000), Franciaország (8000), Csehszlovákia, (5500), Románia (3800), Lengyelország (3650), Olaszország (2750), Japán (2600), Ausztria (2100), Norvégia (1500), Belgium (1400), Bulgária (1350), Hollandia (1250), Finnország (1050), Magyarország (1009 [1937-es adatok szerint]).

Az **értékesítő szövetkezetek** fejlődése új formák megjelenéséhez vezetett. A mezőgazdasági termékek forgalmazása ez utóbbiak hatására jelentős növekedést ért el. Egyik értékesítő szövetkezeti forma egyszer **kereskedelmi tevékenységet** folytat, vagy saját cége nevében, vagy ügynökség formájában, mint szövetkezeti árutözsde (Veiling, aukció). A másik értékesítő szövetkezeti forma **feldolgozó- és értékesítő** szövetkezeti tevékenységet is folytat, mint például a dániai vaj- és vágóhídszövetkezetek, valamint a németországi, hollandiai, finnországi és balti államokbeli tejszövetkezetek. A dániai vajszövetkezetek fejlettségét és elterjedtségét bizonyítja a kiragadott adat, mely szerint 1927-ben a dániai gazdaságok 89,5%-a ebben a formában működött, és az ottani tehénállomány 87%-a ide tartozott.

d) *A szovjet szövetkezetek*

Közel százéves történelmük során a szövetkezetek a formák változatossága mellett jelentős számbeli gyarapodást is elértek. Az első világháború után a **Szovjetunió megjelenésével a szövetkezetek történetében is új szakasz veszi kezdetét**. Nem áll szándékomban bemutatni azt az utat amelyet a marxizmus klasszikusainak elméleti fejtegetéseitől a konkrét gyakorlatba ültetésig megjártak a szovjet kereskedelmi- és termelőszövetkezetek. Néhány jellemzőnek vélt mozzanatot ragadok ki csupán. Az

⁸ Erdei Ferenc: i.m. 120-122.

elmélet és gyakorlat egyeztetése nem volt problémamentes. Sztálinnak meg kellett védenie döntéseit, nem csak a polgári ideológusokkal, de saját táborának belső kritikusai-val szemben is: „Néha a kolhoz-mozgalmat szembehelyezik a szövetkezeti mozgalom-mal, nyilván azt vélvén, hogy a kolhozok és szövetkezetek két különböző dolog. Ez persze helytelen. Egyesek egészen odáig mennek, hogy a kolhozokat szembehelyezik Lenin szövetkezeti tervével... A lenini szövetkezeti tervet megvalósítani annyi, mint a parasztságot az értékesítési és beszerzési szövetkezetek színvonaláról a termelőszövetkezetek színvonalára emelni.” Sztálin beismeri, hogy: „...a szövetkezetek tekintetében a szovjet parasztok és a nyugateurópai parasztok között éppen a tulajdonviszonyok és gazdálkodásuk kapitalista fejlettsége tekintetében meglévő eltérés [...] igen nyomatékos”.⁹

Kezdjük az elején. Az 1918. évi szövetkezeti rendelet a szövetkezeteket az egész lakosságot magába foglaló szervezeteknek nyilvánította, és elhatározta, hogy minden területre kiterjedően kétféle szövetkezetet — általános- és munkásszövetkezetet — kell működtetni a Szovjetunióban. Fenti rendelet a szövetkezetek feladatául jelölte meg az egész lakosság létszükségleti cikkekkel való ellátását, a fogyasztási cikkek felvásárlását és bizonyos saját árutermelés megvalósítását. A szövetkezetek elsődleges feladata— a rendelet szerint — a városi lakosság ellátása, a város–falu közötti árucsereforgalom megszervezése által. A szovjet állam nyilván a felsőbbrendű osztályt képviselő proletárdiktatúra önkényhatalmi pozíciójából intézi a szövetkezetek vezetését. 1919-ben az összes szövetkezeteket közellátási állami szervnek rendelték alá, és pénzügyi ellátásukról ezután állami forrásból gondoskodtak. Később elrendelik a két korábbi szövetkezet egyesítését egységes, általános szövetkezet formájában, és bevezetik az ingyenes, üzletrész nélküli tagságot. Így a tagsági minőség általános és kötelező lesz, ezt az állapotot 1923-ban formálisan módosítják ugyan, de a lényeg ugyanaz marad.

Az 1930-1935 közötti időszakban nemcsak a mezőgazdaságot kollektivizálták, hanem a magánkereskedelmet is megszüntették. 1936-ban a fogyasztási szövetkezetek tevékenységét kizárólag a falura korlátozták, ezek városi szervezeteit, üzleteit az állami kereskedelem vette át. Láthatjuk, hogy a szövetkezeteket fokozatosan beillesztik a népgazdaság szocialista rendszerébe, állami terv keretében működnek, és fő feladataikat is e tervek szabják meg. Államilag megszabott árak szerint történik a felvásárlás és az elárúsítás. A szövetkezetek hálózatát a népgazdasági terv kapcsolja össze az állami iparral és kereskedelemmel. Így a szabadverseny lehetősége megszűnik. Függetlenségről sem beszélhetünk, mert minden helyi szövetkezet magasabb szövetkezet kötelékébe tartozik, ahol az úgynevezett „demokratikus centralizmus” elvei érvényesülnek. Következésképpen a szovjet fogyasztási, felvásárló- és áruértékesítő szövetkezetek eltértek a polgári kereskedelmi szövetkezetek alapelveitől, a tőke jellegéből, amely fokozatosan állami lett; az önkéntességet a kötelező tagsággal váltják fel; a demokráciát a felülről, központból diktált állami kényszerrel korlátozzák, és kizárják a piaci szabadversenyt, amely a termékek minőségi színvonalát emelhetné volna. Az árak mesterséges, az állam által meghatározott rögzítése korlátozta a gazdasági kibontakozást. Mindezek mögött az osztálypolitikai érdek állott, az ipari munkásság elsődleges ellátásának biztosítása, ez a kölcsönösség elvének megszegését is jelentette az élelmiszert termelő parasztsággal szemben.

⁹ Erdei Ferenc: i.m. 148.; Hangya Naptár, 1931.154.

A Szovjetunióban az áttérés időszakában a kollektív gazdaságok szervezeti formájaként az **artel**-jellegű termelészövetkezet vált uralkodóvá.¹⁰ Az 1935. évi min-taalapszabály szerint az artel lényege, hogy az egyéni-családi parasztgazdaságok az állami tulajdont képező földön főbb termelési eszközeiket közös szövetkezeti üzemben egyesítik, és a termelést közösen szervezett munkával végzik. A **kommunáktól** eltérően tehát nem egész gazdaságukat vonták össze, hanem továbbra is megmaradt egyéni gazdaságként a háztáji termelés köre, kisebb földterülettel és bizonyos állatállománnyal. Az artel szervezetű kolhozokat a különböző **munkatársulatoktól** (TOZ) pedig az különböztette meg, hogy közös gazdaságot hoztak létre, míg a munkatársulások csak egyes munkafolyamatokat végeztek vagy végeztettek közösen. Az artel típusú közös szövetkezeti üzem legfelsőbb döntéshozó szerve a közgyűlés, amely elnököt és vezetőséget választ. A munkabrigádokban és munkacsoportokban végzett munkateljesít-mények utáni javadalmazást a tagság az elszámolás után kapja meg. Először eleget tettek az állami kötelezettségeknek: kifizették vagy terményben elszámolták a gépi munka, vetőmagvak, vegyszerek, kölcsönök stb.-ért járó költségeket, létrehoztak közös szövet-kezeti alapokat, és a maradékot— a megvalósított munkanapok arányában — természet-ben és pénzben szétosztották a tagok között. Így a kolhoztag munkanapjának értéke a maradvány nagyságától függött, ami nagyon változó. A kolhozparasztot nem érdekel-hette a termelés mennyiségi és minőségi növekedése. Időjárás tényezők és állami igények módosíthaták a feltételeken előre tervszerűsített jövedelmet. Ez a kolhoz minta a második világháború időszakában olyan értelemben változott meg, hogy a szovjet állam „mindent a frontért” jelszó alatt minden szem gabonát elvett a termelőktől.

e) *A kelet-európai országok szovjet típusú szövetkezetei*

A második világháború után a szovjet érdekövezetbe tartozó **kelet-európai országok átvesszik a kialakult kollektív gazdaság-formát**. Egyes országok (mint pl. Bulgária) jelentős arányú földjára adókat fizetnek a termelészövetkezetbe belépő tagnak, bevitt földterülete után. Romániában a termelészövetkezetbe bevitt egyéni tulajdonú földeket társadalmi tulajdonná nyilvánították, s az állam örökös használati jogot biztosított a kollektív gazdaságoknak. Ismerhetjük az áldemokratizmust, az önkéntességnek, a poli-tikai semlegesség elvének, a tagság kölcsönös előnyének megcsúfolását a kollektívek történetéből. A központi irányítás, a tervkötelezettség és a kommunista párt által gyak-orolt központosított, merev vezetés számos káros következményének lehettünk tanúi. Kivételt képeznek a jugoszláviai földművesszövetkezeti formák, amelyek a nyugati polgári társadalom szövetkezetei és a keleti szocialista szövetkezetek közti harmadik utat próbálták járni.¹¹ Jugoszláviában az egyéni mezőgazdasági termelők szabad elhatározás-ból tömörültek az **általános földművesszövetkezetekbe**. A szervezés nem az osztály-harcos politikára épült, ezért kulákok is beléphetek a szövetkezetbe. A tagok bevitték alapvető termelőeszközeiket, de a föld magántulajdona érintetlenül maradt. Az általános földművesszövetkezetek maximálisan koncentrálták a mezőgazdaság termelőerőit. Így az említett szövetkezetek értékesítői és beszerzői szerepkört is betöltötték. A föld-művesszövetkezetek keretében gépállomások is működtek, és ide összpontosították az

¹⁰ Erdei Ferenc: i.m. 185-186. és 198.

¹¹ Erdei Ferenc: i.m. 169-170.

állattenyésztő állomások és termelő egységek vezetését Állategészségügyi szolgálat és agro-propagandaszerv működése is helyet kapott e szövetkezetekben. Ezek a földművesszövetkezetek különféle kooperációkba léptek a parasztgazdaságokkal. A kooperáció igen változatos formáit valósították meg. Legeltejedtebb forma az egyes gépi munkák szerződéses szolgáltatása volt, amit „első típusú termelési kooperáció”-nak, továbbá a komplex megmunkálásra való szerződés, amit „második típusú termelési kooperáció”-nak neveztek. Emellett a jövedelemmegosztásos, betét alapján vagy bérlet formájában kifejtett együttműködést is alkalmazták.

A szocialista országokban szervezett és működtetett kereskedelmi és mezőgazdasági termelőszövetkezetek további ismertetését nem tartom szükségesnek. Bizonyos jellemzőnek vélt mozzanatokot próbáltam kiragadni, amelyek a lényegét sugalmazzák, de nem a teljes fejlődés és változatosság széles skáláját. A tőkés társadalom talaján létrejött szövetkezetek történetét sem vezettem el a mai változásokig, fejlődésük jelenlegi állapotáig. Célom a szövetkezet fogalmának általános és differenciált tisztázása volt nem a jelenség teljességre törekvő bemutatása.

1.4.A szövetkezeti mozgalom úttörői az Osztrák-Magyar Monarchiában

a) Az első próbálkozások: az egyletek

Magyarország, Nyugat-Európához viszonyítva, később lépett a tőkés fejlődés útjára. A kapitalista rendszer kibontakozását fékezte az abszolutizmus: még nem fejlődött ki a nyugati országokéhoz hasonló nagyipar, hiányzott az ipari munkásság és a kisipar a céhek szorításában működött. A falu akkor még a feudalizmus láncaitól próbált szabadulni. A reformkorban Széchenyiék által elindított pezsgés elcsitult. A haladó nemesség az 1848-49-es forradalom leverése után megtorpant, a magyar arisztokrácia nagyrésze a passzív ellenállás taktikáját választotta. Magyarországon nem a nincstelen ipari munkások, a felvilágosult iparosok vagy kisbirtokos szabad gazdák igénylik és kezdeményezik az együttműködést a társulás új formáját hanem a kishivatalnokok. „Az 1863. évi ínséges esztendő arra készítette a Budán és Pesten szolgáló hivatalnokokat, hogy jobb ellátásuk biztosítása érdekében gazdaságilag szervezkedjenek. Megalakítják 1863-ban az ELSŐ PESTBUDAI FOGYASZTÁSI EGYLETET”.¹² A vezetők közönye miatt csak egy évet élt az első magyar fogyasztási szövetkezet.

Erdélyben az első két fogyasztási szövetkezetet szász iparosmesterek alapították, akik élénk összeköttetést tartottak fenn Németországgal. Az iparossegédek ott jártak vándorúton és onnan hozták magukkal a szövetkezés gondolatát. 1866-ban alakult a **Nagydisznódi Fogyasztási Egylet**, 131 taggal. Két év múlva 61.977 forint forgalommal és 3177 forint tiszta nyereséggel zárták a mérleget. A második erdélyi fogyasztási szövetkezetet ugyancsak szászok alapítják 1867-ben, **Nagyszebeni Fogyasztási Egylet** néven. Az első év végén a tagok száma 222, a szövetkezet forgalma 20.462 forint, a tiszta nyereség 865 forint. Ugyancsak 1867-ben alakult meg az **Első Pécsi Consum Egylet**, 1400 taggal. Első évi forgalma 36.638 forint.

---

¹² Hegedüs Vilmos: i.m. 46-47

b) Gróf Károlyi Sándor, a magyar szövetkezeti mozgalom úttörője

Az időrendben következő magyar fogyasztási szövetkezetek szinte két évtizedet késnek. Ennek okát a történész a „különleges magyar viszonyok”-ban látja: „Népünk a társulás iránt általában kevésbé hajlamos, az évszázados keserves tapasztalatok szinte ösztönszerű ellenszenvet váltottak ki belőle minden újítás iránt Ezt a magyar szövetkezeti mozgalom fejlődése is igazolja.”¹³ 1867-ben Magyarországon mindössze 29 szövetkezeti tartottak nyilván.¹⁴ A hazafias érzelmű főúri osztály egy-egy kiváló, felvilágosult demokrata tagja kell hogy magára vállalja az úttörő szerepét olyan, aki felismeri a sajátos magyar viszonyokat és azt, hogy alulról, az évszázados elnyomásban és sötét tudatlanságban élő néptől nagyon kevés kezdeményezés várható. Így a szövetkezetek szervezésének uralkodó jellegzetessége lesz a felülről lefelé irányuló kezdeményezés elve. Nem véletlen, hogy Széchenyi István egyik legbensőbb barátja és legodaadóbb munkatársa, gróf **Károlyi Sándor** lesz a szövetkezeti mozgalom magyar úttörője. Károlyi gróf az 1848-49-es szabadságharcot Klapka tábornok oldalán küzdi végig, majd annak vérbefojtása után, párizsi száműzetése idején társadalmi-politikai előadásokat hallgat. Eközben megismerkedik a nyugati országok szövetkezeti mozgalmával, gyorsan felismeri annak gazdasági erejét és jelentős szociális értékét is. Az 1867-es kiegyezés után hazatér és előbb családi dolgait hozza rendbe. Megtiport hazájában végtelen keserűséggel látja a falusi nép elmaradottságát és kiszolgáltatottságát.¹⁵ Felismeri a magyar arisztokrácia emiatti vétkezetét is „...a vezető osztályok nagyot vétkeznek midőn, csupa közönyösségből és a munkától való irtózás miatt magára hagyják a népet.” — írja a Szövetkezésben.¹⁶ Jól ismerte a magyar iparosokat is, akik nehezen viselik el társukat vezetőnek, hiányzik körükből a fegyelem, az összetartás, az eredmények megbecsülése, de annál több az irigység és széthúzás. A megyei, állami hivatalnokréteg nagy része teljesen közömbös a gazdasági kérdések iránt Lenézi a népet és elzárja előle a felemelkedés útját. Tehát nem csak anyagi, de erkölcsi felemelkedésre is szükség volna. Gróf Károlyi Sándor felismeri, hogy erre a célra legmegfelelőbb formák a szövetkezetek. Elsőrangú munkatársra akadt **György Endre** író, szerkesztő és akadémiai tag személyében, aki a szövetkezeti kérdéskört külföldi tanulmányútjain alaposan megismerte. Neki köszönhető a mi viszonyainknak megfelelő szövetkezetalapítási tervet.¹⁷

Károlyi Sándor több törvényjavaslatot készített jogász barátaival, hogy megfelelő állami-jogi keretet biztosítson a szövetkezeteknek. Az 1875. évi törvény előtt létesült magyar intézmények nem mint kereskedelmi társaságok, hanem mint egyletek működtek. Az 1875. évi kereskedelmi törvény életbe lépése után ezek az egyletek rendszerint felvették cégük megnevezésébe a „mint szövetkezet” toldalékot. 1875 végére 224 szövetkezet alakult, ezek munkások, bányászok, iparosok és tisztviselők fogyasztási szövetkezeteiként működtek.

¹³ Hegedüs Vilmos: i.m. 45.

¹⁴ Csepregi Horváth János: A magyar szövetkezeti intézmény története. Bp. 1926.I.52

¹⁵ Hangya Naptár. 1944. 48-64

¹⁶ Szövetkezés, 1893. jan. 15.

¹⁷ Hegedüs Vilmos: i.m. 56-58

c) *A Gazdakör és Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetének megszületése*

Hiányzott a parasztság kezdeményezése és önszerveződése. Nem csoda, hiszen az egyetlen agrárszervezet, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) kizárólag a nagybirtokos osztály és a dzsentrik érdekeit képviselte.¹⁸ Innen származik a mezőgazdasági hitelügy megszervezésének gondolata is. Ez a szövetkezeti forma nem annyira a parasztság megsegítését tekintette feladatának, inkább az agrárválság sújtotta nagybirtokosok érdekeit szolgálta. Az 1879. évi **székesfehérvári országos mezőgazdasági kongresszus** különbizottságot küld ki ez utóbbi probléma megoldására. Az OMGE 1880-ban szövetségbe vonta össze a megyei és vidéki gazdasági egyesületeket. E szövetség 1881. évi első nagygyűlésén még mindig a mezőgazdasági hitel ügyében tanácskoznak, egyelőre eredménytelenül. Eredményt jelent viszont az, hogy az OMGE szakosztályaként megalakul a **Gazdakör**. Gróf Károlyi Sándor az alapító, aki György Endre közreműködésével megkezdí a szövetkezetek szervezését. Sok küzdelem és munka után, családi összeköttetések felhasználásával, 1886. december 19-én sikerült összehívnia a **Pestmegyei Hitelszövetkezet** alakuló közgyűlését, amely elnöknek a kezdeményezőt, Károlyi Sándort választotta meg. 1877 jún. 8-án alakult meg Mácsa községben az első vidéki hitelszövetkezet, amely a Pestmegyei Hitelszövetkezet első falusi köteleke lett. Ezzel kezdetét vette az országos szervezés és 1894-ben, az alakuló közgyűlésen létrehozták a **Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetét**, amely az egész országra kiterjesztette működését.

d) *Gidófalvy István, az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom kezdeményezője*

Erdély első magyar hitelszövetkezete 1882-ben alakult meg **Marosvásárhelyen**.¹⁹ Nem tudunk róla, hogy közvetlenül budapesti indítatása lett volna a szervezésnek, de bizonyosra vehető, hogy két erdélyi demokratának köze volt az ügyhöz. Az egyik **Gidófalvy István**, akit Károlyi Sándor lelkes hívének tartanak.²⁰ **Gidófalvy** 1885-ben királyi közjegyzői kinevezést kap Szászrégenbe. A Budapestről hozott szövetkezeti gondolatot papokkal, tanítókkal és földbirtokosokkal osztotta meg abban a 62 faluban, ahol hetente két-három napot töltött. A nyolcvanas évek vége felé *Tegyünk a népért* címen felhívást tett közzé az erdélyi szövetkezeti szervezkedés érdekében. A másik személyiség **Szász Domokos** református püspök, akit **Gidófalvy** megnyert az ügynek. A püspök és a papság előtt tartott előadásán (Marosvásárhelyen) **Gidófalvy** kifejtette szövetkezeti eszméit. Később ezt az előadást *Görgényi levél* címen adta ki.

Terjedelmes levelezést folytat az ügy sikere érdekében. 1895-ben Kolozsvárra helyezik át. Rövid idő leforgása alatt öt szövetkezetet alakít a városban és harmincat a vármegyében (a környéken). A Ferenc József Tudományegyetem hallgatói számára pedig **iskolaszövetkezeti alapszabályt** dolgoz ki. A minisztérium azonban válaszra sem érdemesíti a kezdeményezést. Feltehetően a régeni tartózkodása idején végzett tevékenységének is köszönhető, hogy a Maros megyei Mezőpaniton, Szentháromság-Bedén, Mezősámsodon és Gernyeszegen megalakultak az első falusi szövetkezetek. A

¹⁸ Hegedüs Vilmos: i.m. 50.

¹⁹ Fodor László dr.: *Szövetkezeteink történetéből*. Kézirat a székelyudvarhelyi Civitas Alapítványnál. 1994. 4.

²⁰ Hangya Naptár. 1944. 54. és 64.

Háromszék megyei Nagyborosnyón és Berecken 1893-ban jött létre a hitelszövetkezet. 1895-ben Udvarhely megyében Kápolnásfalun, Lövétén, Bögzben, Székelykeresztúron és Siménfalván is beindul a hitelszövetkezetek működése.

e) *Az erdélyi szászok szövetkezeti mozgalmának úttörője*

Az erdélyi szász szövetkezeti mozgalom úttörője dr. **Wolf Károly**, egy segesvári orvos fia, aki Bécsben vegyészeti majd Heidelbergben jogi fakultást végez és húszévesen doktorátussal tér haza. 1874-ben a *Siebenbürgisches Deutsches Tageblatt* szerkesztését veszi át. 1881-ben a nagyszebeni választókerület képviselőjévé választják. 1885-ben a Nagyszebeni Általános Takarékpénztár igazgatója, 1912-ben főrendiházi tag. 1919-ben lemond minden tisztségéről, csupán Raiffeisen szövetkezeti Szövetségénél dolgozik tovább (sz.1849. – mgh.1929.). Negyvenkét évi szövetkezeti munkája eredménye: 187 szövetkezet 20.798 taggal, 1.286.455 lej üzletrésszel és 7.482.442 lej tartalékalappal.

f) *Az erdélyi románok szövetkezeti mozgalmának kiemelkedő alakja*

Az erdélyi román nép szövetkezeti mozgalmának úttörője **Visarion Roman**, aki a Nagyszeben melletti Rășinari községben tanítóként kezdi pályafutását, itt fogan meg a szőkefalvi (Săuca) fiúban a nép megsegítésének gondolata. 1857-ben a *Telegraful Român* szerkesztőjeként alkalmat nyílik eszméi terjesztésére. 1868-ban megszervezi a **Rășinari-i hitel- és takarékegyesületet**. Küzdelmét kiszélesíti és 1871-ben megalapítja az **Albina bankot**, amely bár nem szövetkezet, azzal a céllal létesült hogy a kialakuló szövetkezeti hálózat pénzügyi központjává erősödjék, s át is veszi a már meglévő **19 hitel- és takarékegyesület** irányítását amelyek alapszabálya szövetkezeti jellegű. Ezeket követik az újabb hitel-, földbérlo-, földosztó és másfajta szövetkezetek.

g) *A Hangya Központ létrejöttének előzményei*

A polgári **fogyasztási szövetkezetek** szórványos megalakulására (az 1875. évi kereskedelmi törvény megjelenéséig) már utaltam az eddigiekben. A vidéki, helyi indíttatású fogyasztási szövetkezetek közül első a **Sonkádi fogyasztási szövetkezet**. 1884-ben alakul 80 taggal.²¹ Ezt követi az 1888-i kereskedelmi miniszteri jelentésben szereplő **Kisgarami kincstári vasgyár munkásainak fogyasztási szövetkezte**.²² A *Szövetkezés* 1892. jún. 15-i száma hírt közöl a **Nyitrai tisztviselők fogyasztási szövetkezetéről**. Külön figyelmet érdemel a Szeben megyei, nevezetesen a **Săliște-i és Lancrăm-i** románok gazdasági gépek beszerzésére alakított szövetkezetei. Példaként ajánlja olvasóinak ezt a két szövetkezetet a *Szövetkezés* 1892. jún. 15-i száma. 1890-ig mindössze 6 vidéki fogyasztási szövetkezet működött. 1890-1900 között 371 fogyasztási szövetkezet alakult. Ez a fellendülés nem csupán az önszegélyezés gondolatának győzelmét jelenti, hanem közrejátszottak a pártpolitikai, nemzetiségi majd később a felekezeti érdekek is. Az alulról jövő kezdeményezésre jó példa a Sárosmegyei Gazdák Fogyasztási Szövetkezetének megalakítása, amely azt bizonyítja, hogy a vezető osztályok nem ismerték eléggé a népet, s éppen ezért leértékelték képességeit. Ez a példa egyedi és nem általános jelenségre derít fényt, éppen ezért a Magyar Gazdaszövetség vezeti — a „különleges magyar viszonyok”-ra való tekintettel — szükségesnek látják az említett szövetkezet „felülről lefelé” történő megszervezését, egy egységes fogyasztási szövetkezeti hálózat mintájára. Az egységes fogyasztási szövetkezeti rendszer megalakításának

²¹ Szövetkezés, 1891. nov. 15. 184.

valódi gazdasági célja az volt, hogy a monopolítke koncentrációs törekvéseinek káros kinövésével, a kartellek túlkapásaival szemben a harcot eredményesen csak a kis fogyasztási szövetkezetek tagjai vásárlóerejének nagyfokú koncentrációjával lehetett felvenni. Az 1895. májusi **III. Országos Gazdakongresszus** értékesítő- és fogyasztási szövetkezetek alapítását sürgeti. E cél megvalósítása érdekében hozza létre Károlyi Sándor a **Magyar Gazdaszövetséget**, hogy a vidéki gazdakörök és szövetkezetek szervezésének hivatott fóruma legyen.

h) A Hangya Szövetkezet megalakulása

1897. ápr. 24-én a szövetkezeti közvélemény ébrentartása és a szövetkezeti gondolat terjesztése érdekében Szövetkezeti Kongresszust hívtak össze. Gróf Károlyi Sándor szónoki beszédében kifejtette azt az elgondolását, miszerint a kongresszus működési körét a hitelszövetkezetekről az értékesítő és fogyasztási szövetkezetek szervezésére is ki kellene hogy terjessze. Károlyi javaslatára a kongresszus választmánya szövetkezeti alapszabály-szerkesztő pályázatot hirdet. Az eredménytelen pályázat után Bernát István kapott megbízást a fogyasztási szövetkezet központ, valamint az ehhez csatlakozó fogyasztási szövetkezetek mintaalapszabályainak kidolgozására. 1897. nov. 29-én a Magyar Gazdaszövetség közgyűlése elfogadta Bernát István alapszabály-tervezetét, és kitűzte a Hangya alakuló közgyűlését, amelyet 1898. jan. 23-án tartottak meg.²³

A Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete megalakulásakor 64 üzletrészes tagot számlált. Az általuk jegyzett üzletrész 524 részvényegység volt. A 100 koronás névérték üzletrészek jegyzése által 17.000 korona alaptőke gyűlt össze. Károlyi Sándor 330 darab egyéni részvény jegyzésével ezt az összeget 33.000 koronáról 50.000 koronára egészítette ki. Ez képezte a Hangya Központ alaptőkét. A szövetkezet elnökévé Károlyi Sándort választották. Így írta be nevét a haladó szellemű gróf kitörölhetetlenül a magyar szövetkezeti mozgalom történetébe. Károlyi gyakorlati tevékenységében híven követi elgondolását, amely szerint: a szövetkezetek szervezése a hitelszövetkezettel kezdődik, folytatódik a fogyasztásiakkal és ebben a talajban kell meggyökereztetni majd az értékesítő szövetkezeteket. „A termelőt fel kell szabadítani a közvetítők igájából az értékesítésnek.”²⁴

A Hangya kötelékéhez tartozó első falusi fogyasztási szövetkezet a Bors megyei **Brogyánon** létesült. Itt már 1895 óta működött a Károlyi-féle hitelszövetkezet A helyi földbirtokos, a hitelszövetkezet egyik igazgatója és védnöke, özv. Oldenburg Natalia hercegnő úgy akart segíteni a szlovák falu lakóinak, hogy részt vállalt a fogyasztási szövetkezet megalakításában is. Az első három évben a Hangya köteléki szövetkezetei az alábbi fejlődést mutatják:

²³ Szövetkezés, 1897. jún. 5. 15.

²⁴ Hangya Naptár, 1944. 55., 122.

Év	Szövetkezetek száma	Szövetkezetek alaptőkéje (korona)	Tagok (családok) száma	Eladott áruk értéke (korona)
1898	29	280.640	12.540	860.240
1899	70	420.560	18.622	1.740.620
1900	122	727.972	22.533	2.801.226

i) *A Hangya Központ fejlődése*

A Hangya Központ működését a Károlyi család Zöldfa utca (mai Veres Pálné utca) 12. szám alatti házában kezdte meg, a Magyar Gazdaszövetséggel közös helyiségben. Az áruforgalom 1898 június havában indult be. Az első hónapok áruforgalma a következőképpen alakult:

1898 június	227,02 forint
1898 július	226,37 forint
1898 augusztus	78,10 forint
1898 szeptember	1.171,29 forint
1898 október	1.450,90 forint
1898 november	8.459,05 forint
1898 december	127.515,78 forint

Az aránylag kis áruforgalom jövedelméből nem lehetett fedezni a központi igazgatás, a vidéki szervezés valamint a működő szövetkezetek ellenőrzésének költségeit. A földművelésügyi minisztérium által adományozott négyezer forint, valamint a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetétől kapott ezer forint nem fedte a propagandacélok szükségleteit. A tagok hozzájárulása az alapítási költségekhez szintén kevésnek bizonyult. Nyilvánvaló volt hogy az első — 1899. dec. 31-ével záródó — üzleti év veszteséges lesz. Körülbelül hatezer forint hiány jelentkezett. A központi vezetőség tisztában volt azzal, hogy ha veszteséges mérleg kerül nyilvánosságra, ez tág teret nyit a szövetkezet elleni támadásoknak, erősen megrendíti az igen lassan éledő bizalmat, és rendkívül sokat árt az egész mozgalomnak.

Ezekon a nehézségeken ismét Károlyi Sándor segített, amennyiben vállalta, hogy a Hangya Központ első üzletévének veszteségét a saját költségéből fedezi. Így jelent meg a Hangya Központ első mérlege 38 forint 18 fillér „tisztá nyereséggel”. Károlyi a mindegyre tökehiánnyal küszködő Hangyát sokszor átsegíti az indulás nehézségein nagylelkűségével és jó társadalmi meg családi kapcsolatainak igénybevételével. Sikerült megnyernie a Hangya támogatására a Magyar Általános Hitelbank alelnökét, ögróf **Pallavicini Edét**, a kiváló üzleti szakembert. 1902-ben a Hangya Szövetkezet, vezetőinek jó összeköttetéseit kihasználva, váltóhitelt kap a **Pesti Hazai Első Takarékpénztártól** és az **Országos Központi Hitelszövetkezettől**, majd 1903-ban a **Gazdák Biztosító Szövetkezetétől**. A magántőkére gyakorlandó nagyobb vonzóerő érdekében a Hangya Központ 1902. évi közgyűlésén — nem éppen demokratikus — alapszabálymódosítást hajtottak végre. Eszerint a rendes tagok egy darab 100 koronás üzletrészt jegyeznek, és így az üzletrész ötszörös értékéig vállalnak szavatosságot, míg az alapítvány tagjai legalább 1000 koronás üzletrészt jegyeznek, és a szövetkezet adósságaiért csakis a jegyzett üzletrész értékével szavatolnak. Az elosztásnál és az

esetleges felszámolásnál is érvényesül ez a megkülönböztetés az alapítványi üzletrészek javára. Igen élénk tevékenységet fejtett ki Károlyi Mihály gróf a Hangya igazgatóságában. Az ő felhívásának köszönhető, hogy 12 főispán vállalta föl a megyei közigazgatási haóság részéről a szövetkezeti mozgalom támogatását²⁵ Ugyancsak alapítványi üzletrészt jegyeztet Eszterházy Miklós herceg 100.000 korona értékben. Károlyi László gróf szintén 100.000 korona alapítványi üzletrészt fizet be. Ezek az adatok nyilvánvalóan bizonyítják a nyugati és a magyarországi szövetkezetek keletkezésében és fejlődésében mutatkozó különbségeket. A Hangyánál nyomon követhető a nagybirtokos arisztokrácia és a fináncoligarchia segítése. Kiténik az is, hogy az agrár-nagytőkésék egy része — saját osztályérdekeinek megfelelően — inkább áldozatot hoz a kisemberek megsegítésére, ezzel is ellensúlyozni kívánva a szociális nyugtalanságból fakadó nagyobbik bajt.

j) *A Hangya vidéki kirendeltsége; a nagyenyedi kirendeltség jelentősége*

Az erdélyi rész felé történő kibontakozás távlatának biztosítására már 1905-ben felmerült valamilyen **központi szerv** létesítésének gondolata. A vezetőségnek sikerült megegyeznie a **földművelésügyi minisztériummal** a székelyföldi központ ügyében: ne három központ legyen Erdélyben, hanem egy, és ez az egy kapja meg a három részre elosztandó állami szubvenciót. Így a földművelésügyi miniszter az OKH útján évi 14.000 koronát fog folyósítani, ezenkívül beruházási célokra szövetkezetenként ötszáz koronát bocsájt a Hangya rendelkezésére — mint a szövetkezet tulajdonát képező befektetést. Végül azt is kiharcolta a vezetőség, hogy a minisztérium már a folyó évré (1905) is tízezer korona szubvenciót engedélyezzen.²⁶

A Hangya vidéki hálózatának kiépítésében nagy szerepet játszott a **kirendeltségek** létesítése. 1906-ban kezdi meg működését a nagyenyedi, 1908-ban a nagyszombati, 1909-ben a balassagyarmati kirendeltség. A decentralizált áruellátás lényegesen megkönnyítette a körzeti szövetkezetek árubeszerzői tevékenységét. Később, 1913-ban Sepsiszentgyörgyön is létesült áruraktár. 1914-ben megnyílt a nagyváradi tranzitó-raktár is. Az 1906. ápr. 20-i igazgatósági ülésen az ügyvezető igazgató bejelentette a nagyenyedi központ megalakulását, egyszersmind költségvetési tervet is nyújtott be. Eszerint:

— az erdélyi központ fenntartásának évi költsége:	kb. 20.000 korona
— ebből leszámítandó a földművelésügyi miniszter által kiutalt segély:	14.000 korona
— a központot terhelő tényleges költségek:	kb. 6.000 korona
— a 600.000 koronára becsült áruforgalom után kalkulált bruttó „nyereség”:	24.000 korona
— marad tiszta haszon:	18.000 korona

Az ügyvezető igazgató által előterjesztett költségvetési tervet az igazgatóság elfogadta.

Az 1906 december végéig terjedő időre a nagyenyedi központnak:

— tényleges áruforgalma:	744.000 korona
— az elért bruttó nyereség:	37.876 korona

²⁵ Hegedüs Vilmos: i.m. 109-110.

²⁶ Hegedüs Vilmos: i.m. 120-121.

Az 1908. jan. 23-i igazgatósági ülésen az ügyvezető igazgató bemutatja az erdélyi központ 1907. évi mérlegét, amely a berendezések teljes leírása és 8% kamat felszámítása után 52.490 korona tiszta haszonnal zárul (!).

Sajnos, egy disszonáns hang is bevegyül a Hangya Központ erdélyi, kiváltképpen székelyföldi szolgálataihoz fűződő krónikába. Hegedüs Vilmos kutatása hozta felszínre azt az 1911. máj. 9-i keltezésű, a Hangya Központ vezetőségi ülését rögzítő jegyzőkönyvet, amely azt a bejegyzést tartalmazza, miszerint a: „**Hangya csak a kormány kívánóságára ment Erdélybe** és létesített Nagyenyeden központot, hogy a **székely akciót** támogassa, ennél fogva nem méltányos, ha a kormány a támogatást a jövőben megvonja”. A körmondat utolsó két tagmondata a kormány zsarolásáról árulkodik, de a többi rész nem válik a Hangya Központ dicséretére, nem illik a szegény népet felemelő apostoli pátoszhoz. Ennek ellenére azok az erdélyi Hangya-aktivisták, akik a Székelyföldön együttműködtek a Székely Kirendeltség kiküldöttjeivel, elismerésre méltó munkát végeztek, amint az a továbbiakban bemutatott adatokból kiderül. Sőt, maga a Hangya Központ is felvette a kapcsolatot a székelyföldi fogyasztási szövetkezetek megszervezése érdekében nemcsak a Székely Akció Marosvásárhelyi Kirendeltségével, de a Székely Társasággal és más magyar egyesületekkel is. *A Hangya akciója — Marosvásárhely, ápr. 19.* alcím, és *Szövetkezetek a Székelyföldön* főcím alatt számol be a *Székely-Udvarhely* c. lap 1903. ápr. 26-i számában az említett kezdeményezésekről.

k) *A Hangya Központ az I.C.A. tagja lesz*

A Hangya Központ 1902-ben belépett a londoni székhely International Cooperativ Aliance (Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége) nevű szervezetbe. Károlyi Sándor külföldi összeköttetéseinek köszönhetően a szövetség, amely két évenként más és más országban tartotta kongresszusait, elhatározta, hogy az 1904. évi nemzetközi szövetkezeti kongresszusát Budapesten rendezi meg. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének VI. kongresszusán (1904. szept. 5-8.) 17 ország 213 szövetkezetének megbízottjai Károlyi Sándort választották elnöknek. A tanácskozásokat megelőző nemzetközi szövetkezeti kiállításon 18 ország vett részt, a magyarországi szövetkezetek részéről 5 központi és 68 vidéki szövetkezet. A kongresszus sajtóvisszhangja serkentő hatással volt a szövetkezeti élet további kibontakozására.

A Hangya Központ fejlődési adatai:

Év	Alaptőke (korona)	Eladott áruk (korona)	Tiszta felesleg (korona)	Központi alkalmazottak száma	Köteléki szöv. száma
1898	16.000	49.457	—	2	29
1899	30.000	462.838	76	9	70
1900	71.700	1.225.447	?	17	122
1901	85.900	2.036.858	3.717	25	232
1902	95.900	2.908.104	6.030	39	284
1903	126.900	4.703.196	23.822	30	383

Év	Alaptőke (korona)	Eladott árak (korona)	Tiszta felesleg (korona)	Központi alkal- mazottak száma	Köteléki szöv. száma
1905	671.900	7.609.755	53.679	125	577
1906	707.800	9.605.993	74.647	166	676
1907	1.351.100	12.584.852	95.987	193	798
1908	1.363.000	13.692.463	102.180	250	842
1909	1.421.100	16.289.225	117.221	305	907
1910	1.761.000	19.016.418	139.731	316	992
1911	1.953.600	23.807.111	157.364	385	1.093
1912	2.125.600	28.023.127	?	458	1.195
1913	2.206.700	30.318.936	194.090	512	1.251
1914	2.486.700	30.318.913	230.343	587	1.278

Tudnunk kell, hogy a Hangya Központ nem fogta át az ország egész területét.

l) A Keresztény Szövetkezetek Központja és a kötéleken kívül maradt szövetkezetek

A Hangya versenytársává nőtt a Keresztény Szövetkezetek Központja, amely főleg a dunántúli vármegyékben hódított teret, ugyanott a Hangya fejlődése stagnált.²⁷ A Hangya megalakulásával körülbelül egyidőben egy másik fogyasztási szövetkezeti mozgalom is beindult. A **Zichy**-féle katolikus néppárt úgynevezett **keresztény fogyasztási szövetkezetek** alapítását kezdte meg 1898-ban, hogy ezek által is fölerősítse a klérikus, illetve a katolikus nagybirtokosok befolyását a parasztságra, ezúton biztosítva a politikai tömegbázist pártprogramjuk megvalósításához. Főleg a Dunántúl falvaiban keletkeztek ilyen szövetkezetek a néppárti földbirtokosok és a katolikus papság támogatásával, és 1899 februárjában központjuk is megalakult. 1904-ben kétszáz keresztény szövetkezet működött, 1914-ben pedig kétszázötvenkilenc szövetkezet, 34.115 taggal. 1917-ben a Keresztény Szövetkezetek Központja beolvadt a Hangyába.²⁸

Külön figyelmet érdemel az a tény, hogy Magyarországon léteztek kötéleken kívül maradt, központi irányítás és támogatás nélkül működő fogyasztási szövetkezetek. 1913-ban a kötéleken kívüli fogyasztási szövetkezetek száma 571. Ehhez hozzászámíthatjuk a szászok 60 darab Raiffeisen-rendszer fogyasztási szövetkezetét is. Igen jelentős ez a szám, ha az 1251, a Hangya Központhoz, és a 358, a Keresztény Központhoz tartozó szövetkezetek létszámához viszonyítjuk. Bizonyosság arra, hogy népünk megérett az alulról jövő kezdeményezésre, a szövetkezés gondolatára, az általa létesített formák minden támogatás nélkül, önerőből fejlődtek, és ragaszkodtak is önállóságukhoz, míg erre gazdasági lehetőségük volt

Az 1914-ben működő szövetkezetekre vonatkozó adatok:

²⁷ Hegedüs Vilmos: i.m. 171.

²⁸ Gyimesi Sándor: *A parasztság és a szövetkezeti mozgalom. Parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848-1914.* Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. Tanulmányok III. 631.

Szövetkezetek száma	Tagok száma	Az üzletrészek névértéke (kikerekítve) korona	Elárúsított cikkek értéke (kikerekítve) korona
Önállóan működő fogy. szöv.: 328	130.826	5.729.000	46.043.000
Hangya kötelékében: 1249	190.371	5.263.000	51.097.000
Keresztény. Közp. kötelékében: 219	34.115	884.000	8.371.000
Országos Közp. Hitel-szöv. kötelékében: 1	29	76.000	3.285.000
Raiffeisen kötelékében: 59	4.126	134.000	1.498.000

(Megjegyzés: a Statisztikai Hivatal évkönyveinek adatai nem mindenben egyeznek az illető központok hivatalos adataival).

1.5. A szövetkezeti mozgalom úttörője Romániában

A szövetkezés erejét jól ismerte a Román Fejedelemségek jobbágysorban sínylődő népe, az **Obșteea Sătească** (Faluközösség) földbérlo és földosztó parasztsága próbálta védeni közösen birtokolt értékeit az idegenből bevándorolt uzorások — sok helyen a bojárok — kíméletlen bánásmódja, kizsákmányolása ellen. Az Egyesülés (Muntenia és Moldva) utáni **1864-es Cuza-féle agrártörvény** földhöz juttatta ugyan a felszabadult jobbágyokat, de földet nem biztosított. Viszont a törvényhozói előrelátás megtiltotta a föld leterhelését, elidegenítését. Kölcsönt csak a jövő termésk terhére lehetett felvenni, de ez sem mentette meg a népet az uzorások karmaitól, kamataitól. A **Bolgrádi Telepesek** nyugati mintájú, szövetkezeti jellegű közössége nyitotta meg az utat a jövőbeni fejlődés irányába. Ők együttesen, **az egész közösség** vállalt felelősséget az egyesek által felvett kölcsönért, amit csak gazdasági beruházásra lehetett felhasználni. Az 1867-es fejedelmi leirat ezt az újszerű átalakulást hagyta jóvá. Ezt követte **Urziceni** és **Huduci** községek **népbankja** (Banca Poporală). 1903-ban született meg az **első rendszeres szövetkezeti törvény, a népbankok törvénye**. Itt kell megemlítenünk az akkori kulturminiszter, **Spiru Haret** nevét, aki 1878 óta töltötte be tisztségét. Ő fedezte fel és védte meg az olténiai falu nagy szövetkezeti és népoktatási apostolát, **Gheorghe Dumitrescu-Bumbești**-t. A fáradhatatlan és csupa kezdeményezés igazgató-tanító a gyermekek oktatása mellett az ifjak és felnőttek oktatását-nevelését is magára vállalta a Népházban, megszervezte a népperselyt, a népbankot. A szövetkezet ellenségei, az uzorások és bojárok néplázítással vádolják, és feljelentést küldenek a miniszterhez, aki szigorú kivizsgálást rendel el. Spiru Haret maga is falusi iskola katedrájáról emelkedett a miniszteri székbe, így azonnal átlátott a szitán és megfelelően értékelte az „eláztatott vádlott” helyzetét. „Munkaérdem”-kitüntetés és tanfelügyelői kinevezést adott a meghurcolt igazgatónak, és elrendelte, hogy **minden faluban iskolát meg szövetkezetet**

alapítsanak. Gheorghe Dumitrescu most, mint újonnan kinevezett tanfelügyelő, miniszteri parancsra végzi azt, amit népe iránti odaadásból és szeretetből indított el. A Szövetkezetek Nemzeti Hivatalának igazgatójaként, 78 évesen bölcs tanácsaival láthatta el a szövetkezetalapítókat.²⁹ Spiru Haret 1908-ban kiadja a tanítósághoz intézett, híres körlevelét, amelyben felszólítja az érintetteket, hogy terjesszék a szövetkezeti gondolatot és vegyenek részt a szövetkezetek munkájában. Ennek az indíttatásnak köszönhetően 1912-ben, Spiru Haret halálakor Romániában 2862 hitelszövetkezet, 294 fogyasztási szövetkezet, 110 termelőszövetkezet, 143 erdőkitermelő szövetkezet, 389 földbérleti szövetkezet és 15 földvásárló szövetkezet működött. Összesen 3813 szövetkezet 647.388 tagja tanúsította, hogy az elhintett szövetkezeti mag termőtalajra talált.

Az 1943. évi közgyűlés számadatainak tükrében: a Szövetkezetek Nemzeti Intézete (Institutul Național al Cooperăției) tagszövetkezeteinek száma 5234, üzletrésztőkéje pedig 265 millió lej; elmondhatjuk, hogy a román szövetkezeti mozgalom erőteljesen fejlődött. A SZNI 1941-42-ben 2 milliárd 907 millió lej értékben forgalmazott mezőgazdasági gépeket és eszközöket, 1940-42-ben 182 vagon gyümölcsöt és 28 vagon szárított zöldséget dobott piacra (összesen 146 millió lej értékben), és 400 millió lejt fordított építkezésre.

---

²⁹ Hangya Naptár, 1940. 75-76.

II. A SZÉKELY EGYESÜLET A SZÉKELYFÖLDÉRT

2.1. A Székely Egyesület

A Székely Egyesület kitartó riadóztató propagandamunkát végzett annak érdekében, hogy a gazdasági, társadalmi és művelődési szervezettség szempontjából lemaradott szegény Székelyföld felemelésére mozgósítsa a magyarság felelős tényezőit. Benedek Elek 1899. jan. 31-én a SZE közgyűlésén előterjesztett titkári jelentésében ezt így fogalmazta meg: „A székely művelődési és közgazdasági érdekek erkölcsi és anyagi támogatásával szolgálni a székelység erősítését: ezt cselekszi egyesületünk csendben, zajtalanul több mint húsz éve.” Az Egyesület alapszabályának egyik lényeges pontja a „székely kivándorlás ügyének és mértékének figyelése, korlátozása és meggátolása” azáltal, hogy helybeni, itthoni kereseti lehetőség megteremtését szorgalmazzák és megoldják.³⁰

2.2. A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Ipari Kamara

A magyar állam olyan szervezési intézkedéseket is foganatosított, amelyek által a Székelyföld fejlesztését próbálta előmozdítani. Egyik ilyen lépése volt a **Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Ipari Kamara** létrehozása. Az 1890-ben alakult Kolozsvári Kereskedelmi és Ipari Kamarából válik ki és önállósul négy megye (Marostorda, Udvarhely, Csík és Háromszék), így létesül az új kamara. Az új intézmény főispáni, járási és községi bizottságai, illetve megbízottjai révén biztosítja a felső hatóság és a vidék közti kapcsolatot. Célja az ipar és kereskedelem fellendítése, de a hivatásos iparosok támogatása mellett a háziipar fejlesztését is szorgalmazza. Erre utal az a ténykedése, hogy székely falusi ifjakat (fiúkat) toboroz szakmai tanonciskolába, a tanulás költségeit föl vállalja és segíti az onnan kikerülő iparosok elhelyezkedését és önálló műhelyek létesítését. Lányoknak szövőiskolát szervez, szövőszékhez juttatja őket, az iskolában megtanulhatják a szatyor- és kosárfonást, a seprűkötést stb. Állami megrendelést szerez a termelt áruk felvásárlására. Támogatja a gyapjúfeldolgozó szövetkezeti üzem megszervezését. Mozgalmat indít egy tej- és vajszövetkezet létesítése érdekében. A Székelyföld altalajkincseinek, ásványvizeinek, fürdőinek felhasználását, hasznosítását is segíti. A **kamarai mozgalom** egyik ezirányú nagy vívmánya a székely vasutak megépítése és fejlesztése (1895. évi törvény), ami a hatalmas erdők zöldaranyának folyamatosabb értékesítését segíti el, és ugyanakkor újabb kereseti lehetőségeket jelent az ittlakóknak. A Kereskedelmi és Ipari Kamara hozza létre a **Székelyföldi Általános Nyugdíjintézetet**, amely az ipari és kereskedelmi alkalmazottak mellett a rokkantaknak, munkásnőknek is nyugdíjat biztosít.³¹ A kivándorlás (Amerikába és Romániába) megakadályozását is próbálja elérni a fenti megvalósítások által.

³⁰ Székely Egyleti Képes Naptár és Évkönyv az 1900. közönséges évre. XIX. évf. Szerkeszti: Benedek Elek

³¹ Székely Egyleti Képes Naptár... 1900. XIX. évf. 117-118.

2.3. A Tusnádi Kongresszus

A **Tusnádi Kongresszus** (1902), amelyet a székelyek országgyűlésének neveztek, ugyancsak a Székely Egyesület kezdeményezésére, Bedő Albert SZE-elnök irányításával mozgósítja a székely írókat, a székelyföldi országgyűlési képviselőket, az EMKÉ-t, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamarát, a Marosvásárhelyi Székely Társaságot, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, valamint más érdekelt egyesületeket és az összes minisztériumokat, akik képviseltetik magukat a háromnapos tanácskozáson, hogy mérjék fel a valós helyzetet és jelöljék meg a Székelyföld fejlesztésének irányát.³²

Nem véletlen az, hogy a TK első napján a birtokpolitikai és hitelügyi szakosztály munkálatain felszólaló Seidl Ambrus miniszteri tanácsos, az Országos Központi Hitel-szövetkezet igazgatója előadásában a szövetkezeti eszme terjesztését tartja alapvető feladatának. Ehhez kapcsolódik a második napon felszólaló Kovács Dániel javaslata, hogy a Székelyföldön alapítsanak gazdasági ismétlő iskolákat, ahol háziipart tanítanak és minta-kisgazdaságot létesítenek. Máthé József javasolja, hogy a munkanélküliség és bizonyos túlnépesedés problémájának megoldása érdekében telepítsenek székelyeket a Székelyföld és a székely falvak határain belül, például az erdőirtásokra. Az új telepéseket tanítsák meg — a gabonatermesztés és állattenyésztés mellett — a helyi adottságoknak megfelelő iparra, mesterségekre, mint például a fa, kő (márvány, aragonit) és az agyag, vas, szalma, gyékény stb. feldolgozására, azok értékesítésére. Létesítsenek ilyen profilú termelő és értékesítő szövetkezeteket. Az eladásra kerülő birtokok megvásárlására alakítsanak hitelező és felvásároló szövetkezeteket. Az ipari szakosztályban Spaller József indítványozta, hogy Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen létesítsenek fazekasipari szakcsoportot a hanyatló agyagipar fellendítésére, fejlesszék a fémipart. Az őstermelési szakosztályban az ipari növények termesztésének bevezetését szorgalmazzák, ami által a székelység újabb pénzjövedelemhez juthat. A Kongresszus határozatba foglalta a tanácskozások konklúzióit, amelyeket a megfelelő csatornákon eljuttattak az illetékes szervekhez, teret nyitva a sajnos lassú és szörványos gyakorlati alkalmazásnak.

A székelyföldi meőgazdasági termelés alacsony színvonalának egyik oka az örökölt egykori földtáblák túlságosan felaprózott parcellázása: a nadrágszj-szalagokon primitív eszközökkel és elavult módszerekkel munkálkodó földműves nyereség nélkül, vagy ráfizetéssel gazdálkodik.

2.4. A Székelyföldi Gazdasági Akció megvalósításai

A **Székelyföldi Gazdasági Akció**, a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium 1902. jún. 1-jén már érvényben levő intézkedési terveként ismeretes. 1904 elején jelent meg a Tusnádi Kongresszus határozata alapján kidolgozott programtervezete.

Mit tudunk a Székelyföldi Gazdasági Akcióról? A miniszteri kirendeltség vezetője **Koós Mihály**, a hivatal székhelye **Marosvásárhely**.³³ „Azért állította fel a hivatal a

³² Székely Egyleti Képes Naptár... 1903. 75-85.

³³ A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Kiadványa. 1906. 7. Hegedüs Vilmos: i.m. 119-123.

Minisztérium, hogy itt helyben, a Székelyföldön legyen egy olyan szerve, aki látja, hallja, tudja a Székelyföld bajait, és azokhoz képest alkalmazza a gazdasági segítség eszközeit, másrészt, hogy tanácsot, útbaigazítást, közbenjárást, segítséget lehessen kérni tőle a **Székelyföld minden mezőgazdasági ügyeiben**. Az egyes vármegyékben külön tisztviselői is vannak e hivatalnak, kik ott a helyszínen intézik az akció ügyeit.”³⁴

A Székely Akció legfőbb pontjai:

Az állattenyésztés fejlesztése érdekében 20-30%-os árkedvezményvel utal ki tenyészállatokat: bikákat és kancákat. Lófedeztetési állomásokat tart fenn, anyajuhokat, tenyészokákat és baromfikat hozat a székely falvakba. A növénytermesztés fellendítéséért jó vetőmagvakhoz, műtrágyához juttatja a kiskgazdákat. Jutányos áron, részletre vagy ajándékba egyes gazdáknak, de főleg **gazdaköröknek** és **szövetkezeteknek**, mezőgazdasági gépeket (rosták, szelektorok, vetőgépek és tejfeldolgozó eszközök) adományoz. Szakembereket, tanácsosokat küld és fizet előadások megtartására, szakképző tanfolyamok megszervezésére és működtetésére. A legelők feljavítása céljából földgyalukat küld, vízvezetékcsövet biztosít, vetett-takarmánymagvakat ajánl fel az Akció. Az Erdészeten keresztül igyekszik új legelőterületekhez juttatni a faluközösségeket, tudva azt, hogy az **arányosítás** után (1871. évi törvény: célja az volt, hogy korlátot emeljen a közbirtokok [erdők és legelők] felosztásának, az úrbéri jogviszonyból eredő földesúri s jobbágyi birtokos közösségek tulajdonjogát hivatott rendezni), sajnos, sok legelőt feltörtek szántóföldnek. Elrendeli a **közbirtokossági erdők** erdőgazdálkodási program szerinti megszervezését és fejlesztését. Az **1908. évi VII. törvénycikk**, amely Magyarországon 1909. május 1-től lépett életbe, elrendelte a tagosítást, melynek célja a **kisparcellák egyesítése**. Az állami intézkedés ugyan a falu lakosságának költségén ment végbe, de a székelységnek nagy szolgálatot tett, mert megteremtette a korszerűbb gazdálkodás feltételeit. A tagosítás szorgalmazásával felhívták a parasztság figyelmét arra, hogy a földeket, a parcellákat tömöríteni, egyesíteni kell, nem csak családi, de nemzeti és falusi szinten is, ha előbbre akarnak lépni a mezőgazdasági termelés útján. A Székely Akció kezdeményezi és segíti a kereset pótlását a mezőgazdasági holt szezonban (télen, esős időkben stb.) háziipari tevékenységgel. Például kosárfonáshoz füzes létesítésére ad államsegélyt, tanfolyamot szervez a fafaragás és a szalmafonás mesterségének elsajátítására. Segíti a termelőeszközök jutányos áron való beszerzését. Szorgalmazza a társulást, a szövetkezést. A hitelszövetkezetek beindulásához olcsó segélyt utal ki. Felvállalja a termelőszövetkezetek termékeinek átvételét, árusítás céljából. A tejszövetkezetek számára szükséges gépeket beszerzi vagy besegít ezek megvásárlásába. Szakmunkásokat küld a gépkezelők betanítására. Elősegíti a termékek forgalmazását és az exportot is. Támogatja az olyan vállalkozásokat amelyek új munkahelyet teremtenek a székely falvak lakói számára. Tanácsadókat fizet tanfolyamokat és tapasztalatcseréket szervez a támogatott mintagazdaságok tanulmányozására. Megszervezi a gazdaköröket és irányítja tevékenységüket: előadókat biztosít számukra és könyvekkel — egész könyvtárakkal — látja el az igényelőket.

A falun élő székelység felemeléséért vívott küzdelemben a Székely Akció fontos szerepet szánt a nép körében élő és tevékenykedő, vidéki tanítóknak, lelkészeknek és

³⁴ Székely Egyleti Képes Naptár... 1906. 26-32.

közigazgatási alkalmazottaknak, akikre az elképzelések szerint nemcsak szervezői és vezetési, de komoly nevelői feladatok is vártak.

1905 elején megjelenik a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium Székelyföldi Kirendeltségének háromévi munkájáról szóló jelentés, amelyből megtudhatjuk, hogy a Tuszádi Kongresszus szellemében fogant irányzatból mi is valósult meg tulajdonképpen. Kiemelkedő eredményként könyvelhető el, hogy a szomszédos megyékhez viszonyítva nagyon magas Székelyföldön a gazdakörök száma; a 136 székely falusi gazdakörből: Udvarhely vármegye 75-tel vezet, Háromszék vm. 22-vel követi, Torda-Aranyos vm. 13-mal, Csík vm. 12-vel, Maros-Torda vm. 9-cel, míg Kisküküllő vm. 5-tel.

A Székely Akció a falusi gazdaköröket olyan fórumként tervezte meg, ahol szaktanácsadás, szervezési felvilágosító munka folyik, és összekötő kapocsként szerepel az Akció segélyprogramja és a székely kisgazdavidág között. Tanácskozó testületnek, erkölcsi tekintélyt képviselő, közvéleményformáló fórumnak tekintette a gazdakört, amely Sz.A. segítségét kéri, és azt érdemlegesen, bölcsen használja fel. A gazdakör a szövetkezés melegágya, itt születik meg a fogyasztási- és termelési szövetkezetek, valamint a géptársulatok megszervezésének gondolata. 1905 őszén beindultak a téli gazdaköri előadások.

Vármegye	Község	Előadások száma	Hallgatók száma
Udvarhely	18	18	998
Háromszék	18	44	1241
Csík	18	65	3439
Tordaaranyos	15	21	990
Kisküküllő	10	18	440
Marostorda	7	13	410
Összesen	86	179	7518

A SZ.M.K. őszi-tavaszi és nyári gyakorlati megbeszéléseket rendezett kint a terepen: mezőkön, udvarokon, mintagazdaságok színhelyén. Gazdatiszteket és birtokosokat vont be a tanácskozások, megbeszélések lebonyolításába. Algyógyon a földműves iskolánál tapasztalatcserét szervezett a gazdakörvezetők részére. 1905-ben Torda-Aranyos vármegyéből 7 gazdakör 24 tagja vett részt a kiránduláson.

Népi mintagazdaságokat létesített a Sz.A. Siménfalván (Udvarhely vm.), Illyefalván (Háromszék vm.) és Kerelőszentpálon (Maros-Torda vm.). Az állattenyésztés fellendítésére 1905-ben 57 db. tenyészbikát ad a vidéki gazdaságoknak (pl. Udvarhely vm. 15 községe 15, Maros-Torda vm. 8 községe 8 bikát kapott). Tenyészanyaggal: fajtehenekkel és üszökkel látja el a falvakat, hogy a **jövendőbeli tejszövetkezetek alapját biztosítsa**. Udvarhely vm. 48 községének 313 gazdája 328 db. állathoz, Marostorda vm. 57 községének 875 gazdája 1 062 db. fajállathoz jutott hozzá. Főképpen az erdélyi magyar fajta tenyésztését szorgalmazták. A falu lakossága új jövedelemforrásra tesz szert

a **tejgazdaság** kifejlesztésével. A kisgazdák érdekeltek abban, hogy növeljék tejelő teheneik számát. Az Akció lehetőséget nyújt arra is, hogy a kiosztott tehének árát tejpénzből törlesszék az új gazdák. A gazdakörökben előadások hangzanak el a mesterséges (termesztett) takarmánynövények meghonosításáról, a rétek és legelők feljavításáról. A gazdakörök a falusi közbirtokossággal karöltve megszervezik a kőgyűjtési, bokorirtási és árokmegkötési kalákákat (köz munkákat). Kint háló állatok számára karámokat építenek. Kutakat ásna, forrásvizeket fognak be csőrendszerbe, itatóvályukat öntenek vasbetonból. 1905 őszén és 1906 tavaszán az Akció segítségével a gazdakörök vezette közbirtokosságok Udvarhely vármegyében 7864 holdon, Háromszéken 9528 holdon, Marostordában 4490 holdon végeztek legelőfeljavítási munkálatokat. Az Akció fellendíti a lótenyésztést, főleg Gyergyóban, ahová 11 db ménest hoznak. Sepsiszentgyörgyön meghonosítja a lóvásárt. A juhtenyésztés feljavítása érdekében összesen 66.600 db juhot osztanak ki a gazdáknak, 110.000 korona értékben. 1905-ben pl. 17 község 320 gazdája 2193 db cigája juhot kap a régi rackák helyébe.

A falusi tejszövetkezetek száma rohamosan növekszik a Sz.A. tevékenysége nyomán. Tekintsünk vissza a magyarországi tejszövetkezetek 1900 előtti öt éves múltjára, a földművelésügyi minisztérium 1900. évi statisztikája alapján.³⁵

1896-ban	10
1897-ben	20
1898-ban	36
1899-ben	76
1900-ban	100 tejszövetkezet alakult

A tejszövetkezeti tevékenységbe bekapcsolódott gazdák, szám és üzletrész szerint:

1896-ban	486 gazda	640 tehén
1897-ben	276	5.937
1898-ban	10 402	19.701
1899-ben	15 357	26 917
1900-ban	26 952 gazdát	45 934 tehén üzletrésszel tartottak nyilván.

A tejszövetkezet útján értékesült:

1897-ben	4,7 millió l.tej;	bevétel 539.286 korona
1898-ban	10,5	1.153.456
1899-ben	22,1	2.327.202
1900-ban	49,4	4.285.035

Míg 1902-ben Magyarország összterületén 452 tejszövetkezet termelt 832.552 kg vaját, addig az erdélyi részen négy szövetkezet működött, az sem a székely, hanem a szász községekben. A XX. század elején módosul a helyzet 1903-ban tíz erdélyi tejszövetkezetből négy a székely falvakban működik, 1904-ben nyolc, 1906-ban már harmincnégy székely falunak van tejszövetkezete, s még feljegyeztek tizenhat alakulófélben levő Tejszövetkezetek száma vármegyénként: Udvarhely – 25, Maros-Torda – 13, Háromszék – 3, Torda-Aranyos – 2, Kisküküllő – 1. Egyes szövetkezetek eléri a napi ezer liter tej feldolgozását Székelyföldön ezidáig a tejet nem értékesítették. Az ügy sikere

³⁵ Székely Egyleti Képes Naptár... 1902. 100.

az anyagi haszon mellett a gazdakörök tekintélyét és a Sz.A. nimbuszát emeli. Magyarország 21 megyéjében jól működő tejszövetkezetek léteznek, a legtöbb (59) Baranyában. A tejet feldolgozó **vajgyárak** hálózata is kezd kiépülni: Temesváron, Szabadkán, Veszprémben, Dombóváron és Erdély központjában, Marosvásárhelyen, majd később Székelykeresztúron.³⁶ Biztos és nagy jövedelmet hoz az Anglia és Németország felé irányuló vajkivitel. Ezzel párhuzamosan fejlődik a hústermelés is. Megpróbálják kihasználni az export lehetőségét. Nagyon csábító ilyen szempontból a dán példa. A tejtermelés fellendítésére a Sz.A. szorgalmazza a takarmánynövények termesztését, vetőmagot is biztosít e célra. Két-háromszáz kat. hold területen termelnek zabos-bükkönyt és ennek kétszeresét teszik ki a lucernával bevetett területek. **Dorner Béla** gazdasági intéző, a miniszteri kirendeltség megbízottja az ipari növények hasznosságáról igyekszik meggyőzni a Gazdasági Egylet közgyűlésének résztvevőit. Az udvarhelyi székelységnek segítséget ígér a heremagtisztító gépek beszerzésében, ami megoldaná a heremag értékesítésének gondját. **Agh Endre** közgazdasági író a műtrágyázásról tart előadást a gyűlés hallgatóságának. A minisztériumi kirendeltség 1000 kocát ígér a sertésstenyésztés fellendítéséhez. Ugyanitt elhatározzák, hogy értekezletet fognak összehívni az erdélyi magyar marhatenyésztés kerületeinek fenntartása és működtetése érdekében.³⁷

A Sz.A. az **állattenyésztő szövetkezetek** szervezését is szorgalmazza. Javasolja a tejszövetkezetek mellett az **állatbiztosító szövetkezetek** szervezését, amelyek állatkár esetében megvédik a kistermelő székely gazdát a tönkremenéstől. Udvarhely vármegyében 15 állatbiztosító szövetkezetet tartanak nyilván. A Sz.A. hozzásegíti a székely kisgazdát, hogy selejtes, olcsó terménye árán fajtiszta vetőmagot szerezhessen be. Íme, a Sz.A. kirendeltsége által 1903-1905 között kiutalt vetőmagmennyiség: 1903-ban 89.500 kg búza, 1904-ben 24.000 kg búza, 5000 kg kukorica, 581 kg ló-here, 1905-ben 13.876 kg kukorica, 134.666 kg zab, 1450 kg árpa, 3118 kg lóhere, 701 kg lucerna és 12.134 kg bükköny.

A lentermelés meghonosítása érdekében még az Akció megkezdése előtti időszakban, az 1890-es években létesítették a székelykeresztúri lenbevéltőt. Az Akció indulásakor a környéken 25 holdon, 1905-ben már 250 kat. holdon termeltek lent. Bebizonyosodott, hogy a vidék mikroklímájának és talajviszonyainak megfelelő növényfajta jó jövedelmet biztosít az itteni földműveseknek.

A gyümölcsstermesztés fellendítésére az Akció 20.000 db oltványt osztott ki a Székelyföldön: Udvarhely vármegyében 1905-ben 942 darabot, 1906-ban pedig 4534 darabot, Marostordában 1905-ben 1905 darabot, 1906-ban pedig 5581 darabot, Háromszéken 1905-ben 4734 darabot, 1906-ban pedig 5444 darabot. A Sz.A. a vidék lemaradottságának egyik fő okául a **gépesítés** hiányát nevezte meg, és az emiatt is továbbélő, elavult földművelési módszereket a székely kisgazda kézierőt és állatvontatta igát vesz igénybe, rudimentális eszközökkel kínlódik, amelyekkel kis terményhozamot valósít meg. Természetes, hogy munkatermelékenysége jóval a kívánt szint alatt marad, ezért gazdálkodása ráfizetéses. A gyenge minőségű földön a mindennapi szükséges eledelt sem képes megtermelni. Ezért szorul idénymunkára, vagy véglegesen eltávozik szülőföldjéről.

³⁶ Böződi György: Székely bánja. II. kiadás. Mefhosz Kiadó. Bp. 1939. 238. és 264.

³⁷ Székely-Udvarhely. 1904. X. évf. 20.

A technika vívmányaitól idegenkedő székelyt nehéz megbarátkoztatni az idegen és számára bonyolult, érthetetlen működési elvekhez igazodó, új gépekkel. Ilyen szempontból a gazdakörök hivatásához tartozik a **gépek iránti érdeklődés** felkeltése, azok hasznának és előnyeinek megismertetése, megrendelők beszerzése és a meghozott gépek működtetése a társulatok javára. A Kirendeltség kezdetben előlegezi a gépeket, hogy két-három évi ismerkedés után, amikor a gazdák már meggyőződtek azok hasznos voltáról, csak akkor vásárolják meg az új termelőeszközöket a gazdakörök vagy a gépszövetkezetek. A kapott gépek értékét a tejszövetkezetek jövedelméből vagy a hitelszövetkezet haszonrészesezéséből is lehetett törleszteni, részletre. Hogy melyik község vagy megye jutott hozzá több géphez, a következő tényezőktől is függött: a gazdakör (ha létezett) és annak vezetősége bizonyítás vagy legalább ígéret szintjén garantálhatta-e életképességét és a gépek jó hasznosítását a kirendeltség felé. Ezzel magyarázom, hogy: Udvarhely vármegye negyvenhat gazdaköre 145 db gépet, Maros-Torda húsz gazdaköre 90-et, Háromszék tizenöt gazdaköre 118-at, Kis-Küküllő kilenc gazdaköre 30-at, Csík nyolc gazdaköre 100-at, és a Csángó-földön, ahol nem jelzik a gazdakörök számát, 15 gépet kaptak. Az udvarhelyi, valamint a csíki és háromszéki gazdakörök és az általuk kapott gépek közti furcsa aránytalanság abból adódik, hogy Udvarhely vidékétől eltérően, az utóbbiaknál a nagyközségek egy-egy gazdaköre az udvarhelyi kis falvak tagságának többszörösét tömöríti magába. Így a Csíki-medencében vagy Háromszéken kevesebb a körök száma, mint Udvarhelyen, pontosabban a Homoródmentén, ahol számos kis településnek sok önálló, de kevesebb tagot tömörítő köre működik.

Az előbbiek során láthattuk, hogy a Székelyföld felemelésének útján termelőeszközökre (gépekre) és vásárlóerőre (pénzre) volt szükség. A gépeket, állatokat, vegyszereket stb. meg kellett vásárolni, és az ehhez szükséges pénzt elő kellett teremteni. E feladat megoldására vállalkoztak a **gazdasági és hitelszövetkezetek**.³⁸ A szövetkezeti mozgalom beindítása a már felsorolt intézkedésekkel párhuzamosan történt, a helyi körülményektől is függött az, hogy hol melyik (a fogyasztási vagy a hitelszövetkezet) létesült előbb. E társulási formák látványosan sokasodnak: 1911-ben 1000-re, 1918-ban 2000-re emelkedik a szövetkezetek száma Magyarországon. Az I. világháborúig a már említett két jogi törvény szolgál alapul az erdélyi szövetkezeteknek is. 1918-ban Erdélyben 706 vegyes nemzetiségű hitelszövetkezet és 400 fogyasztási szövetkezet marad központ nélkül. Erdélyben a szövetkezeti mozgalom a múlt század nyolcvanas éveiben indult útjára, de nagyobb méretű kibontakozására a századfordulón került sor. Ellenőrizhető tény, hogy az első erdélyi szövetkezet az 1882-ben alakult marosvásárhelyi hitelszövetkezet volt. Az első fogyasztási szövetkezet pedig Csíkszeredában alakult meg, 1888-ban. A múlt század utolsó évtizedének elején kibontakozó szövetkezeti mozgalom hatására a Maros megyei Mezőpaniton, Szentháromságbedén, Mezősámsodon és Gernyeszegen, valamint a Háromszék megyei Nagyborosnyón, 1892-ben alakultak hitelszövetkezetek. Udvarhely megyében 1895-ben indult meg a szövetkezeti mozgalom. Az év folyamán Kápolnásfalván, Lövétén, Bögözben, Székelykeresztúron és Siménfalván alakultak hitelszövetkezetek. Ugyanazon évben a Háromszék megyei Berecken is beindult a szövetkezeti mozgalom.³⁹ Amint látjuk, a Hangya nagyenyedi

³⁸ Erdélyi Gazda Naptára. 1944. 127/13.

³⁹ Szövetkezeti Értesítő. A „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának Hivatalos Közlönye. Kolozsvár. 1939. okt. 139.

kirendeltségének és a sepsiszentgyörgyi raktárnak létesítéséhez a kormány által jól elkészített feltételeket talált. Itt az úttörő szerep a földművelésügyi minisztériumé, a kormány mintegy meghívta a Hangyát hogy szálljon be az előállított kocsiba. Az impériumváltozást követően Erdélyben a Hangya Központ székhelye Nagyenyed, míg a Gazdasági és Hitelszövetkezeté Kolozsvár lesz. A bécsi döntés után Észak-Erdélyben 2150 szövetkezet működik az idetartozó megyékben: Szilágy, Szolnok-Doboka, Kolozsvár, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék. A Kolozsvári Szövetség marad továbbra is a Gazdasági és Hitelszövetkezet központja, és Marosvásárhelyt a Hangya új központjává fejlesztik ki, a Raiffeisen Besztercén és a Plugarul Kolozsváron székel. Dél-Erdélyben tovább működik a dél-erdélyi magyarok Hangya Szövetkezeteinek központja Nagyenyeden.

Udvarhely vármegyében, akár a Székelyföld más megyéiben, már a századforduló előtti években megalakultak az első szövetkezetek. Ehhez hivatalos alapot az 1898. évi hitelszövetkezeti törvény szolgáltatott. 1901-ben már 25 hitelszövetkezet működik a vármegyében. **Benedek Gábor**, a kökösi (Háromszék vm.) Hangya Szövetkezet ügyvezető elnöke, igazgatója fogalmazta meg: „...a szövetkezetet nem csupán kereskedelmi intézményként [...], hanem már eleve úgy kell életre hívni, és úgy kell továbbfejleszteni, vezetni azokat, hogy a falusi gazda közönségünk, népünk minden megmozdulásában a mezőgazdasági élet munkájánál segítő, támogató intézményként álljanak mellettünk.” A kor falusi értelmiségéből sokan emelkednek föl **Prohászka Ottokár** püspök erkölcsi-eszmei magaslatára és keresztényi hivatást töltenek be, életüket az ügynek szentelik. „Amikor én a mi szövetkezeteinket néztem, a gyengék szövetkezését, látom, hogy ott bizalom kél és összetartás lelkesíti a tagokat, bátorság hevíti a lelkeket, hogy ott kezdet fognak testvérekként! Látom, hogy a szövetkezetek a nép erkölcsösségének egyetemei, ahol emberekké s testvérekké nevelődnek a tagok.”⁴⁰

„Nekünk a szövetkezés nemcsak eszme, hanem mindennapi munkánk tárgya, mindenkori törekvésünk célja. A szirt, melyen megállunk a körülöttünk felcsapó, elnyeléssel fenyegető hullámok közepette. Nekünk a szövetkezeti eszme meggyőződésünk, és azt hirdetjük, hogy rajta kívül nincs más út maroknyi népünk boldogulása s a nemzetek és népek közötti becsületes együttműködés felé.”⁴¹

---

⁴⁰ Hangya Naptár, 1931. 51.

⁴¹ Szövetkezeti Értesítő. 1933. júl. 10.

III. A SZÖVETKEZETI ESZME TÉRHÓDÍTÁSA A KÉT HOMORÓD MENTÉN

A két Homoród az Olt vízgyűjtő medencéjéhez tartozik. A Kis- és Nagy-Homoród völgye az 1876-i megyerendezés alkalmával kialakított Udvarhely megye déli részén fekvő oklándi járásnak szinte kétharmadát öleli fel. Néprajzilag a Homoródmente keleten a szomszédos Erdővidékkel határos, amellyel egy járást alkottak. A statisztikai adatok szerint Udvarhely megye három járása közül az oklándi bár nem a legkisebb területű, mégis népessége és szaporulata is a legalacsonyabb. 1890-es adatok szerint Udvarhely megye területe 2937 km², lakossága 110.132. Az oklándi járás népessége 30.468 fő, szaporulata 3,56%, területe 151.157 kat. hold.⁴² Udvarhely vármegye járásonkénti szaporulata, és lakóinak száma az 1900. évi összeírás szerint a következő volt: a Homoródi járás (oklándi) népessége 30.468 fő, szaporulata 3,56%; a Székelykeresztúri járás népessége 35.207 fő, szaporulata 4,30%; az Udvarhelyi járás népessége 38.043 fő, szaporulata 9,56%, míg Székelyudvarhely r.t. város népessége 6414 fő, szaporulata 22,62%.⁴³ Későbbi (1910-es) adatok szerint a lakosság száma a Homoródi járásban 27.163 főre esett vissza. Érdemes töprengeni a helyzeten. Meg kell keresnünk erre az elfogadható magyarázatot, mert innen juthatunk el talán a szövetkezeti mozgalom homoródmenti térhódításának titkához is.

Első jelenség, ami nagyon szembeötlő, e gyönyörű vidék gazdagsága és szociális viszonyai között feszülő mélységes ellentét. A gyönyörű jelző használata részemről lehet szubjektív: tehetek-e róla, ha a bágyi vártól az újfalvi örhegyig a két Homoród vidéke már több mint ötven éve „az én saját birodalmam”. Ez már történelmi jog, ki vitathatja el tőlem annyi évi háboríthatatlan birtoklás után azt, amit a véreben örököltem a bágyi Balázsiaktól, a recsenyédi Feketéktől, az újfalvi Egyedektől meg Benedekektől, a szentpéterei Burjánoktól és Jakaboktól, meg a szentpáli Baltáktól? Különböztetve ezt a vétket elkövette hajdani földim is, **Jánosfalvi Sándor István**⁴⁴, s a perben mellette voksolt székely atyánkfia, Orbán Balázs is, aki ugyan nem itt született, de e vidék szépsége az ő lelkét is megbabonázta.⁴⁵ Aki azonban nem hisz nekünk, vegye a fáradságot, és jöjjön el, hogy saját szemével győződhessen meg e vidék mitikus szépségéről. A Hargitáról induljon el, a Homoródfürdőn bandukoljon le alsó (Szász)-Homoródig a Nagy-Homoród mentén, s ballagjon vissza a Kis-Homoród mentén Zsombortól Szentegyházásfalun át ismét fel a Hargitára, de szemét tartsa nyitva, mert — higgyék el nekem — gyönyörű mulatságban lesz része! Gazdagságról beszélni sem stiláris cicoma, hiszen flórája és faunája olyan kincs, amivel érdemes lett volna okosan gazdálkodni. Kellott volna is, mert

⁴² Bedő Júlia: *Oklánd Járás szociográfiája*. Közgazdasági Tudományegyetem könyvtára. Bp. Doktori értékezés. Kézirat. 2. Bedő Júlia összefoglaló táblázata szerint az összlakosság növekedési tendenciát mutat, de Barabás Endre 1900-as adatai szerint visszaesés észlelhető.

⁴³ Barabás Endre: *Udvarhely vármegye közigazdasági leírása*. Közgazdasági Szemle (Különlenyomat, Pesti Könyvnyomda RT.) 1904. szept.-okt. 2. sz.

⁴⁴ Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*. Minerva. Kv. 1942. I. 150.

⁴⁵ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Bp. 1868. I. 165.

itt a szociális helyzet sosem volt olyan elragadó, mint a természeti adottságok. **Kővári László** óta nem sok újat fedezhetett fel az utazó század eleji falvaink életében. „A két Homoród két partja az, hol a legtöbb a jobbágy, hol úgyszólván minden nyomon jobbágyok panaszaiba botlunk [...] Az itteni jobbágyak a közülük kiemelkedett tisztek zsarolásai, kényszerítései és vásárlásai által buktak le jobbágyakká... E nevet ugyan eltörlé nálunk a múlt század, de mást helyibe nem hagyta... S mit ad a népnek kárpótlásul szabad létiért? Nyomorult telket, szűk mezőt, s azon jogot, hogy lemondjon személyes létéről.”⁴⁶

„Az 1902. évben Tusnádon tartott Székely-Congressus bátran mutatott rá, hogy az utolsó félszázad közigazdasági irányzata annyira megtámadta a székelység gazdasági életének gyökereit, hogy félmilliónyi tiszta faj-magyar nép a legnagyobb veszedelembé jutott...”⁴⁷ A Homoródméntén az alacsony 'szaporulat és a kivándorlás a népesség apadásának oka. A vidék földrajzi fekvése, a közlekedési útvonalakhoz, a kivándorlás útvonalaihoz (Udvarhely-Brassó műúthoz, és a Segesvár-Brassó vasútvonalhoz) való közelsége is magyarázat a fokozatos elnéptelenedésre. A kivándorlás okát a kortárs közigazdasági író, Barabás Endre az alacsony hazai munkabérekben és a munkahelyek hiányában látja. Ehhez hozzátehetjük még a földtulajdon-viszonyokat is, amelyek elsődleges okot szolgáltatnak a kivándorlásra.”⁴⁸

Tisztáznunk kell először is, hogy kivándorláson nem az alkalmi (szezoni) munkára való párhónapos eltávozást értjük, pl. a mezőgazdasági holt szezonban, téli időszakban bányamunkára vagy más ipari jellegű idegenmunkára. Itt a Romániába és az Amerikába letelepedési szándékkal való végleges eltávozás értelmében használjuk a kifejezést. Kivándorlókat csábító vonzerőt jelentenek az ott elérhető magas munkabérek, amelyekről a szervezők vagy a már ott megfordult, illetve kitelepedett ismerősök tájékoztatják az érdeklődőket. A napszám azért olyan alacsony Udvarhely megyében, mert — miként Barabás Endre írja — „a székelyföldi talaj, éghajlati és gazdálkodási rendszeréből folyó viszonyok következtében a föld jövedelme nem bírja meg a nagyobb munkabéreket”⁴⁹ „1900. év végén e megyében 1400 bevallott napszamos találtatott, 909 hozzátartozóval, ehhez vegyük hozzá a házcselédek és ismeretlen foglalkozásúaknak stb. számát is.”⁵⁰ Átlagban napi 20-30 fillért fizetnek a gazdák (1901-ben) itthon, míg Romániában, ahová évente kb. 10.000 székely ment, sokan le is telepednek, mert például aratással három-négy, sőt, öt koronát is megkereshet egy napszamos. A romániai gabonaárak mélyen alatta maradnak a mieinknek, s ha a föld mégis megbírja ezt a munkabért, ez azt mutatja,

⁴⁶ Kővári László: *Erdély régiségei*. 208. Idézi Bözödi György in: *Székely bánja*. 81.

⁴⁷ Barabás Endre: i.m. 49-51.

⁴⁸ Balázi János (Recsenyéd, 1909-1977) közlése: „Két legnagyobb fiú-testvérem, Balázi Dénes és Mózes, Máthé Dénes, Orbán Mózes és leánya, Máriskó végleg eltávoztak a falunkból az Észak-Amerikai Egyesült Államokba már 1906 előtt. Dénes bátyám vitette ki az öccsét, Mózes, hajókártyát küldött számára, Orbán Mózes a leányát, Máriskót, akit aztán Máthé Dénes vett ott feleségül. Bátyám, Mózes halála után is tartottuk még a kapcsolatot bátyám jó barátjával, Máthé Dénessel. Két levelét őriztem meg. Vissza kevesen jöttek. Idős Máthé Ferenc kölcsönpénzzel jött haza. Homoródújfalvi Egyed Péter, apósom kétszer járta meg Amerikát az I. világháború előtt Harmadszor a családjával akart végleg távozni, de az impériumváltás megakadályozta ebben.”

⁴⁹ Barabás Endre: i.m. 50-51

⁵⁰ Uő.: i.m. 53.

hogy a székely ott becsületesen meg is dolgozik az ő béréért Természetesen aztán itthon ugyanazt a munkát nem végezheti el a napi negyven fillértől egy koronáig terjedő napszámért

Napszám fillérben	Udvarhely vármegye	Erdélyi átlag	Országos átlag
Férfiak: tavaszi, ellátással	58	67	78
ellátás nélkül	102	102	112
nyári, ellátással	90	100	127
ellátás nélkül	144	145	175
őszi, ellátással	69	76	91
ellátás nélkül	112	111	127
téli, ellátással	48	56	64
ellátás nélkül	85	84	92
Nők: tavaszi, ellátással	45	50	56
ellátás nélkül	82	79	82
nyári, ellátással	78	74	83
ellátás nélkül	116	109	119
őszi, ellátással	52	57	64
ellátás nélkül	96	86	91
téli, ellátással	89	42	48
ellátás nélkül	70	66	67

Íme, a munkaviszonyok képe! Egyetlen esetben sem érik el a napszámbérek az országos átlagot. A gazdaságok jellege és nagysága szerinti megoszlás: egy holdon alul, szántóföld nélkül 1662 gazdaság; egy holdon felül, szántófölddel 1629 gazdaság.

Terület (holdban)	Szántó	Kat. hold
1- 5	5999	591
5- 10	4961	8.221
10- 20	5123	32.783
20- 50	3233	40.395
50- 100	477	12.033
100- 200	94	3.898
200- 500	48	4.015
500- 1000	14	1.690

Ezer holdon felül 13 szántó 3414 kat. hold (sok erdő, legelő, kert, rét)⁵¹

Udvarhely megye összterülete: 510.359 kat. hold, ebből 304.955 kat. hold korlátlan forgalmú birtok (kincstári, községi és egyházi stb). A táblázat érdekessége az, hogy a földterület nagyságával fordított arányban csökken a gazdaságok száma. Az 1 holdon aluli, szántóföld nélküliek, vagy 1 holdon felüli de kevés szántófölddel rendelkezőknek a száma nagy. Ezek nem csak idénymunkára, de pár éves külföldi munkára is vállalkoznak, s ha ígéretes a vállalkozás, végleges letelepedésre is rászánják magukat Semmi esetre sem a „székely kalandos-hajlam” a kivándorlás oka, mint ahogyan az alispáni jelentés próbálja beállítani.⁵²

Ugyan mi mást láthatott volna a két Homoród völgyében az, aki a Kolozsvári Unitárius Teológia Akadémián **Boros Györgytől** a népet szellemi-anyagi nyomorából felemelő apostolok konok hitét kapta. **Ürmösi József** unitárius lelkész 1904. júl. 5-én foglalta el lelkészi állását Homoródszentpálon. „Abban az időben a községből már sokan — főleg a javakorban lévő munkaerők közül — kivándoroltak Amerikába... Az otthonmaradottak közül sokan nem csak Szentpálon, hanem a szomszédos falvakban is csüggedéssel, lemondással tekintettek a bizonytalan jövő elé! Szomorúan érdekes jelenség volt, hogy sokan milyen izgatottan várták a híreket Amerikába kiment barátaiktól, rokonaiktól a biztató indulásra! Jött is a dollár és a hajójegy soknak. A székely falvak nagy többségének pénzforgalma, jövedelme nem volt Miből is lett volna? Silány, hegyes, nem kellően gondozott földjük az akkori kezdetleges gazdálkodás mellett szűkösen termett, csak a mindennapi kenyér és puliszka s a vetőmagszükséglet ha megtermett. Pénze — mint akkor szerte az országban — minden faluban csak a falu zsidó boltosának-kocsmárosának volt és még egy-két uzsorásnak. Erdély-szerte ezek tartották markukban pálinkával, hitel (kontó)-nyújtással a falu népének többségét, ők voltak a községi-állami politikai élet hallgatolagos irányítói! Adták hitelbe az italt. Kellett-e egyéb a helyzet miatt amúgy is elkeseredett népnek? [...] A Tusnádi Székely Kongresszus (1902) nagyszerű mentő határozatokat hozott, de a határozatokból szinte semmi, azaz csak egy parányi rész valósult meg, az is csak akkor, midőn már csaknem késő volt! Ugyanis amíg tervezgettek és tanácskoztak, hogy hol is kezdjék el a székelymentést, azalatt a székely nép »szerte nézett, s nem lelél/ honját a hazában«. Ifjainak, javakorabeli férfiainak munkabíró tagjai csoportokban vitorláztak át a tengeren Amerikába, mégpedig állami segítséggel-közbenjárással! A magyar államkormányzat szerződést kötött a brémai Cunard Line és trieszti hajóstársaságokkal a magyarok, székelyek, románok, tótok [...] Amerikába szállítására.»⁵³

„Az 1901-1910 közötti évtizedben Ausztria-Magyarországból több mint 2 millió fő vándorolt ki Amerikába. Ezek több mint fele magyar volt... 1914-ben egyedül Magyarországról több mint 140.000 fő vándorolt ki.»⁵⁴

⁵¹ Uő.: i.m. 22.

⁵² Uő.: i.m. 52.

⁵³ Ürmösi József: *44 év a lelkipásztori és szövetkezeti munkamezőn*. Kolozsvár. 1949. 3-5. (Kézirat a Homoródszentpáli Unitárius Egyházközség Lelkészi Hivatalának irattárában. Ezúton mondok köszönetét Keresztes Sándor tiszteletes úrnak és Forrai Tibor tanár úrnak, hogy a szövetkezetekkel kapcsolatos levéltári anyagra felhívták a figyelmemet, és a rendelkezésemre bocsátani szíveskedtek.)

⁵⁴ Hegedűs Vilmos: i.m. 119.

3.1. Az első életképes fogyasztási szövetkezet Udvarhely megyében

Mit tapasztalt Ürmösi József Homoródszentpálra érkezésekor az Udvarhely környéki és székelyföldi szövetkezeti mozgalom területén?

Nem volt túlságosan nagy a tolongás, sem a sürgés-forgás, de azért volt valamelyes tevékenység. Megmozdultak először is azok az erők, akik felelősnek érezték magukat a fennálló állapotok változtatásáért: a Székely Egyesület, földművelésügyi minisztérium és a Hangya Központ is. **Durányi Ignác** földművelésügyi miniszter 1902-ben felállította a Marosvásárhelyi Kirendeltséget, melynek fő feladata a Székelyföld szövetkezeti megszervezése.⁵⁵ Udvarhely megyében 1895-ben megalakultak a hitelszövetkezetek: Kápolnásfaluban és Lövétén, a Homoródszentpálon, Bödőzben és Székelykeresztúron, a Nagy-Küküllő mentén, valamint Siménfalván, a Fehér-Nyikó mentén. 1899-ben már huszonnégy hitelszövetkezet alakult meg a Székelyföldön. 1903-ban huszonnyolc szövetkezet alakult, kilencvennyolc községben 6324 tagot tömörít, 8317 üzletrésszel, 447.050 korona értékben; befizetett üzletrész 224.800 korona, takarékbetét 225.300 korona, takarékalap 39.600 korona. A Székely-Udvarhely 1903-ban arról tudósít, hogy a Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete ki akarja venni részét a Székely Akcióból. A Székely Társaság méltányolja az ajánlatot és a Hangya felkérésének eleget téve, megfelelő propagandamunkába kezd. Elsősorban a falusi értelmiségieket, a papokat, tanítókat és a jegyzőket mozgósítja. A cikkből megtudjuk, hogy a többi székely megyéhez viszonyítva, Udvarhely megyében egy fogyasztási szövetkezet sincsen.

Az első Udvarhely megyei fogyasztási szövetkezet megalakításánál, a Nagy-Homoród menti Szentpálon ott találjuk **Meskó Pált**, a Hangya Központ megbízottját is a helyi szervezők mellett, akik „az idők jeleinek intését megértették”. Ürmösi József, aki felvállalja a szövetkezeti eszme homoródszentpáli, Udvarhely környéki s majd erdélyi terjesztését, ezt a történelmi jelentőségű pillanatot így örökíti meg: „1904. július havában, midőn homoródszentpáli lelkészi állásomat elfoglaltam, itt már a szövetkezeti mező ugara annyiban meg volt törve, hogy az idők jeleinek intését néhai Kiss Jenő körjegyző megértve, Bencze Dénes ny. szolgabíróval megalakították a fogyasztási és értékesítő szövetkezetet 160 db üzletrész jegyzésével (á: 10 kor.). Társul hívták az alig egy-egy kilométerre fekvő Homoródszentpéter és Recsenyéd szomszédos községeket A Hangya központ részéről a megalakításban néhai Meskó Pál — jó szervezőtehetséggel és humorral megáldott — titkár vett részt A hívek sokszor emlegették azután is érdekes és értékes mondásait!”⁵⁶

Jól berendezett és beindulásra kész szövetkezettel várták az új lelkész megérkezését, mire a nagy felelősséggel járó és éber vigyázatot igénylő könyvelői tisztséget bízták. „Ha visszagondolok most — olvashatjuk Ürmösi József idézett visszaemlékezésében —, ma is megállapíthatom, hogy nagy áldozat volt ez tőlem azért, mert tulajdonképpen lelkészi állásomban is kezdő voltam, és ebben is terveim és céljaim voltak! De midőn láttam, hogy a nép helyzete kívánja — bízva Isten segédelmében —, vállaltam. Nyolc évig viseltem ezt a terhes megbízatást.” „...amikor lemondva erről. Török József székely

⁵⁵ Székely-Udvarhely. 1903. 34.

⁵⁶ Ürmösi József: i.m. 17-18.

gazdát választotta meg a közgyűlés.”⁵⁷ Ez a lemondás Ürmösi József részéről nem visszalépés vagy megfutamodás a nehézségek előtt; Ürmösi nem az a fajta ember, aki földadná a küzdelmet. Érdemes megismerkednünk előéletével, hogy megértsük, ezúttal szerencsés találkozás történt: a felkínálkozó lehetőségek, a jó irányba érdeklődő kisgazda-közösség és egy felvilágosult, az idők intelmeit értő, tettekre kész értelmiségi, egymásra találtak. Cseke Pétertől kölcsönzöm a kifejezést: Ürmösivel megáldott Szentpál – Szentpállal megáldott Ürmösi.⁵⁸

A Dunántúlról (Polgárdi, Fehér megye) Erdélybe, szülőföldje (Siménfalva) közelébe hazakerülő ifjú unitárius lelkész magával hozza a missziós munkában szerzett gyakorlatot és gazdag társadalmi ismereteit. A Dunántúlon látta, hogy miként vettek részt — főleg a római katolikus lelkészek — az ott hamarabb kibontakozó szövetkezeti ügy szolgálatában.⁵⁹ Jó érzéke volt a munkatársak kiválasztásához, és nyolc év alatt olyan nemzedéket nevelt, amelyre rá lehetett bízni a munka jó részét. Az önként felvállalt ügyben újabbnál újabb feladatok megoldásán töprengett, s ezért a már jól ismert munkakörökbe szívesen állította be neveltjeit, hogy teljes erőbedobással az új kérdések megválaszolására fordíthassa idejét. Ellátási gondokkal, a versenyképesség problémájával és a lakosság maradi gondolkodásával kellett ugyanis szembenéznie.

„1904. október 10-17. között rendeztük be a Hangya Szövetkezetet, néhai Rohay László, akkor Hangya központi ellenőrrel, ki sok hasznos utasítást adott nekem, mint szövetkezeti téren kezdő és tapasztalattal nem rendelkező ifjú embernek. Később szinte meleg barátság fejlődött ki közöttünk, és midőn az Erdélyrészi Hangya Központ vezérigazgatója lett, véleményemet sok szövetkezeti kérdésben meghallgatta, s volt munkás abban, hogy a vidéki Hangya szövetkezetek képviselőiben, a Hangya központi igazgatóságának tagja legyek [...] A megalakult és 1904. október 17-én megindult fogyasztási szövetkezetnek nem az volt a célja, hogy az itt élő kiskereskedőt tönkre tegye, hanem az, hogy a kereskedelmi cikkek árait mérsékelje, s tisztességes árhoz jusson a nép, s ha esetleg volt kontó s ennek következményeképpen uzsora, az szűnjön meg. E cél eléréseért nem lehet hibáztatni a nép vezetőit! Mégis annyi kárhozthatás és lekicsinylés érte az ilyenmő törekvéseket, s köztük az én munkámat is. Fogyasztási szövetkezetünk létjogosultságát, szükségességét rövid időn belül igazolta a forgalom, mert egy pár év alatt a 160 üzletrész 280-ra, majd 310-re emelkedett. A tagok jegyzett üzletrészeik után 5%-os kamatot kaptak, de a szövetkezet erősödésével és fejlődésével nem csak ezt a kamatot adtuk meg, hanem bevezettük a vásárlási visszatérítés eljárását is. Ez a legigazságosabb és legméltányosabb eljárásnak bizonyult, mert abból mindenki olyan arányban részesült, amilyen arányban pártolta a szövetkezetet. A 10 lejen felüli vásárlásoknál szelvényeket (bloc-ot) adtunk, de 1-2 év után — a visszaélések elkerülése végett — *vásárlási törzskönyvet* állítottunk be. Az évi mérleg elkészítésekor, a jövedelem arányában, bizonyos összeget vettünk fel a vásárlási visszatérítésekre, s ebből mindenki — évi vásárlási összegének arányában — kapott visszatérítést, pl. aki 15.000 lejre, 2-3%-os visszatérítési kulcs mellett, 300-450 lejre kapott ingyen árut (cukrot, kávé,

⁵⁷ Ürmösi József: *Nyolc év Homoródszentpál község szövetkezeti életéből*. Székelyudvarhely. 1912. Beteg Pál nyomdája. 7.

⁵⁸ Cseke Péter: *Víznyugattól vízkeletig*. Kriterion. Buk. 1976. 130.

⁵⁹ Ürmösi József: 44 év... 67., 45.

zománcozott edényt). Ez az eljárás sokat lendített a szövetkezet forgalmán. (*I.m. uo.*) Úgyhogy a fogyasztási szövetkezet — mint Böződi György megírja — 1936-ban már 276.149 lej készpénzzel rendelkezik.”

A szövetkezeti kocsmá megnyitása újabb csábító feladat és gyötrő gond volt. Egyesek szerint a pap-ügyvezető a szövetkezeti kocsmá irányításában „légy a tejben”, kettős értelemben is: az alkoholos mámort kínáló üzleti vállalkozás első hallásra is nehezen egyeztethető össze a szövetkezés erkölcsi céljával és a papi hivatással. A szövetkezetnek zárt palackbani szesz árusítására volt engedélye. 1906-ban a községben megüresedett az egyik korlátlan italmérési jog. A jövedelem szempontjából csábító volt, mert a haszonmegvalósítás egy újabb lehetősége kínálkozott a szövetkezet tagsága számára. Sok utánajárás és huzavona után elnyerték az italmérési, azaz szövetkezeti kocsmányitási jogot. A lelkész-könyvelőnek gondot okozott, hogy ezzel támadási lehetőséget adott a szövetkezet ellenségeinek, akik nem is késleltek célba venni a papot. Erre így emlékszik vissza Ürmösi József: „...egy merkantilista lap a szövetkezeti kocsmákról [...] a többi közt azt írja, hogy a fogyasztási szövetkezetek kocsmái abban különböznek a más korcsmától, hogy oda »a pap vezetése alatt vonul be a nép«”.⁶⁰ Ürmösi válasza az, hogy az igazi népbarát — legyen pap vagy lelkész — számára nem talál semmi lealázót abban, ha szövetkezeti tag híveivel vagy más becsületes embertársaival leül egy asztalhoz, és egy pohár bort elhasznál, közügyek megbeszélése közben. Hiszen az urak is kávéházakban és vendéglőkben kötik üzleteiket és intézik ügyes-bajos dolgaikat. Ő lelkészként soha sem tapasztalta, hogy tekintélye csorbát szenvedett volna, amiért leült egy pohár bor mellé társalogni híveivel, a kocsmá külön helyiségében. Hivatkozik a szesztilalom kiváltotta bantitizmusra és más erkölcsi károokra is. Szerinte a szélsőség, a túlzás minden irányban ártalmas. Helyesnek látja a „mérsékletességi egyletek felállítását”. Az unitáriusi felekezeti keretekben ezt a szeszmentes, önművelő és szórakoztató társalgást valósították meg a Dávid Ferenc ifjúsági- és nőegyletek, valamint a dalkörök.

A szövetkezet italmérési vállalkozása azért helyes Ürmösi szerint, mert a fő cél nem az, hogy az ital fogyjon. A boltosnak feladatuk adták, hogy tapintatosan távolítsa el a helyiségből azokat, akik megközelítették a már veszélyes alkoholfogyasztási szintet, kötekedővé válhatnak, és verekedést vagy botrányt provokálhatnak. A szövetkezet tiszta, hamisítatlan és olcsó italokat szolgáltat ki a fogyasztóknak. S még egy dolog, amit a fűszerüzlet is gyakorol, a tisztességesen vezetett kontó vagy vásárlási könyv. Ugyanis a falusi embernek májustól szeptemberig van a legkevesebb pénze. A szatócsoknál szükségből gyakorolt kontózásról lassan lehetett leszoktatni a népet. Vezetése alatt a kocsmá sem anyagi, sem erkölcsi romlásba nem vitte a népet — állítja határozottan Ürmösi. Csupán itt is ember kellett a gátra.

A fűszerrel és más árukkal való ellátás tökéletes volt. A vásárló szövetkezeti tagok helyben megkaphatták a szükséges dolgokat (ha nem is olcsóbban, mint a 18 km-re lévő Székelyudvarhelyen), anélkül, hogy egy napot elvesztegettek volna bevásárlással. Már most alaposan körülnéztek a boltosok megválasztásánál. Komoly felkészítéssel és állandó ellenőrzéssel segítették, hogy becsülettel állják meg a helyüket.⁶¹

⁶⁰ Ürmösi József: *Nyolc év...* 9.

⁶¹ Imre Ézsaiás (szül. 1926.) adatközlő, Homoródszentpál 196. sz.: „Csáki Lajos idevalósi boltkezelőt kereskedelmi iskolában taníttatta ki a szövetkezet, és amikor szükség volt rá, hazahívták. Őt az udvarias, becsületes és szakképzett üzletvezető példaképeként emlegetjük a falunkban. N agy M. Antal vajkészítő mester ugyan nem itt született, de itt honosodott meg, és a vidék tejkezelőit ő képezte ki.”

Szentpállal egyidőben a körjegyzőséghez tartozó Városfalván alakult meg a következő fogyasztási és értékesítő szövetkezet.⁶² Ugyanebben az évben szerveződtek a Kis-Homoród mentén a szentegyházafalusi, a homoródalmási, a Nagy Küküllő mentén az agyagfalvi és bögözi meg a muzsnai szövetkezetek.⁶³ 1906-ban Bágyban fogyasztási és értékesítő szövetkezet is működött, mindkettő a Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási Szövetkezete keretében jött létre.⁶⁴

3.2.A Homoródszentpáli Gazdakör

A homoródszentpáli szövetkezeti élet megszervezése után a **gazdakör** létesítése volt a következő lépés. Míg a Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezetet a szervezés állapotában találta a faluba érkező Ürmösi József, a gazdakörnek az egyik fő alapítója, szervezője és mentora. Bevallása szerint azzal a céllal hozták létre a szentpáli gazdakört 1905. jan. 9-én, hogy ez legyen melegágya, tanácskozó köre a tovább fejlesztendő szövetkezeti intézményeknek.⁶⁵ Ürmösi nemcsak a gazdakör megszervezése alkalmával, de minden felmerülő gazdasági és szociális kérdéssel bizalommal fordult a földművelésügyi minisztérium Székely Kirendeltségének Udvarhely megyei megbízottjához, enesei **Dorner Béla** királyi gazdasági intézőhöz, aki mindig készségesen állott a székely gazdák rendelkezésére. Kiváló szervezőnek, alkotó tehetséggel megáldott és népéért küzdő férfúnak nevezi Ürmösi az intézőt. Sok jó tanácsot és biztatást kapott tőle a válságos és nehéz helyzetekben.

Az első dolog, amiről megemlíti Ürmösi, hogy a Kirendeltségnek köszönhetik, a gabonaszóró rostagépek beszerzése volt. A Homoródméntén, akár az egész Székelyföldön (1915 körül), még hagyományos kézicsépléssel végezték a szálás gabona cséplését, szórólappal, szél segítségével és kézi karélórestával szórták és tisztították a magvakat.⁶⁶ Ürmösi gazdaköri elnök közbenjárására ingyen kapták a Backer-féle szórórostát, és 50%-os kedvezményes áron vásárolták meg (ugyancsak a Kirendeltségen keresztül) a tisztító és osztályozó „trier”-rostát. Ez a kezdeményezés és megoldás lett az első erős kapocs a szentpáli gazdák és a gazdakör között. Sikerült szép tiszta vetőmagot nyerni, s ezáltal jobb termés hozamot biztosítani, ami konkrét bizonyítékként szolgált a szövetkezeti eszme további népszerűsítése terén. Természetesen, a gépeket a gazdakörhöz nem tartozók is használhatták megfelelő vámért, amelyet szívesen megfizettek, látva a jobb terméseredményt.

A **népkönyvtár** lett a második kapocs, amely a gazdakörhöz kötötte a földműveseket.⁶⁷ A Kirendeltség ajándéka mellé a Magyar Gazdaszövetségtől tagdíj fejében — a

⁶² Székely-Udvarhely. 1904. X. évf. 46.

⁶³ Székely-Udvarhely. 1904. X. évf. 20., 24., 103.

⁶⁴ Székely-Udvarhely. 1906. XII. évf. 27.

⁶⁵ Ürmösi József: Nyolc év... 11.

⁶⁶ Molnár István dr.: *A nyikómenti kézicséplés*. Bp. Ethnographia 1963. 3. Különnyomat, 474; Nagy Ödön: *Természetbeni fizetésformák Havadon*. In: *Népművészeti Dolgozatok*. Kriterion. Buk. 1994.145.

⁶⁷ Székely-Udvarhely, 1904. X. évf. 10.

rendszeresen járó újságokkal együtt — téli idényre politikai és szépirodalmi lapot is rendeltek. Az olvasási kedv és a tudásvágy felébresztését szolgálták azok a megbeszélések, amelyeket a bérelt gazdaköri helyiségben folytattak. Kezdetben 20-25-ön fértek el szűkösen a falusi szobában. Éppen ezért minden este nyitva volt, hogy a tagok felváltva mehessenek el a gazdaköri megbeszélésekre. De idővel, az érdeklődés növekedése miatt, minden péntek estén az iskola egyik tantermében tartották a felolvasó estét, amelyeket rövid műsor is követett, pl. szavalatok. Ezeket az estétet rövid (15-20 perces) előadásokkal tették színesebbé: a lelkész Ürmösi, az énekvezér-tanító Szabó Mózes és Bencze Dénés nyugdíjas szolgabíró. 1912-től Ürmösi komoly segítséget kap, ti. ebben az évben nevezték ki énekvezér és igazgató-tanítói állásra a sokoldalúan képzett, tehetséges és lelkes fiatalembert, **Pálffy Ákost**. „1912-től az eddig egyedül és megfeszített munkával végzett dolgaimban — jegyezi fel Ürmösi József — jó segítő társat kaptam *Pálffy Ákos énekvezér-tanító* szolgatársamban, ki *szövetkezeti téren* is, de főleg az *ifjúsági* irányú szakok oktatásával, gyakorlati megmutatásával fejlesztője lett a község jövő, gazdasági föllendülésének”. Pálffy alakítja meg az Ifjúsági Egyletet, amely 1923-ban a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet nevet veszi fel. 1913-ban EMKE-daloskört szervez, amely 1920-tól D.F.I.E. Dalárda néven szerepel, 1932-ben Székelykeresztúron I. díjat és ezüst vándorserleget nyert.

A Szövetkezeti Kirendeltség is tartott időnként gazdasági szakelőadásokat, amelyek nagy népszerűségnek örvendtek a kisgazdák és a falu lakossága körében. Ezeket az előadásokat a sajtó útján és külön értesítés formájában is az érdekeltek tudomására hozták. Első tudósítás az ilyen előadásokról: „Homoródszentmártonban január hó 31-én nagyszámú közönség előtt tartattak meg a gazdasági előadások. Szabadelőadást tartott Perl Jenő királyi állatorvos a Métélyről, Györffy István igazgató-tanító a »talajról, a talaj művelése és a tagosított birtok berendezéséről«. A hallgatóság az iskola nagytermét zsúfolásig megtöltötte. Képviselve voltak Recsenyéd, Gyepes és Ábránfalva községek. A nagy figyelemmel hallgatott előadásokat megéljenezték.”⁶⁸ Az előadók: állatorvosok, agrármérnökök, szaktanárok vagy a helyi értelmiség más képviselői készültek fel az ilyen alkalmakra, mint történt az 1905. nov. 5-én Székelyderzsben. Előadók voltak: Sándor Gergely unitárius lelkész és Kiss Jakab állami iskolai tanító. Sándor Gergely előadásának tárgya a legelők gondozása és használása volt. Kiss Jakab a talaj képződéséről, a talaj javításáról és a fontosabb gazdasági növényekről beszélt. „Mindkét előadás a helyi viszonyok figyelembe vételével történt, és teljesen sikerült, e mellett bizonyít az, hogy a gazdák teljes érdeklődéssel és figyelemmel hallgatták végig azt, akik szép számmal megjelentek. Kiss Jakab többféle műtrágyát mutatott be a gazdáknak, melyeket Budapestről a Hungária műtrágyagyártól kért e célra.”⁶⁹

1907 telén Homoródszentpál, Bágy, Felsőrákos, Homoródalmás, Vargyas, Oroszhegy, Fenyéd, Máréfalva, Küküllőkeményfalva, Nagygalambfalva, Mátisfalva, Korond, Felsősófalva, Énlaka, Szentábrahám, Kobátfalva és Tordátfalva a mezőgazdasági előadások színhelyei. Szentpálon már az első világháború előtt megkezdte Ürmösi József és Pálffy Ákos a felnőtt lakosság mezőgazdasági ismereteinek gyarapítását. A tanulóifjúság a három ismétlő osztályban kapta meg a szükséges

⁶⁸ Székely-Udvarhely. 1905. XI. évf. 3.

⁶⁹ Székely-Udvarhely. 1907. XIII. évf. 3.

mezőgazdasági ismereteket Gyakorlati órákon gyümölcsfa-nemesítést, zöldségtermesztést vagy Városfalván virágkertészetet tanultak Bartalis Márton tanítótól, Recsenyeden méhészetet Balázs János tanítótól. A gazdakörök helyi téli tevékenységét túlnőtték azok a megyei, sőt, Erdély-részi rendezvények, amelyeknek célja a korszerű gazdálkodás elsajátítása volt. Már beszéltünk a tapasztalatcserékről, tanulmányi kirándulásokról, termény- és állatkiállításokról, de még nem esett szó a vidéki, megyei vagy Erdély-szintű mezőgazdasági iskolákról.

Ürmösiék homoródmenti kezdeményezését jelentőségében túlnövő, magasabb szinten folytatta a népnevelő munkát Székelykeresztúron a „világkörüli” útvjáról hazatérő Balázs Ferenc.⁷⁰ Az népfőiskolai kezdeményezését átvette az Unitárius Egyház, amely 1931-ben megnyitja a Homoród-Gagy- és Nyikómente székely ifjai számára az „unitárius téli gazdasági iskolát”, a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium régi épületében. Ez az akció jó példaként hat.⁷¹ A Római Katolikus Egyház Radnóton és Kézdivásárhelyen, az Erdélyi Református Egyház Csombordon nyit hasonló jellegű mezőgazdasági iskolát.⁷² Mindezeket jóval megelőzte a „Kún Kocsárd gróf EMKE székely földműves iskola” létesítése 1892. ápr. 4-én. A Nagy-Homoród mente mindenik falujából küldték a székely gazdák tanulmányzó fiaikat, akik két éven át (4 félév) elméleti ismereteket és gyakorlati felkészítést kaptak a gazdálkodásra. Ezek az ifjak lettek a vidék mintagazdái és a szövetkezetek vezető emberei. Az 1940-es években Észak-Erdélyben téli gazdaltanfolyamokon „Ezüstkalászos gazda”-oklevelet szerezhettek az érdeklődő gazdák. Udvarhely megyében e tanfolyamok rendszeres előadói voltak: Gyarmathy András szentpáli agrármérnök és földbirtokos, Szilasi Jenő székelykeresztúri állatorvos, Gyerkes Mihály székelyudvarhelyi pomológus, szakíró, Szakács Zoltán bikafalvi földbirtokos. Tanfolyamvezetők: Zalányi Tibor mérnök, Balla György, Lakatos Tivadar és Ágh Endre mezőgazdasági szakíró.⁷³

A gazdakör fontos teendői közé tartozott a legelőfeljavítás, ettől függött az állattenyésztés fejlesztése és a tejtermelés növelése. A székelyföldi legelők siralmas képet mutattak. Ahogy „az Isten megadta”, olyanok maradtak évszázadok óta. Sziklás, kopár, vízmosásos és szakadékos oldalak, tele tövis- és borsikafenőy-bokrokkal, hempergő vulkáni bombákkal, épületnagyságú kövekkel. Kezdetleges facsorgók, favályúk, esetlen, gondozatlan és gyengén felszerelt gémeskutak árválkodtak a zordon tájakon. Itt az állat csak eltöltötte a napot s a nyarat. Legtöbbször éhezett, böjtölt és szomjazott. Ezt a környezetet kellett hasznossá tenni, átalakítani, de a maradi gondolkodás komoly akadályokat gördített a kivitelezés útjába. Idegenkedtek az újításoktól, mert a gazdaságok teherbíró képessége szerint s az állatlétszám után, bizonyos számú közmunkaegységgel kellett mindenkinek hozzájárulnia a Kirendeltség által kidolgozott terv

⁷⁰ Balázs Ferenc: *A rög alatt (1928-1935)*. Aranyosszék Vidékfejlesztő kiadása, Torda. 1936.; Mikó Imre: *A világvjáró Balázs Ferenc*. Kriterion. Buk. 1973. 21.

⁷¹ Szász Ferenc dr.: *A Székelykeresztúri Unitárius Egyház Téli Mezőgazdasági Iskolája*. Unitárius Naptár. 1936. 42.

⁷² Vita Zsigmond: *Dr. Szász Pál emlékezete*. Romániai Magyar Szó. 1994. okt. 29.

⁷³ Györfi Dénes: *Ki volt gróf Kún Kocsárd?* Romániai Magyar Szó. 1995. febr. 18.; Pálmai József: *Udvarhely megyei nemes családok*. Udvarhely. 1900. 27.; Özv. Gyarmathy Andrásné szül. Bencze Klára (Bencze Gábor jegyző leánya) ny. tanítónő szíves szóbeli közlését és fényképeit hálásan köszönöm.

megvalósításához. A székelység körében még élt a robot megalázó emléke. Az idegenkedés másik oka az új, az „urak” által kezdeményezett akciótól való félelem volt.⁷⁴ Saját feletteseik, tisztjeik már sokszor vezették félre az egyszerű székely embereket. Valami csalafintaságot, rejtett rossz szándékot sejtettek a dolog mögött, s a rosszindulat ki is találta, hogy az állam nem adja ingyen, amit ad, mert ennek az lesz a vége, hogy elveszi a faluközösség közbirtokossági legelőjét. A szándékosan félrevezetett nép (ez esetben is a földbirtokos réteg nagy része az, akinek nem volt érdeke a szegény, párhordas kiscgazda felemelése) szembefordul a javát akaró lelkesével. Ürmösinek azt kiabálják a háta mögött, hogy a pap maradjon a szószéken, ne elegendjen bele a szegény gazdaember dolgába! Miért segít az államnak abban, hogy az kiforgassa a székely kiscgazdát féltett vagyonából? Az állam a segílyt nem ingyen adja! Ürmösi Józsefnek sikerült azonban makacs, kitartó munkával felvilágosítania közvetlen munkatársait (Tamás Sándor és Imre Pál) és másokat is a terv hasznosságáról. Egy félévi huzavona után a kis csoport köré gyülekezni kezdett a meggyőzött komák, sógorok és barátok serege. Természetes, hogy a sikeres munka végeztével maguk a kételkedők és ellenzők is rájöttek saját balgaságukra. Ürmösi elismeréssel adózik Dorner intézőnek, aki a döntő pillanatban szintén megjelent a közgyűlésen, és a sokak által emlegetett erőszakosságával a népnek javára billenti a mérleget. Szellemesen győzi meg a kételkedőket, akik félrekolompoltak, hogy az állam, a miniszter elveszi a legelőt. Többek közt erre mondta Dorner intéző úr: „Igen, elveszi a miniszter és aztán kicsap engem oda legelni! Ugy-e?”⁷⁵

Homoródtmenten sok más falujában is igyekeztek pótolni a több évszázados mulasztásokat hasonló módon: államsegéllyel és gazdaköri meg közbirtokossági összefogással végzett munkával. Homoródbásfalva községnek a Tópatak szabályozására 1400 kr. és legelőfeljavításra 1700 kr., Homoródkeményfalvának legelőfeljavításra 1900 kr. államsegélyt utalványozott a földművelésügyi minisztérium, a Székelyföldi Kirendeltség közbenjárására.⁷⁶ A szentpáli legelőn a borsikafenyőt kiirtották, a követ felszedték. A vízmosásos helyeket, mélyebb árkokat kemény kőgátkötésekkel látták el, mintegy tizenöt kőgátat emeltek. A csorda részére karámokat (kosár) csináltak, s így a legelőtrágyázást rendszeres kosárforgatással végezheték el. Az itatók létesítése jelentette a legnagyobb jótéteményt az állatok számára, emellett megkönnyítette az emberek munkáját. Két szép betonvályút építettek. Az első, betongyűrűbe foglalt kút lankás síkságon fekszik. A kútból mintegy kétszáz méternyi földalatti vezetéken folyik bele a víz a tizenhét m hosszú betonvályúba. A másik kút és itató sajátos alkotásánál fogva érdekes. Nem pozitív forrásra épült, hanem a legelőkön hóléből és esővízből gyűlő, ún. kerek tó szolgáltatja a szükséges vízmennyiséget. Az ilyen helyeken megszorult és felgyülemlett víz a következőképpen táplálja az itatót: a tó középvonaláig, csaknem két méter mélységben bevezettek kb. százötven folyóméter alagcsővezetéket; a tó szélétől ötven m-re ismét karmantus alagcsővonal vezet be a negyven hektoliter vizet befogadó beton gyűjtőmedencébe; ebből a hely természetes lejtését követve, hatvan m vascsővezetéken folyik be a víz a nyolc m hosszú betonvályúba. A gyűjtőmedencéből vezet ki

⁷⁴ Bözödi György: „s ki kell mondanunk, hogy az itteni jobbágyok a közülük kiemelkedett tiszték zsarolásai, kényszerítése s vásárlásai által bukták le jobbágyokká.” (i.m. 82.)

⁷⁵ Ürmösi József: *Nyolc év...* 12.

⁷⁶ Székely-Udvarhely, 1905. X. évf. 2.

egy túlfolyási cső, továbbá egy kiürítés céljára szolgáló alagszó. A medencét elzáró készülékkel látták el, hogy amikor nem szükséges, ne folyjon a vályúba víz. „Ez itató oly módon való megalkotásának gondolata hármunk (Ürmösi, Cseh Ágoston, Török József— szerz. megj.) találmánya, kik a legelőjavítás mozgalmát sürgettük — a kiviteli módokat Cseh Ágoston Nagy-Küküllő vármegyei vízmester úr kiváló szakértelmét dicsérik. Ha jól tájékozodom, mindkét vályút enesei Dorner Béla kiváló munkájában 284-285 ábra fölvételében látni lehet. A legelőjavítási és kútmunkák végzéséhez az összes segítséget a Székely Kirendeltség szíves közbenjárására kaptuk, a következő részletekben:

1907.évre	1162 K	80 f.
1908. „	1123 „	— „
1909. „	896 „	50 „
1910. „	1050 „	— „
1911. „	430 „	— „
1912. „	210 „	— „
Összesen:	4872 K	30 f.

Bizony ez összeg megérdemelte a beleegyezést. De megérdemli az ellenkező hangadóknak is magukba szállani s hálásan gondolni a székely kirendeltség jóakarására, mert ma aligha megnyerhetnék ez összeget Ez példaadásként. volt adva.

A legelőjavítás munkavezetését az adott terv szerint Török József legelőgazda vezette, ki ügybuzgóságáért elismerést, köszönetet érdemel.”⁷⁷

A **tanulmányi kirándulások** szorosan kapcsolódtak a gazdakör tevékenységéhez. Elmélyítették az előadásokon szerzett új ismereteket, és gyakorlati megvalósításuk láttán a kisgazdák könnyebben győzték le az újtól való idegenkedésüket. A Székely Kirendeltség minden évben gazdasági tanulmányi kirándulást szervezett, melyen 20-30 községből mindenik gazdakör két-három székely gazdája vett részt. A szentpáli gazdakör is jelen volt valamennyi alkalommal: a barcasági szász falvakban, Hóltövényen, Botfaluban, Feketehalomban; az algyógyi Kún Kocsárd féle gazdasági iskola és a medgyesi szász földműves iskola megtekintésekor. A kiránduláson látottakról és tapasztaltakról a résztvevők otthon beszámoltak a kör többi tagjának. E nagyszerű alkalmak vezették rá a szentpáliakat is a szecs kavágó, kukoricavető és kapálógépek beszerzésére és használatára, és sok más hasznos gazdálkodási módra. Mint pl. a betonistálló és trágyatelep építésére, amelyre a barcasági kirándulás előtt nem akadt vállalkozó, pedig a kirendeltség 100 K államsegélyt ígért. A székely gazdák addig közönyösen nézték, hogy udvarukról kárbavész (kifolyik az utcára) a trágyalé. Ám amikor a botfalusi cukorgyár igazgatója a kiránduló csoportnak egy mintagazdaság megtekintésekor kijelentette, a betonaknában összegyűjtött trágyalére mutatva: „Uraim, ez a gazdasági vér”, akkor ez gondolkodóba ejtette a székely gazdákat.⁷⁸ A kirándulásról hazajövet már a vonaton elhatározta Tamás Sándor, hogy ő is hasonló betonaknát épít. Így lett az övé a falu és a vidék első ilyen jellegű gazdasági építménye.

⁷⁷ Ürmösi József: *Nyolc év...* 14.

⁷⁸ Uő.: *44 év...* 15.

A **gazdaköri gépszín** építése is napirendre került, mert az évenként beszerzett gazdasági gépek tárolását ideiglenesen, egyik vagy másik köri tagnál oldották meg, ez így nehézkes volt és szakszerűtlen. A Székely Kirendeltség megbízottja, Székelyhidy Viktor közbenjárására 200 K államsegélyt kapott a gazdakör 1910-ben, gépszín felépítésére. Ide gyűjtötték össze az eddig beszerzett gépeket, és egy kezelő felügyelete alatt használhatta bármelyik gazda.

A **faragászati tanfolyam** megszervezése szintén Ürmösi József érdeme. 1912 telén sikerült megnyernie Székelyhidy gazdasági felügyelő támogatását, hogy elintézzze a homoródszentpáli hathetes tanfolyam beindítását. A Minisztériumi Kirendeltség a tanfolyam teljes költségét vállalta, sőt a szakmester biztosítása mellett még a szükséges faragóeszközökkel is ellátta a tanfolyam résztvevőit. Tizenhat ifjú és felnőtt gazda tanulta meg itt a gazdaságban használatos eszközök készítését

A gazdaköri megbeszéléseken pattant ki a **szövetkezeti népház** építésének gondolata is. A szűk bérelt helyiségek nem lehettek megfelelő otthonai sem a népkönyvtárnak, sem a gazdakörnek, de a fogyasztási szövetkezetnek sem; az időközben megszületett tejszövetkezet szintén otthontalan volt. A polgári község sem rendelkezett megfelelő gyűlésteremmel. Nagyobb összejöveteleket csak az állami iskola tantermének kiüresítésével lehetett megtartani, ami nagy munkát igényelt s a bútorok rongálásával járt. Ürmösi József lelkészi és szövetkezeti könyvelői, valamint gazdaköri elnöki minőségében minden alkalmat megragadott hogy az építés gondolatát népszerűsítse a községben. 1909-ben elérkezettnek látta az időt hogy elgondolását közölje a Székely Kirendeltség vezetőjével, aki megértéssel fogadta, sőt biztatta, megígérve a teljes támogatást. Komoly gondot okozott a megfelelő telek tulajdonjogának megszerzése. Ürmösi mindent latba vetett, hogy a tulajdonost meggyőzze a falu központjában lévő alkalmas hely eladására. Gyarmathy Ferenc székelyudvarhelyi ügyvéd, a telek tulajdonosa, aki kezdetben semmi pénzért nem volt hajlandó szóba állni, Ürmösi és a falu nemes szándékát valamint az ügy nagyszerűségét megértve, a helység további fejlődésének támogatásaképpen a területet adományként átengedte az építkezés számára. Társadalmi összefogással, most már bizonyos tapasztalat birtokában, Ürmösi létrehozta a gazdakör, a fogyasztási szövetkezet és a község politikai vezetőiből álló építőbizottságot.

Az 1911 febr. 6-án tartott építőbizottsági gyűlésen Ürmösi előterjeszti saját vázlatrajzát és az épület beosztási tervét, melyet a bizottság elfogadott, s ez alapján Fekete Benjámint székelyudvarhelyi építőmester kidolgozta a részletes építési terve. Meghatározták a szükséges — kézi és állati erővel végzendő — munkanapok számát, és az összes intézmények közgyűlésén elfogadtatták a lakossággal a javaslatot. Mindenik ülés jegyzőkönyvét Dimén István írta (sajnos, elveszett a jegyzőkönyvtömb). Az építkezés jelentőségében túlmutatott a helyi jellegen, mert nem csak egy falu lakóinak az összefogása volt. Ezúttal a Nagy-Homoród mente alsó szakaszának falvai fogtak össze, hogy Homoródszentpálon egy közös szövetkezeti Népházat építsenek. (A fogyasztási és a tejszövetkezet, valamint a gazdakör is vidéki jellegű vállalkozásként indult.) Így az építéshez hozzájárultak Recsenyéd, Homoródszentpéter, Városfalva és Homoródjánosfalva lakói is. 1911. május 11-én kezdődtek meg a munkálatok. Minden mezőgazdasági holtszezonot kihasználva, sikerült 1912. okt. 13-án felszentelni az akkori idők legszebb és legsokoldalúbban hasznosítható Udvarhely-környéki középületét Az érték, pénzben kifejezve is szép megvalósítás: 35.000 K.

Az avatóünnepség az alkotás méretéhez illő volt. Előkelő résztvevői: Koós Mihály, a Magyar Királyi földművelési minisztérium miniszteri tanácsosa, Székelyhidy Viktor, a Székely Kirendeltség Udvarhely megyei megbízottja és a Vármegyei Gazdasági Egylet képviselője. Ürmösi a Szövetkezeti Népházat avató ünnepség templomi részén mondott prédikációjában a „szocialista pap” jelzőt igazoló elvi állásfoglalását igyekszik kifejtteni nagy meggyőző erővel. Prédikációjának címe: *Az idők jeleinek intése*. Alapige: Máté 16/2,3. Ürmösi — miként 1949-es visszatekintésében kifejti — az idők jelét „az itt alant történő helyes haladásban és egyesült munkában” és „nem a felülről halomszámra hozott törvényekben” látja. Azt mondja: „Éreztem a példaszó igazságát: *Akié a föld, azé a haza*, de azt átláttam, hogy kinek földje van, ha azt akarja, hogy annak jövedelméből megéljen, meg kell tanulja annak szakszerű művelését úgy, amint ezt a *haladás eszközeivel művelik*. Mert ellenkezőleg, lehet valakinek földje, de mivel nem tudja jövedelmezővé tenni, nem ez az ő hazája, hanem elmegy más világrészbe hazát keresni.”

A szövetkezeti népházban most helyet kapnak, pontosabban otthonra találnak a helybéli intézmények: a könyvtár, a gazdakör, a fogyasztási szövetkezet, a tejszövetkezet külön e célra tervezett helyiségben, és kulturális tevékenységek a nagyteremben. Most már minden téli estén találkozhattak a helybéli gazdák valamilyen tevékenység alkalmával. A homoródszentpáli népház műkedvelő társulata komoly nevelő munkát végzett a szövetkezeti szellem népszerűsítése érdekében. Pálffy Ákos humoreszkjei (pl. *Dáridó bizottság*), monológjai és színdarabjai mellett színre vitték a Hangya Központ által meghirdetett irodalmi pályázat (1927) érdemes alkotásaiból a helyi kérdéseknek legmegfelelőbbeket.⁷⁹ A szerzők közt ott találjuk Bedő Miklós szentpéteri lelkészt (*A székely földműves tízparancsolata*)⁸⁰, Váry Domokos költőt, későbbi szentpáli lelkészt.⁸¹ A szövetkezeti népház nemcsak az avatáskor gyűjtötte össze a vidék lakosságát, de az emlékezetes 1924. okt. 4-i jubileumi ünnepségen is. A szomszéd falvak szövetkezeti tagjai mellett a kishomoródminti Székelyzsombor szövetkezeti vezetői és tagjai is eljöttek. Ez az ünnepély a délelőtti istentisztelettel kezdődött és népgyűléssel folytatódott a népházban. A jubileumi beszédek a 20 éves út sikereit vették számba és a szövetkezeti öntudatot erősítették.⁸² A délutáni órákat díjazással egybekötött állatkiállítás, kaszásverseny, fogatverseny, lóverseny és más sportesemények, az estieket pedig műsorral egybekötött táncvigalmak töltötték meg tartalommal.⁸³ **A tudománynépszerűsítő**

⁷⁹ Pálffy Ákos: *Kurátor uram a másvilágon*. Unitárius Naptár. 1939. 84-87. (A Brassai Lapok novellapályázatán I. díjat nyert alkotás.); Pálffy Ákos: *Homoródszentpál mezőgazdasági viszonyai*. 1913-ban Algyógyon a gazdakörök küldötteinek találkozásán olvasta fel a szerző pályadíjas dolgozatát. (Kéziratban, ifj. Pálffy Ákos birtokában.)

⁸⁰ Bedő Miklós: *A székely földműves tízparancsolata*. Unitárius Keresztény Népnaptár. 1923. 62-63.

⁸¹ Váry Domokos: *A szent Szövetség*. Hangya Naptár. 1930. 138-139.; *Jöjj hát*. Hangya Naptár, 1931. 125. A befejező versszak: „Míg a nép elbukna, örökre elveszne, / Erőddel erősíts. Mi élni akarunk! / Munkára, imára tedd össze a kezed: / Legyen áldott neved, szent nagy Szövetkezet!”; Fodor László dr.: i.m. 48.

⁸² Ürmösi József: *44 év...* 31-34, 38-40.; Brassai Lapok, 1930. jan. 29.; Halász Gyula: *Egy község ünnepe, amelyben az egész székelység szíve dobog*. Ürmösi negyedszázados homoródszentpáli tevékenységéről számol be H. Gy., aki Kacsó Sándorral együtt részt vett Ürmösi József lelkész kibúcsúzó ünnepségén.

⁸³ Fodor László dr.: i.m. 45-46.

vetített képes előadások akkor úttörő jelentőségűek voltak. Ürmösi József Budapesten jártában felfigyelt a Rákóczi úton működő „Uránia vetítőképes színházra”, ahol megtették neki a történelmi-földrajzi és gazdasági tárgyú vetítések, melyeket érdekes szövegmagyarázattal kísértek. Szentpálon meggyőzi a tejszövetkezeti igazgatót, hogy az 1912. évi tiszta haszonból vásároljanak az Uránia Tudományos Egyesület raktárából egy vetítógépet a hozzávaló teljes felszereléssel együtt. A probléma a vetítéshez szükséges fény előállítása volt, de ezt is megoldják azbesztharisnyás szeszlámpával. Nagy szenzáció volt Szentpálon és környékén, amikor megjelentek a „képmutatók”: Ürmösi József és Pálffy Ákos igazgató-tanító a vetítógéppel.⁸⁴ Kezdetben a szövetkezethez tartozó falvakban (Szentpéter, Városfalva, Jánosfalva és Recsenyéd) vetítettek, de aztán szélesedett a kör. Húsz évvel előzték meg Balázs Ferenc népnevelő hasonló kezdeményezését.⁸⁵ Sajnos, ez is, mint sok más dolog, az 1916-os menekülés áldozata lett.

A homoródszentpáli gazdakör még néhány hasznos megvalósítást és szép kezdeményezést könyvelhet el magának. A **hídmérleg** nélkülözhetetlen eszköze a korszerű gazdálkodásnak, különösen az állattenyésztők hiányolták nagyon. A csupán tíz km-re lévő szász községben, Darócon létezett ilyen. A beszerzett és felszerelt hídmérleget nemcsak a helybeliek, de most a környékbeli falvak gazdái, sőt az átutazó vásárosok is szívesen és haszonnal vették igénybe.

A gabonaértékesítés gondolatát is felvetették a gazdakörön. Sok idő- és pénz (fuvar költség)-vesztést jelentett a termény főleg piaci értékesítése a húsz km-re levő Udvarhelyen. Az egyéni kisgazda jövedelme teljes mértékben a piac szeszélyeitől függött. A szövetkezet általi felvásárlás és nagybani értékesítés nagyon izgató megoldásnak kínálkozott Sikerült kapcsolatba lépni a brassói gőzmalmok tulajdonosaival. A beküldött minta alapján szerződést kötöttek egy vagon búzára, amelyet a kőhalmi vasútállomásra szállítottak le! Két nap alatt lebonyolították a szállítást és harmadnap már kézhez kapták az árát. Az 1914-ben kitört háború ennek is végét vetett. Még a későbbiek során sikerült Predeárról kukoricát vásárolni, amelyet vasúton szállítottak az utolsó itteni állomásig, onnan szekérral Szentpálig. Gyenge kukoricatermés idején így látták el a szövetkezeti tagokat.

Szép megvalósítás volt a legelővásárlás is. A falu egyetlen nagybirtokosa területeladásra gondolt. A kisgazdák közbirtokossága melletti legelőterület megszerzésére összefogtak a helybéli szövetkezeti tagok, és a fogyasztási szövetkezeti és tejszövetkezeti kölcsönből megvásároltak 205 kat. hold legelőt 52 kat. hold szántót és belsőséget ezzel életteret és munkalehetőséget biztosítottak a falu következő nemzedéke számára is. Sajnos, az első világháború és az impériumváltozás, meg a falu lakóinak belső meghasonlása időlegesen megtorpanásra készíti a homoródszentpáli körüli és szövetkezeti életet is.⁸⁶

3.3. A bágyi gazdakör falufejlesztő szerepe

Bágy külön tiszta református sziget az unitárius többségű nagyhomoródminti medencében. Nemcsak magasba nyúló várhegyével, de lakói hagyományörzésével,

⁸⁴ Pálffy Ákos: *Képmutatók*. Unitárius Népnaptár. 1948/69.; Ürmösi József: 44 év... 39.

⁸⁵ Bözödi György: i.m. 239.

⁸⁶ Ürmösi József: 44 év... 40-41.

szabadszékely rátartiságával és „bicskás”, „hirtelen” természetével szerzett hírnevével is a vidék fölé emelkedik. Nem tagadhatjuk kapcsolatait a szomszédos falvakkal, tehát nem elszigetelten dombon ülő, s környéket „lenéző” falu. Történelmi kapcsolatok fűzték a szentpáli Kornis-, Rhédey-, Bethlen-uradalmakhoz.⁸⁷ Recsenyédhez (Zólyák)⁸⁸, Szentmártonhoz és Szentpálhoz (Bencze stb.) családok származása révén.⁸⁹

Jelen esetben a szövetségi mozgalom szálai Bágyot bizonyos fokig Homoródszentpálhoz kötik. A bágyi gazdakör dátum szerint 1904. dec. 29-én alakult, a szentpáli előtt tizenegy nappal, de amint a következő újságcikkből és dolgozatom későbbi soraiból is kitűnik, a szentpáli tejszövetséggel, sőt a hitelszövetséggel is szoros kapcsolatban állott.

„Gazdakörünk 1904. évi december 29-én 20.281 sz. alatt hagyta jóvá, működését az alakulás után egy pár héttel megkezdte.” Célját — mint minden gazdakörét — az alapszabályok 2-ik paragrafusában a következőképpen írja körül:

a) a haza földje és a földművelés iránti szeretet fejlesztése, az ősi földhöz való ragaszkodás fokozása, a falusi élet, a falusi otthon megkedveltetése, a föld és a gazdálkodás jövedelmének gyarapítása, a válságos viszonyok folytán a saját hibájukon kívül kedvezőtlen körülmények közé jutott kiscgazdák helyzetének javítása, s a földvásárlás lehetőségének elmozdítása, a mezőgazdasági munkások érdekeinek fölkarolása s gondoskodás arról, hogy betegség esetén jó ápolásban részesüljenek, s hogy munkaképtelenné válás esetén is legyen megélhetésük biztosítva;

b) a község összes gazdasági érdekeinek, valamint szellemi és erkölcsi életének, továbbá azon eseményeknek, ügyeknek és kérdéseknek éber figyelemmel való kísérése, melyek a szövetségi tagok és gazdaközönség anyagi érdekeit érintik;

c) a mezőgazdasági ismeretek terjesztése, s az okszerű gazdálkodás előmozdítása;

d) hasznos hajtó háziipar meghonosítása abból a célból, hogy a mezei munkával foglalkozóknak télen át is legyen keresetük;

e) a gazdasági és háztartási szükségleti cikkeknek a tagok részére jó minőségben és a lehető legjutányosabb áron, a Magyar Gazdaszövetség támogatása mellett való beszerzése;

f) a gazdasági termények, valamint a háziiparcikkeknek, a községbeli kisiparosok készítményeinek jobb árak elérésének céljából való közös értékesítése;

g) hitel-, fogyasztási-, termelő- és értékesítő szövetségek létesítése;

h) a községbeli mezőgazdasági termények és ipari készítmények jó hírnevének és keresletének fejlesztése;

i) jó tenyészállatok és vetőmagvak beszerzése a község és a tagok részére;

k) a törvényhozás és a királyi kormány mindazon intézkedéseinek ismertetése, melyek a kiscgazdák és mezei munkások javának és érdekeinek előmozdítását célozzák;

l) intézkedések az iránt, hogy a tagok mindenféle ügyes-bajos dolgaikban megbízható szakemberektől csekély díjért útbaigazítást kapjanak.

⁸⁷ Pálffy Ákos: *Homoródszentpál monográfiája*. Kézirat ifj. Pálffy Ákos tulajdonában.

⁸⁸ Dombi Mózes: *Recsenyéd község monográfiája*. 1942 (Kézirat a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum levéltárában.)

⁸⁹ *Székelyföld írásban és képen*. Szerkesztette: Dávid József. Bp. 1941. Kaláka Könyvkiadó; Bencze Gábor és Bencze Dénes címszók alatt az előfizetők névsorában.

E célok elérésére, megvalósítása végett állandó helyiség (a községháza) volt fenntartva, ahová az egyes lapok közül a *Hazánk* és később *Az ország*, *Vasárnapi Újság*, *Politikai Újdonságok*, *Képes Néplap*, valamint az egyesek és a község szívességéből: *Egyetértés*, *Székely-Udvarhely*, *Néplap*, *Székely Tanügy*, *Uram Bátyám*, *A Magyar Gazdák Szemléje*, című folyóiratok, továbbá a Székelyföldi Miniszteri Kirendeltség Udvarhely vármegyei megbízottja, Dorner Béla intéző úr szívességéből a Magyar Gazdaszövetség kiadásában megjelent több munka, jelesül az: *Uzsorairtás*, *Társadalmi Harmónia*, *Egyesülés*, *Emelkedés*, *A falusi gazda állami tanácsadói és segítői*, *Gazduram kölcsönügyei*, *Alkoholizmus* stb. állottak a tagok rendelkezésére...

„Megvallom, népünk olvasni eleintén nemigen szeretett, különösen a gazdasági dolgokról. Jelenleg nincs az a nap, hogy öt-hat lapot és könyvet ne kérne, azonkívül, hogy szerda és szombat este minden tag magával ne vinne. Csak lenne egyszer »népkönyvtár«, ami, remélem, meg is lesz, hiszen kérésünk már rég elment.

A gazdakör révén elértük azt, hogy megismerkedtek egyes gépek hasznosságával, mert ezek is állottak rendelkezésünkre. Így volt gabonarosta, trieur, eke (Sach), lánchorona, decimal (tizedesmérleg), amelynek ismerete — különösen itt — fontossággal bír. Ideje volna, hogy népünk hozzászokjék a súly szerint való vásárláshoz és eladáshoz. Juhtenyésztésünk fejlődésnek indult, amely itt a megélhetés kérdése. Gyapját pokróccá dolgozzák fel, s a község jó része (90%) ebből pénzel. A község szép tenyészállatokhoz s az egyesek anyaállatokhoz, jó vetőmagokhoz jutottak a gazdakör által.

A Homoródszentpáli Tejszövetkezetbe 24 tag lépett be, akik közül egy tag 2 tehene után, amihez szintén a gazdakör révén jutott, 15-20 liter tejet szállít minden második nap. Megalakult a fogyasztási és értékesítő szövetkezet is. Legelőnk egészben való följavítása huzamosabb időt vesz igénybe már a munkaterv szerint is, de ily kevés idő alatt is a bányai vár tartományán, mintegy 30 holdon a kavicsot föltakarítottuk, s az itató berendezése folyamatban van. Térbük nevű legelőnkön 72 hold helyről a fává nőtt borsikafenyő (kb. 2000 székér) kiirtatott, ahol szintén itató is lesz, ami időtlen időig heverhetett volna, ha a gazdakör nem lesz. Most már elismerik legalább a gazdakör munkálkodásait, s rajtakaptak, hogy hátrálékos munkát elvégezzék. Mindezekhez hozzájárul még az, hogy pokróc- és gyapjúiparunk föllendítése végett hitelszövetkezetünk, az O.K.H.Sz. engedélyével—kebelében pokróc- és gyapjúbevásárló és -értékesítő szakcsoportot létesített avégből, hogy a tagok olcsóbban juthassanak az anyaghoz, s jobban értékesíthessék az abból készített pokrócokat. E célra 3000 korona államsegély van engedélyezve.

Hitelszövetkezetünk megerősödött az uzsora gyűlöletére, mert ez is terem errefelé éppen úgy, mint az olyan kertben, ahol elkövéredik a gyom, amelyre 25-30 esztendeig sem vet ügyet senki. Védgátat emeltünk — amennyiben lehetett ez idő alatt — a gonosz, szipolyozó, uzsoráskodó gazok ellen. Hol működhetik az uzsorások huncutsága, lelketlensége, hol burjánozhat fel, s terjedhet el az uzsora? Ott, hol sok az eladósodott, sok a szegény, sok a hínárba került ember. Eléltük azt, hogy az összetartozandóság tudata fölbredt, s bebizonyosodott, hogy több ember, aki együtt működik, többet bír végezni, és nagyobb eredményt mutat fel, mintha mindegyik külön-külön járt volna el.

Azzal végzem, amit nemrég olvastam: szövetség, mely az egyeseknek erőt ad, a falvakban vezető társadalmat teremt, s így erősíti nemcsak az egyeseket és a falvakat, hanem az egész nemzetet is.

Bágy, 1906. április 2. Hazafias üdvözzettel: Derzsi Géza gazdaköri elnök.”⁹⁰

Új színpontot itt a juhtenyésztés és „bágyi csergét”, azaz gyapjúpokrócot előállító háziipar fellendítése, amely komoly jövedelempótló forrást jelentett.

Amint láttuk, a gazdakör feladata a földművesek — baleseti, temetkezési — biztosítása és a nyugdíjkérdések megoldása is.⁹¹

3.4.A gazdaköri mozgalom kiszélesedése a Homoródméntén

A kápolnásfalusi gazdakör ugyancsak az 1904-es évtől jegyzi születési dátumát, de története külön fejezetet érdemel, mert megalakulása óta a mai napig folyamatos fenállással dicsekedhetik. Tudniillik a kommunista diktatúra nem szüntette meg teljesen, mert Hargita alatti havasi település lévén, megúszta az erőszakos kollektivizálást, s így a Homoródmente egyik legvirágzóbb helységévé fejlődött, míg a Szentpálhoz hasonló mintaközségeket anyagilag és erkölcsileg majdnem teljesen szétzúzták. Különben az első világháború okozta válságot itt is megérezték, s ezzel lezárult a gazdakörök működésének első szakasza. Összegezve, a két Homoródméntén tíz és Udvarhely megye más vidékein még huszonöt gazdakör alakult az említett két évben. (Étéden és környékén: Küsmöd, Siklód és Bözöd; a Gagy mentén: Gagy, Martonos, Szentábrahám; a Sóvidéken: Korond; Derzs, Muzsna és Petek a szászok szomszédságában; a Nyikómentén: Kobátfalva, Bencéd; a Nagy-Küküllő mellett Székelymogyorós és Fiafalva; az Udvarhely fölötti havasalján: Szenttamás, Oroszhegy, Bethlenfalva, Kadicsfalva és Zetelaka.)

Bözödi György: *Székely bánja* című szociográfiai műve szerint 1907-ig Udvarhely megyében 91-re gyarapodik a gazdakörök száma és 4856 tagot tartanak nyilván. A taglétszám emelkedéséhez az is hozzájárul a továbbiakban, hogy a gazdakör kezdeményezte és belőle kinövő új intézmények, mint a tejszövetkezet, hitelszövetkezet és fogyasztói és értékesítő szövetkezet tagjai automatikusan a gazdaköri tagok is, vagy a faluban működő egyik intézmény a többi, még hivatalosan meg nem alakultnak a szerepét is betölti. Példa erre a szentpáli eset: „A Gazdakörnek kezdetben csak 50-60 tagja volt, de a tejszövetkezet megalakulása után a közgyűlés kimondotta, hogy minden tejszövetkezeti tag kötelezett tagja a gazdakörnek. Ez a határozat azért történt, hogy a Gazdakör, mint olyan anyatestület, melytől a többiek mint gyermekek származtak, részesüljön egy kis hálatámogatásban. A tejszövetkezet tagjai ne csak élvezzék a tej árából kapott jövedelmet, hanem ezzel szemben egy kis kötelezettséget is, s ekkor mindkét intézmény boldogul. Mindezekből tehát nyilvánvaló, hogy Gazdakörünk munkássága nem merült ki a gazdaköri címtábla kiszélesítésében — mint a rosszindulatúak hangoztatták —, hanem minden lehető módot felhasznált a tagok anyagi és szellemi jólétének gyarapítására. [...] Szövetkezeti hálózatunk teljességéhez hiányzott a Hitelszövetkezet, pénzügyeink lebonyolítására. Ennek megvalósítására többször gondoltunk, de egyfelől halogattuk azért, mert a tejszövetkezet és az egyházközség tudott kölcsönöket adni az arra rászorulóknak, másfelől pedig azért, mert nem volt, aki élére álljon és vezesse. Mi, a falusi vezetők — pap, tanító, jegyző — bőven el voltunk látva

⁹⁰ Székely-Udvarhely, 1906. XII. évf. 27-28.

⁹¹ Bözödi György: i.m. 140.

mellékfoglalkozásokkal. Várnunk kellett addig, míg az ifjabb nemzedékből arra alkalmas emberek kerülnek. Ez az idő 1927-ben el is érkezett, és akkor megalakítottuk a Hitel-szövetkezetet is.”⁹²

3.5.A recsenyédi méhészeti kör

A gazdaköröket nyilvántartó kimutatásokban a Méhészegyesületről nem esik szó, pedig a vármegyei gazdasági egyesület, népnevelési egyesület, valamint a Magyar királyi földművelésügyi minisztérium Székelyföldi Kirendeltsége is támogatja. Az Udvarhely megyei Méhészegyesület 1913. évi jelentéséből megtudjuk, hogy Recsenyéd központtal egész vidékre kiterjedő méhészeti nevelő és irányító-tanácsadó tevékenység folyik. Balázs János helybeli tanító a felügyelője Szentpál, Szentpéter, Városfalva, Almás, Oklánd és Karácsonyfalva méhészetének. Székelyhidya Viktor gazdasági felügyelő Groisz Ottó szaktanár és Hlatkay Miklós megyei egyesületi titkár közreműködésével 1913. december 5-én **Recsenyéden méhészeti tanfolyamot indítottak**.⁹³

Tizenötven jelentkeznek, akik az **átmeneti kas kötését** minden téli időben háziiparszerűleg üzik, kifogadják és az **egyesület** elnökségének megrendelésére bizonyos mennyiséget az egyesület értékesítő osztályának beadnak. A cél az, hogy a recsenyédiak a mezőgazdasági holt szezonban háziiparszerűleg üzzék az átmeneti kas kötését. A megyei egyesület megrendeléseket ad, és a termelt árut átékesíti, így módon a méhészkedés mellett még egy újabb kereseti lehetőséggel gyarapítja a falu lakóinak megélhetését. A Kiss János kézdialbisi méhésztanító vezette tanfolyam hallgatói: Fekete Mózes, Márton István, Fodor Domokos, Fekete Miklós, Tóth István, ifj. Tóth Mihály, Török József, Szabó István, Dáné Lajos, Béres Mihály, Bomhár János, Dáné Mihály, Józsa Elek és Balázs János. A tanfolyam ideje alatt vándorgyűléseket kirándulásokat szerveztek. Homoródszentpálon megtekintik Huszár Miklós mezőgazdasági bérlő nagyszabású méhészetét amelyből már a fekvő kaptárakban való elhelyezést tanulmányozhatták a látogatók.

A szerzett ismeretek és tapasztalatok birtokában Udvarhely megye huszonegy méhészközségében megszervezik a tanfolyamokat. Így Abásfalván és Homoródszentmártonban Györfi István tanító, Kénosban Kendi István tanító, Lókodban Bálint Balázs tanító, Homoródmáson Péterfi Áron nyugalmazott igazgató tanító és Kriza Sándor igazgató tanító vezetett méhésztanfolyamot. A recsenyédi méhészegyesület a tanító utánjárásának köszönhetően mézporgető gépet, műlépprészt, viaszolvasztó edényeket, mézmérőt, mézelőnövény-magvakat és facsemetéket kap az Udvarhely megyei egyesülettől, Borszék Somának köszönhetően méhészeti szakkönyvet közös használatra.

3.6.A városfalvi napszámos- és cselédsegélypénztár

Elaggott, betegség vagy baleset következtében munkaképtelenné vált hívei sorsára is gondolt Péter Sándor városfalvi unitárius lelkész, amikor 1902. nov. 19-én hét

⁹² Ürmösi József: *44 év... 23 és 48.*

⁹³ *Jelentés az Udv. megyei Méhészegyesület 1913. évi működéséről.* Becsek D. Fia könyvnyomda. Székelyudvarhely. 1914.

rendes és két rendkívüli taggal megszervezte az **Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár** helyi csoportját.⁹⁴ Amikor 50 tagot sikerült oda beszervezni, a Pénztár a lelkeszt bízta meg az ügyvezetéssel és a pénz kezelésével. Lelkes és odaadó munkájáért fizetése csupán az igazgatóság elismerése és a hívek hálája volt. 1911 végére a taglétszám 132 rendes és 20 rendkívüli tagra (az, aki minden évben újból iratkozik) emelkedett. Évenként 18-29 rendkívüli tag iratkozik át a rendes tagok I. és II. csoportjába. Némelyek két könyvvel is rendelkeznek.

Péter Sándor beszámolójából megtudhatjuk, hogy 1902-1911 között 676 db levelet írt a Pénztárnak, 111 esetben küldött az Igazgatósághoz 539 K 10 fillért, különböző befizetések címén. A pénztár 2872 K 2 fillért utalt ki 108 alkalommal, kórház, orvosi ellátás, gyógyszer és napisegély címen a városfalviaknak. Például egy balesetet szenvedett tagnak, félmunkaképessége helyreállításáig, négy év alatt 700 K-t fizetett, és egy rendkívüli tag (tagságának 2. évében érte baleset, addig 2 K-t fizetett be) öt évre 600 K-t, gyógykezelés idejére 98 K 25 fillért fizetett, nevezett tag 1912-ben is kapta a havi 10 K nyugdíjat. Négy rendes tag elhalálása után az általuk befizetett 71K 48 fillért a pénztár teljesen visszafizette az illetékes hátramaradottaknak. A városfalvi bizottság tíz év alatt 4341K 75 fillér visszafizetést eszközölt a tagoknak. Jellemző adatot közöl Péter Sándor: tíz év alatt Udvarhely megyében 340 balesetből 108 Városfalván történik. Ebből az derül ki, hogy Udvarhely megyében alig két-három faluban működik az országos segélypénztár helyi bizottsága. Bágyban akadtam rá kallódó tagsági könyvre, de senki semmiféle felvilágosítást nem tudott adni ezzel kapcsolatosan.⁹⁵ Feltételezhető, hogy Bágyban is működött egy helyi csoport.

3.7. Székelyföld leghasznosabb szövetkezeti intézményei, a tejszövetkezetek

A falusi tejszövetkezetek bizonyultak a leghasznosabb intézményeknek a Székelyföldön — állítja Ürmösi József.⁹⁶ A leggyorsabban és a legfolyamatosabban, szinte egész éven át a legbiztosabb pénzforrást jelentette a székely kisgazdáknak. Emellett serkentőleg hatott az állattenyésztésre, minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt. A vaj és a tehénsajt beiktatásával javult a falusi lakosság étrendje is. A visszamaradt sovány tej (író vagy savó) a sertésenyésztést (malacok táplálása) és a borjúnevelést segítette elő. Fokozódott a hús termelése is. Az állatszám növekedése a trágyamennyiség gyarapodásához, a föld jobb megműveléséhez és magasabb terméshozamok eléréséhez vezetett. A székely falu népének egy újabb közösségi összefogásmintát kellett megtanulnia és gyakorolnia. A tejszövetkezeti tiszta jövedelemből kulturális intézményeiket és rendezvényeiket támogatták. A tejszövetkezetek szervezésében a jól bevált dániai példa állott rendelkezésükre. Az új intézmény népszerűsítése is könnyebb volt, mert nem kellett szembeszállni egy meglévő régi struktúrával, mint a fogyasztási és értékesítő szövetkezetek esetében az uzsorás szatócsokkal. A hasznosságot is kézzelfoghatóbban lehetett

⁹⁴ Péter Sándor: *A földművesek nyugdíjpénztára*. Unitárius Keresztény Népnaptár. 1013. 56-60.

⁹⁵ Bágyi adatközlőim: id. Csoma Dénes (sz. 1934.), Lőrincz Ákos (sz. ?) és Bencze Dezső (sz. 1929.)

⁹⁶ Ürmösi József: *Nyolc év...* 116.

bizonyítani, mégis a falusi ember, mint minden újtól, ettől is húzódik vagy ellenségesen viszonyul hozzá — panaszolja Ürmösi, aki a Dunántúlon tapasztalta a tejszövetkezetek áldásos voltát. Íme, hogyan látja ezt a kérdést a kortárs közgazdasági szakíró: „A tejtermelés a székely gazdánál nagy fontosságú gazdasági jövedelem, mely általában eladásra alig kerül, mert a székelyeknek a tej mindennapi eledelét képezi, nagyrészt ezzel pótolja a hústáplálékot.”⁹⁷

A tejhozam sem megy a tehének jármozása miatt — és az erdélyi magyar fajta sem olyan jó tejelő, mint a nyugatiak (a tejhozam évi átlaga 6000 liter körül alakul).

I. Fajta	Kisgazdaság	Középgazdaság	Nagygazdaság
Magyar erdélyi	50%	44%	30%
Bivaly	75%	80%	70%
II. Átlagos fejési eredmény literben			
Magyar erdélyi	521 l	410 l	400 l
Bivaly	585 l	685 l	700 l
III. Össz.fejési eredmény 1 év alatt	4.791.571 l	173.750 l	54.500 l

A földművelésügyi minisztérium kimutatása az 1900-ban működő tejszövetkezetekről: 1895 óta összesen 246 tagja van — az elmúlt évben 100 újabb tejszövetkezet létesült.

1896-ban 10

1897-ben 20

1898-ban 36

1899-ben 76

1900-ban 100 tejszövetkezet létesült.

Résztvevő gazdák és üzletrészeik szerint:

1896-ban 486 640

1897-ben 276 5.937

1898-ban 10.402 19.701

1899-ben 15.357 6.917

1900-ban 26.952 gazda 45.934 tehén üzletrésszel.

Tejszövetkezet útján értékesült:

1897-ben 4,7 millió l tej

1898-ban 10,5 millió l tej

1899-ben 22,1 millió l tej

1900-ban 49,4 millió l tej

Bevétel:

1897-ben 539.286 korona

1898-ban 1 millió 15.456 korona

1899-ben 2 millió 327.202 korona

1900-ban 4 millió 285.035 korona

21 varmegyében működik tejszövetkezet. 59 tejszövetkezet (legtöbb) Baranyában van. Biztos és nagy haszon az export. *Vajat* külföldre viszik, Angliába, Németországba. Ezért állítják fel a vajgyárakat Temesváron, Szabadkán, Veszprémben, Dombóváron. Magyarországon 1902-ben 452 tejszövetkezet 832.552 kg vajat termelt.”⁹⁸

⁹⁷ Barabás Endre: *Udvarhely megye monográfiája*. 27-28.

⁹⁸ Székely Egyleti Képes Naptár... 1903. 75-85

Mind a szövetkezetek száma, mind az előállított vaj mennyisége figyelemreméltó, a fogyasztási szövetkezethez viszonyítva előbbrelépést jelent. Erdélyi részen négy tejszövetkezetet említ a statisztika, de ezek is a szászok lakta vidéken léteztek. 1903-ban a tíz erdélyi tejszövetkezet közül már négy székelyföldi, ez utóbbiak száma 1904-ben nyolcra, majd 1936-ig harmincnégyre emelkedik. Összegezve, az alakulókkal együtt létező ötven székelyföldi tejszövetkezet a következőképpen oszlik meg:

Udvarhely megyében	25 működik,	alakuló nincs;
Maros-Torda megyébe	13 működik,	10 alakulóban van;
Háromszék megyében	3 működik,	4 alakulóban van;
Torda-Aranyos megyében	2 működik,	1 alakulóban van.

Udvarhely megye **első tejszövetkezetét a Nyikó menti Kobátfalván** hozták létre 1905-ben. „Kobátfalván múlt év novemberében Dorner Béla miniszteri kirendeltségi megbízott által létesített első tejszövetkezet fényesei bevált Most ennek kapcsán létesített Dorner intéző tejszövetkezeteket bizonyos program szerint egymás után olyan pontokon is, hol azt gazdasági tekintetből indokoltnak és szükségesnek tartja, és hol ezen intézmény vezetésére alkalmas egyént állíthat.”⁹⁹ Minthogy Udvarhely különböző vidékein a falvak távol estek a vasúti közlekedési hálózattól, biztosítani kellett a vaj konzerválását. A kor technikai színvonalának megfelelően a hideg időszakban jeget tároltak jégvermekben, hogy a meleg időszakra biztosítani tudják a vaj hűtését. Kobátfalván is ezt tették. A miniszteri kirendeltség a tejszövetkezet megindítására **Kovács János** állami vajmestert nevezte ki, ő tanítja be vajkészítésre a jövőbeli helyi tejkezelőt. Sikertült megszervezni az üzemet, amely olyan mintaegységként működött, ahová tapasztalatcserére elhozta Dorner az újonnan beindítandó tejszövetkezetek (tejgyárak) megalakítóit. Ilyen kirándulásról számol be Ürmösi József: „Nem tudták, mi fán terem a »tejszövetkezet«. Környékünkben híre sem volt! A kirendeltség javaslatára 1905. év őszén elmentünk néhány értelmesebb gazdával a megye másik részén fekvő Kobátfalvára, a már működésbe kezdett tejszövetkezetet megnézni. Annyi eredménye volt, hogy mi is megkezdhattuk itthon a szervezkedést. Felhívtuk a szomszédos községeket, ú.m. Homoródjánosfalva, Városfalva, Homoródszentpéter, Recsenyed és Bágy, hogy szövetkezzenek velünk. De nagyon lassan ment, bár segítőtársaim Péter Sándor városfalvi, Ürmösi Károly, akkor homoródjánosfalvi lelkész és Szabó János alsó homoródszentpáli székely gazda minden lehető módot felhasználtak az ügy előbbre viteléhez... A toborzás annyi eredménnyel járt, hogy az 1905. év őszén tartott alakuló közgyűlésen 52 tag iratkozott fel az *öt községből*. Magam is kezdtem aggódni a megnyilatkozott buzgóság miatt! De a kirendeltség derék vezetője — Dorner úr — biztatott, ne búsuljak, rendre mind beszállingóznak, csak azon kell lenni, hogy meginduljon mielőbb. Legelső dolgunk volt jégvermet csináltatni. Ez 1905 őszén elkészült. 1906 február havában a kirendeltség közbenjárására megkaptuk hitelbe a tejszövetkezet teljes berendezését az Alfa Separator Részvény Társaságtól, ugyanazon hó 17-én megnyitottuk a tejszövetkezetet.”¹⁰⁰ A kobátfalvi példa tovább terjedt „Székelymogyoróson Rozsonday István tanító, gazdaköri elnök lett a vezető, s hozzá csatlakoztak Bögöz, Décsfalva, Agyagfalva, Mátisfalva községek. Nagy lökést ad e kicsiny szövetkezetnek az, hogy Ugron János

⁹⁹ Ürmösi József: Nyolc év... 17-18.

¹⁰⁰ Ürmösi József: i.m. 22.

főispán és Gidály bérlő Bögözből naponta nagyobb mennyiségű tejet adnak át. Szentegyházfaluban Menyhárt János körjegyző lett elnök, csatlakozik a kápolnásfalusi gazdakör. Siménfalván Sándor Géza unitárius lelkész lett elnök, csatlakoznak Szentmiklós, Kadács, Medesér községek; Muzsnán Mátyás János unitárius lelkész lett és Bedő Ödön református lelkész alelnöknek választva, Szentábrahámon Lőrinczi Dénes lett elnök. Csatlakoznak a magyarandrásfalvi és gagyai gazdakörök. Felsőrákoson Székely Mózes gazdaköri alelnök lett az elnök és Varga Dénes unitárius lelkész alelnök. Ezzel van eddig 8 szövetkezet. Ez év első napjaiban megalakításra vár még Énlakán, Rugonfalván, Vágáson, Abásfalván, Etéden, Felsősófalván, Galambfalván, tehát még 7 helyen ezen intézmény.¹⁰¹ Így a Nagy-Homoród mentén Szentpálon és Abásfalván, a Kis-Homoród mentén Szentegyházfaluban indult be a tejszövetkezet. A homoródszentpáli tejszövetkezet az elnök Ürmösi és környékbeli lelkésztársai komoly és feddhetetlen tisztaságú munkája után szépen kezdett fejlődni. A taglétszám emelkedett, erre utal az, hogy márciusban már 283 K-t fizettek ki a bevitt tejért. Érdekes, hogy első nap 20 liter tejet vittek be. Ez a mennyiség a második-harmadik napon már 38-40 literre emelkedett. Az újonnan jelentkezőktől jégverem készítési díjat is kértek, előbb 2 K-t majd 4 K-t felvételi díj címen, ezenkívül 4 K üzletrészt. A 2500 K államsegély elnyerése után kifizették a felszerelésért felvett kölcsönt és egyéb adósságaikat. A négy faluból történő tejszállítás kérdésének megoldására ismét 300 K segélyt kaptak a kirendeltségtől egy rugós tejszállító kocsis beszerzésére.

Szentpál és környéke szép fejlődését bizonyítja a következő kimutatás:

Év	Beszállított tej (liter)	Eladott tej (liter)	A nyert va] (kilogramm)	Évi pénzforgalom (korona)	Tagoknak kifizetve (korona)
1906	103.248	2.124	5.979	19.981,24	13.051,17
1907	144.979	4.375	8.352	23.611,91	18.199,68
1908	96.841	2.150	6.296	16.158,20	12.605,09
1909	88.780	3.383	5.075	14.161,09	11.323,38
1910	72.091	2.568	3.783	12.538,83	9.072,91
1911	139.822	2.072	7.830	27.876,86	18.738,25

„Ez összforgalomból Homoródszentpálra esett: [...] 296.465 liter, pénzt kapott 38.873 K 07 f. [...] A köznép az intézmény hasznát belátva, ha lassanként is, de csatlakozott, úgy, hogy ma 268 tagja van 288 üzletrésszel. Ebből Homoródszentpálra esik 102 tag. Ennek haszna valóban kézzel fogható. Hiszen e vidék népe gazdaságának oly terményéből jutott és jut igen tekintélyes összeghez, amiből azelőtt nem pénzelt. Egy okosan gazdákodó kisgazda ma már a tej árából a szükséges ruházatot, lábbelit beszerzi, adóját is kifizeti, s még egyébre is jut. Szóval a pénztelenséget nem érzi úgy! Évi 6-10.000 korona tej árából egy községnek nem kicsi dolog. Csak 750-nek véve a községi lélek-

¹⁰¹ Székely-Udvarhely. 1906. XII. évf. 1.

számot és 7000 koronára a tejből nyerendő évi összeget, akkor is 9 korona jövedelem esik évenként egy személyre.”¹⁰²

Nyilvánvaló, hogy az egyszerű székely ember is meggyőződött a tejszövetkezet áldásos voltáról, de kevesen látták meg azt, ami az eredmények mögött rejtőzött: néhány ember — s főképpen egy lelkes vezető — éjt nappá tevő munkáját. Ürmösi 1949-ben már higgadtan s letisztult érzelmekkel és gondolatokkal ítéli meg ezt a tevékenységet. „E szövetkezetnek 5-6 évig minden terhe reám nehezedett. Én voltam elnöke, én kellett a hónapok végén a tejárakat kiszámítsam, kifizessem, mert nem volt kezdetben erre alkalmas ember. Ebből kifolyólag támadás és gyanúsítás érte személyemet. De én ismerve az emberi gyarlóságot, ezekre a megbocsátás és elnézés jézusi indulatával válaszoltam, tudva azt, hogy alantas gondolkozású emberek, kik mindenben és minden-kiben kételkednek, mindenütt akadnak. Az a tény, hogy a tejszövetkezet évről évre erősödött és fejlődött, mindent megmagyarázott!” Ki hordozhatta vállán a terhet? Ki szállhatott szembe az alantas vádaskodással, ha nem egy ilyen tiszta lelkiismeretű ember, mint Ürmösi József? A 87 éves Barta Imre bácsi szerint: „Ürmösi tiszteletes úr tiszta kezű ember volt, ilyen vezető embert azóta is keveset lehet látni.”¹⁰³ Könyvelési adataiból ma is a folyamatos, rendszeres és igényes nyilvántartó munkára következtethetünk.

Foglalkoztatják az üzemköltségi gondok is. E költségek még mindig magasak, de a tejtermelő gazda kedvét sem akarja szegni, s ezért a tiszta haszon rovására a tejet literenként 12-14 fillérben fizette. A tejszövetkezet vagyona mégis gyarapodott. Részben az Alfa Separator R. Társaság érdemének tulajdonítja az eredményt: jó minőségű gépekkel látta el az igénylőket, és korrekt üzleti kapcsolatot tartott fenn vásárlóival. A Székely Kirendeltség és Ugron Ákos főispán sokoldalú segítsége is hozzájárult a fejlődéshez. Több irányból jövő segítségnek is köszönhető a jól szervezett és korrektül vezetett tejszövetkezet eredményei. Az intézmény a Szövetkezeti Népház építéséhez pl. 3000 K készpénzzel járult hozzá, anélkül, hogy a befizetett 1100 K üzletrészt felhasználta volna, és akkor, amikor (1912-ben) a tejnek literéért 14-16 fillért fizettek. A tejszövetkezet törzsvagyona 5 db 50-50 korona értékű Székely Juhtúrógyári részvény, 2 db 100 korona értékű Székely Gazdák Szövetkezeti részvény. A jövedelem növelését szolgálta az is, hogy az előállított vaját 2,80 K/kg áron (amely megfelelt a kívánalmaknak) mindig értékesíteni tudták a Székely Gazdák Szövetkezeténél. Az 1907-ben megalakult Székely Juhtúrógyár új termék értékesítésére ad lehetőséget, ti. átveszi a lefőlözött tejből készült sovány sajtot. Így megszűnt egy régi gond is ezzel, a lefőlözött tej visszaszállításának gondja. Az Udvarhely megyei tejszövetkezetekre jellemző probléma a szállítás gondja is. Közös összefogásra szólítja fel a Nyikó és Gagy mente tejszövetkezeteit a Székely-Udvarhelyben megjelenő Felhívás a szövetkezésre című írás, amelyben a vaj közös fuvarral történő szállítását javasolják.¹⁰⁴ Nehézséget jelentett a lefőlözött tej kocsin való visszajuttatása a tagokhoz, úgyszintén a maradék feletetése a Yorkshire-i süldőkkel. Megfelelő helyiség és gondozó hiánya miatt a szövetkezeti sertésállományt fel kellett számolni. Megjegyzendő, hogy Székelyudvarhelyre 1907-ben Angliából hozattak valódi York-

¹⁰² Ürmösi József: 44 év... 18-19.

¹⁰³ Adatközlőm: Barta Imre (sz. 1914), Homoródszentpá, 90. sz.

¹⁰⁴ Székely-Udvarhely. 1907. XIII. évf. 8.

shire-i kocákat, amelyeket a gazdakörök közvetítésével juttattak el a falvakba.¹⁰⁵ Ürmösi alig tudott hat darabot elhelyezni Szentpálon, míg 1912-ben már mindenki ilyen fajtát szeretne tenyészteni.

A tejgazdaság fellendítésére szolgáltak a **tenyészállat-kiállítások, a fejőversenyek és vaj versenyek**, ahol igen serkentően hatott a nyertesek díjazása és népszerűsítése. Magyarországon először Pozsonyban szerveztek országos vaj versenyt, 1905-ben a Baranya megyei, 1906-ban a Zala megyei gazdaköri egyesület volt a vajverseny rendezője. A magyaróvári szarvasmarhatenyésztési egyesülethez tartozó tejszövetkezetek több ilyen versenyt szerveztek övezetükben. Országos rangú rendezvény volt 1907 őszén a Sepsiszentgyörgyön tartott Székely kiállítás, amelyen a szentpáli tejszövetkezetben készült vaját ezüst éremmel és 40 K jutalommal tüntették ki. A tejgazdaság fejlesztését szolgálta a Székely Kirendeltség azon akciója, hogy falvainkban jó tejelő fajta teheneket honosítson meg. Ahol megfelelő garanciát láttak, oda több tehenet is kiosztottak. A szép, mutatós, Svájc-ból behozott „bemi-simmenthali” tarka tehenek sajnos nem bírták a székelyföldi mostoha körülményeket. Ürmösi és pártolói nemes szándéka nem hozta meg a kívánt eredményt. A belterjes takarmányozáshoz és szakszerű gondozáshoz alkalmazkodott tehenek a feljavítás kezdetén tartó, sovány homoródminti legelőkön nem kaptak megfelelő táplálékot és nem kapták meg a szükséges védelmet az itt honos állatbetegségekkel szemben sem. A drága áron megszerzett svájci tehenek egy része a borjazás alatt, többségük pedig máj- és mételegykorban pusztult el, s a megmaradottak sem voltak jó tejelők. Ürmösi ismét szembe kerül azokkal, akiknek a javát akarta. El kell mennie a földművelési államtitkárig. Heltai Ferenc országgyűlési képviselő segít abban, hogy az állatkár ügyében méltányosan — a gazdák javára — döntsenek a visszafizetések alkalmával. El lehet gondolni, hogy a sokáig elhúzódó ügy végső, megnyugtató megoldásáig Ürmösinek naponta kellett találkoznia 30-40 vádló tekintetű hívével, akik már kezükbe kapták a hivatalos törlesztési felszólítást. Később a barcasági szász falvakból hoztak általában már bevált, jó tejelő fajtákat.

Gondot okozott az állandó szakember biztosítása is. Amikor végre valamelyik falusi ember beletanult a szakmába, vagy igen magas fizetésjavítást kívánt, vagy ráunt a foglalkozásra. Végül sikerült tejműködés szakiskolát végzett, okleveles dolgozókat hozatni. Ezek közül véglegesen letelepedett és becsülettel szolgált **Nagy M. Antal**.

Sok vesződséggel járt a tejtermelő gazdák erkölcsi nevelése. Néhányan megpróbálták a tejmennyiséget vizezéssel növelni, mások otthon, lapos tálakban lefölozték a tejet. A visszaélések és a szövetkezetnek okozott anyagi és erkölcsi kár megszüntetéséért Ürmösi Brassóban, a Barcasági Tejcsarnokban megtanulta a tej zsírfokolását, és ezután a fizetésnél a mennyiség és minőség együttes értékelését vette figyelembe.¹⁰⁶

A tejszövetkezet életképességének jó próbája volt a megjelenő konkurenciával való szembesülés. Egy helybeli birtokos úr, akit Ürmösi nem kívánt megnevezni, magán tejszövetkezetet állított fel, és két fillérrel többet fizetett literenként, mint a szövetkezet. Néhányan elcsábultak, de ez nem rendítette meg a tejszövetkezet létét. A kezdetben Homoródszentpál szárnyai alatt induló, szomszédos falvakbeli szövetkezeti tagok maguk mellé állították falustársaikat, és mindenütt önálló szövetkezeti egységet hoztak létre. Szinte a legkisebb faluban is működött a szövetkezet valamelyik formája, de legtöbb

¹⁰⁵ Ürmösi József: *Nyolc év...* 20. és 26.

¹⁰⁶ Uő.: *44 év...* 25.

esetben a fogyasztási és értékesítő vagy a tejszövetkezet létesült előbb, és a gazdakör, amely összefogta, irányította és fejlesztette az előbbieket.

3.8. Próbálkozások állatbiztosító szövetkezetek létesítésére

„A tejszövetkezetet mindenütt állatbiztosító szövetkezettel együttesen létesítik — jegyezte fel 1912-ben Ürmösi József —, mert ezt az itteni viszonyok csakis így és ilyenformán indokolják. Míg a tejszövetkezet pénzt hoz a községbe, és az állatállományt rövid idő alatt megháromszorosítja, addig a biztosító szövetkezet igyekszik a gazda vagyont és a megjavult és sokkal értékesebb állatállományt megtartani, fejleszteni, károsodástól megóvni és minden káros eshetőségtől — csekély díjak ellenében — megvédelmezni.” Amint azt a gazdakörök alapszabályzatában olvashattuk (Bágyi Gazdakör), egyik fontos ajánlás a tejszövetkezetekkel együtt az állatbiztosító szövetkezetek (társulatok) megalakítása is. Itt elsősorban a falu állattartó közösségének kölcsönös segélynyújtási, ősi kalákás hagyományokra épülő összefogásának felélesztése vált szükségessé. Minden állattartó gazda, tehetségétől és jóakaratótól függően részt vállalt a kényszervágás vagy állatelhullás miatt károsult megsegítésében, hogy a gazdatárs vesztesége minél kisebb legyen. Az **állatbiztosító szövetkezet** fejlettebb és tökéletesebb formája az előbbi rendszernek, mert csekély tagsági díj (biztosítási üzlet-rész) ellenében a szerződő társaság/intézmény kötelező módon és garantáltan kárpótolja az elemi csapást szenvedett gazdát. Ez a jogilag hitelesített biztosítási forma a gazdakörök által juttatott fájállatok esetében fokozottabban érvényesült.¹⁰⁷ Ilyen intézmények emlékét őrzik a Homoródménen még fellelhető védjegyek, az „Első Magyar Általános Biztosító Társaság”, Minerva, Duna, Transilvania stb. cédulái, amelyeket a gazdák, épületükre felszegezve ma is őriznek.¹⁰⁸ Ezek megszervezése sem ment simán, ezt tanúsítja Balázs András unitárius lelkész beszámolója. Kénosban sikerült létrehoznia a biztosító szövetkezetét, de már Derzsben még a hagyományos forma sem működött.¹⁰⁹ Jánosfalván és Városfalván a biztosító társaság helyi megbízottjaira is emlékeznek.

3.9. Pangás az első világháború után

Az első világháború végéig lezárult a hőskor, a parlagtörés a szövetkezeti munkamezőn. A háború válságot idézett elő a szövetkezetek életében, de visszaesés következett be azért is, mert az impériumváltással az erdélyi részeknek új irányító- vezető központokat, áruellátó és árufelvásárló hálózatot kellett kialakítaniuk. A háborús helyzet és a forradalmak erkölcsi szempontból is válságba sodorták az embereket. Különböző politikai mozgalmak, áramlatok és alakulatok befolyása alá kerültek. A régi rend, törvény és erkölcs normái meginogtak, tekintélyüket veszítették, és az újakat, amelyekhez iga-

¹⁰⁷ Székely-Udvarhely. 1906. XII. évf. 28.

¹⁰⁸ Adatközlőim: László János és neje, Juliánna, Jánosfalva (56. sz.): Sándor Balázs volt a Minerva BTR. megbízottja, Pongrác Lajos udvarhelyi ügynöke.

¹⁰⁹ Hangya Naptár. 1944. 80-82.

zodhattak volna, még nem ismerték. El kellett telnie szinte egy évtizednek, hogy a homoródmenti falvak is önmagukra találjanak, és elhelyezkedjenek gazdasági-társadalmi struktúráikkal Nagy-Románia viszonyai között.

A tejszövetkezet is átéli az I. világháború okozta visszaesés nehéz éveit, de azt átvészelve, a húszas-harmincas években újra virágkorát éli. A magyar szövetkezeti mozgalomnak be kellett illeszkednie az új államigazgatási keretbe. A román állam az 1919. jan. 16-i törvényben elismeri az 1903. évi szövetkezeti törvénnyel megegyező alapszabályú szövetkezeteket, de ezeket szövetségekbe (uniókba) tömörülésre szólítja fel 1929-ben. Így létrejön a Hangya Fogyasztási és Értékesítő Termelő Szövetkezetek Uniója Enyed székhellyel, amelyet a Román Szövetkezeti Nemzeti Hivatal hagy jóvá (14 613/1931 szám alatt)— új nevében szerepel a Furnica (hangya) szó is.¹¹⁰ Ugyancsak 1920-ban Kolozsváron létrejön az újnevű „Szövetség (Alianta)”, Gazdasági és Hitel-szövetkezetek Központja, mint Szövetkezet,¹¹¹ amelybe 1925. aug. 16-án belépnek a tejszövetkezetek is.¹¹² Marosvásárhelyen megalakul az Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő szövetkezet, mint a Szövetség (Alianța) tagja, **Transylvania** néven. Ezen adminisztratív intézkedések mellett nagy erőbedobással igyekeznek újjászervezni a központ nélkül maradt, és a háború zűrzavara miatt stagnáló vagy züllőfélben levő szövetkezeteket. Így Udvarhely megyéből 33 tejszövetkezet lépett be az új központba. A vezetési hiányosságok mellett a gazdasági válság okozta infláció is sújtja a tejtermelőket. A kis vidéki tejszövetkezetek a kiskereskedők (kofakereskedők) kénye-kedvének vannak kiszolgáltatva. A Nagy-Homoród mentén jól emlékeznek e kor hirtelen meggazdagodott vállalkozóira: a recsenyédi id. Mátyás Károlyra és fivérére, Györgyre, és a városfalvi Zoltán Ferencre, akik Brassóba és Bukarestbe szállítottak saját autóikkal tejszínt, vaját és tehénsajtot.

A Szövetség 1932-ben létrehozta a Székelyföldi Kirendeltséget, amelynek központja a Nyikó menti Siménfalva lett. Itt gyűjtötték össze a tejszövetkezetek termékeit és szállították Berlinbe, Bécsbe és Palesztinába.¹¹³ Nagy előrelépést jelent a Marosvásárhelyi Transylvania Tejszövetkezet vajgyárának megindítása 1935-ben.¹¹⁴ Termékei Londonban is nagy elismerésnek örvendenek. Felveszik a versenyt a hollandiai elsőosztályú vajjal.

Az Udvarhely megyei tejszövetkezetek életét a Székelykeresztúri Vajgyár üzembehelyezése (1938. ápr.) lendíti fel. Az Unitárius Gimnázium saját telkéből enged át területet gyárépítés számára, s a tejszövetkezetek gyár köré tömörítésében ismét oroszlánrészt vállal. Kiváló, modern német gépekkel szerelik föl, amelyekkel szakképzett emberek dolgoznak. A vaj mellett juhsajt és juhtúró gyártására is rátérnek. A vállalat saját költségén szállítja Székelykeresztúrra a megye 45 szövetkezetének tejszülét és tejtét Bözödi György szerint „...jelentős állandó bevételt biztosít a falunak a tejszövet-

¹¹⁰ Szövetkezeti Értesítő. 1943. ápr. 15.; 1945. okt. 15.

¹¹¹ Erdélyi Gazda – Hangya melléklet 1923. jan. 14. és 18.; Szövetkezeti Értesítő, 1934. ápr. 8-9.; 1939. okt. 13. és 1945. okt. 16.

¹¹² Erdélyi Gazda – Hangya melléklet 1923. jan. 14.; febr. 8.; ápr. 15. és 1924. márc. 20.; Szövetkezés, 1924. szept. 13.; Erdélyi Magyar Unitárius Naptár 1932/53.

¹¹³ Erdélyi Magyar Unitárius Naptár, 1940. 86-87.

¹¹⁴ Bözödi György: i.m. 239-241.

kezet: havonta 30.000-70.000 lej fizet ki a gazdáknak a tejért, évi osztalékának összege emellett 80.000-100.000 lej között váltakozik, amit a 165 tag kap meg. A tejtermelésre hátrányos, hogy a nép túlnyomó része bivalyt tart, amelynek teje, habár zsírosabb, vajkészítésre nem olyan megfelelő, mint a tehéntej, és csak olcsóbban értékesíthető.”¹¹⁵

Ürmösi a szentpáli szövetkezeti élet két válságos mozzanatát írja le. Az első az 1916. augusztus végi székelyföldi meneküléssel kapcsolatos. „Románia háborúba lépése után, az erdélyi fronton előre törő román csapatok elől pánikszerűen menekül a Székelyföld lakosságának nagy része. Homoródszentpálon 1916. augusztus utolsó napjaiban, részben az átvonuló menekülők, részben a helybeli lakosok közül némelyek teljesen kifosztották, megsemmisítették a fogyasztási szövetkezetet. Csak a bolti állványok maradtak, fiókok nélkül! Midőn 1916. november havában a menekülésből hazajöttünk, a Hangya központ segítségével és a szövetkezet jobbjézésű, értelmes vezető embereivel nekifogtunk a helyreállításnak. Felhívásunkra a falusiak által elvitt bolti berendezésekből és elvitt árukból is került vissza! Kölcsönt vettünk fel, s néhány hónapi kitartó munka után a szövetkezet működése a rendes formájába visszatért. A történeti hűség okáért itt meg kell jegyezzem, hogy a szövetkezet helyreállításának munkájában nagy ellenállást fejtett ki, és híveimet is erre biztatta Bencze Dénes ny. szolgabíró és birtokos, ki engem és a szövetkezet többi vezetőségét hibáztatott a szövetkezeti boltnak — a menekülés idején történt — kirablásáért, habár mint törvénytudó embernek, tudnia kellett, és tudta is, hogy itt »vis maior« esete forgott fenn... Az ügyész a vádat nem vállalta, ami természetes is volt, mert akkor a menekülők útjába eső minden szövetkezet elnöke ellen vádat lehetett volna emelni! Midőn az ügyészségi végzést megkaptuk B.D. úr is és én is, alapszabályszerűleg szövetkezeti közgyűlést hívtam össze, melyen ismertettem B.D. eljárását és az ügyészség végzését, s kijelentettem a közgyűlés tagjai előtt, hogy ilyen rosszindulatú eljárás után nem vagyok hajlandó az igazgatóságban vele együtt dolgozni, tehát válasszon a közgyűlés: vagy ő, vagy én!? A közgyűlés tagjai egyhangúlag mellettem foglaltak állást, s így B.D. a szövetkezeti igazgatóságból kimaradt. Efeletti bosszúját abban töltötte ki, hogy ősi unitárius egyházát elhagyta, és áttért református vallásra. Ha most 45 év távlatából visszagondolva ítélem meg a dolgot, most sem vádol a lélek akkori eljárásomért, sőt ma is így tennék, mert meg kellett szabaduljak egy rosszindulatú ember gáncoskodásaitól, aki azelőtt is és azután is csak ellenem dolgozott, agitált mindenben. Azután már az igazgatóság tagjaira nem tudott befolyást gyakorolni... A második válságos állapot 1920-22 közötti években volt, midőn a háborúból-fogságból bizonyos forradalmi szellemmel hazatért emberek nem voltak megelégedve az itthon talált helyzettel, s csaknem minden községben kisebb-nagyobb kilengéseket okoztak, és személyi támadásokat eszközöltek a községi elöljáróságok ellen. A mi községünkben ilyen személyek elleni támadások nem voltak, mert az elöljáróság a háborúban levők otthonmaradottait gondozta, és lelkiismeretesen ellátta. Ebben a tekintetben szövetkezeteink nagy előnyt jelentettek! Más oldalról indult a támadás. Valaki háborús feketéző boltot nyitott a községben, s némely árut (női fejkendő, singes áru, dohánytárca) olcsóbban adott, mint a szövetkezet, de más árukon viszont megfizettette. Begyűjtötte magához az ifjakat, a háborúból hazajötteket, s velök való kártyázgatás, beszélgetés közben kezdett izgatni a szövetkezet, a pap és tanító ellen. Természetesen, hogy kapott embereket, mert ilyenre máskor is lehet kapni, de akkor ugyancsak könnyen! Midőn az 1923 évben a

---

¹¹⁵ Bözödi György: i.m. 264-265.

beszámoló közgyűlés ideje következett, bizalmas munkatársaim jelentették, hogy egy szövetkezetellenes csoport készül indítványt tenni a szövetkezet felszámolására és szétoztására. Előre egy lépést sem tettem más ennek ellensúlyozására, csak arra kértem ig. társaimat, hogy az üzletrészes tagokat teljes számban vonultassák fel a közgyűlésre, tartsanak ki szilárdan a szöv. mellett, de az ellene készülőknek semmit se mondjanak, hadd készüljenek.”¹¹⁶

Az így megszervezett közgyűlésre Ürmösi tiszteletes úr a szónoki kelléktár és a logika teljes fegyverzetében áll a tagok elé, és nagyhatású beszédével meggyőzi ellenfeleit a szövetkezés szükségességéről, annak nemes, emberi célkitzéseiről és hasznáról. Megsemmisíti a koholt vádakot, amelyekkel személyét és az igazgatóságot támadják. Leleplezi a vizsályt szítók, a szövetkezet felbontásán mesterkedők alantas és közösségtelenes szándékait. A szentpáliak önérzetére hivatkozik: a vidék első szövetkezeti faluja nem mondhat le a megszerzett hírnévről és az erkölcsi rangról. Különösen hatásos volt a 79. zsoltár 4. versének idézése: „Gyalázottá lettünk szomszédaink előtt, csúfságul és nevetségül a körülöttünk lakóknak.” A szónoklat a szövetkezet híveit megerősítette hűségükben, s a felbontásra készülők egy részét meggyőzte, a többiekbe a váratlan meglepetéstől belefagyott a szó. A gyűlés után a feketéző magánboltos is jónak látta továbbállni a községből. Itt ki kell emelnünk Pálffy Ákos énekvezér-tanító fontos szerepét, aki mindvégig hűséges harcostársa a lelkésznek, a fenti drámai helyzetben is.

3.10. Népevelés a szövetkezeti eszme szolgálatában

Nem valami csodásan újat fedeztek fel Ürmösiék akkor, amikor rájöttek arra — néhány negatív tapasztalat és fájó csalódás után —, hogy az embereket nem elég a szövetkezeti mozgalomba bekapcsolni és vezetni, hanem erre vagy menetközben vagy előzetesen fel kell készíteni őket. A székely falu népét rá kell nevelni a közös együttműködésre, a föl- és alárendeltségi viszony megélésére, a vállalkozások megtervezésére, levezetésére és a kölcsönös elszámolásra (elszámoltatásra azaz ellenőrzésre). Egyszóval az önvezetés, önigazgatás iskolája kell, hogy legyen a szövetkezet, s ezt az iskolát minél zsebbebb korban kell elkezdenünk. Tehát sajátítsa el a gyermek a szövetkezeti eszmét már az elemi iskolában, „játsszanak boltosdit”, de komolyan és felelősségteljesen. A felnőttek szövetkezeti szellemben való nevelésében tanúsított rátermettsége alapján Ürmösi a kortárs erdélyi értelmiségiek élvonalához tartozik. „Az impériumváltozás után kezdetben, 1921-től kénytelenek voltunk az *Erdélyi Gazda* c. újság szárnyai alá szegődni a *Hangya* cím melléklettel, melyet Dr. Szentiványi Árpád szerkesztett, mint Hangya központi tisztviselő. Több ízben tárgyaltuk együtt — úja Ürmösi 1949-es visszatekintésében —, hogy ez a keret szűk és nem alkalmas szövetkezeti propaganda kifejtésére. Ezt vidéki igazgatótársaim is belátták. Igazgatósági gyűlésen is felvetettük ezt... 1924-ben tartott évi Hangya nagyközgyűlésen felvettem azt a gondolatot, hogy a központi évi közgyűlésen [...] tartsunk egy szövetkezeti értekezletet, melyen szövetkezeti életünknek egy-egy fontos, közérdekű kérdését tárgyaljuk meg, és szóljanak hozzá a különböző körzetekből ott levő tagok. Indítványomat a közgyűlés elfogadta és az elnökség az 1925. évi közgyűléssel kapcsolatban tartandó

¹¹⁶ Ürmösi József; 44 év... 41-47.

értekezletre engem kért fel — mint indítványozót — az előadás megtartására... Az 1925. évi közgyűlés április 23-án volt... Előadásom címe: *Melyek a legfontosabb teendők a szövetkezeti eszme megerősödése és terjedése szempontjából ...* Minden eszmének éltetője, terjesztője a sajtó — a nyomtatott beüt. Szükségünk van tehát egy önálló szövetkezeti lapra... A szövetkezeti közgyűlés után két hónap telt el, s már 1925. július 1-én a *Szövetkezés* című lapunk megindult, s azóta fennáll és sikerrel szolgálja a szövetkezeti eszmét.”

Ürmösi Józsefnek e dolgozatban sokat idézett két munkáján kívül más jelentős műve a füzetalakban kinyomtatott *Lelkészi helyzetünk és a nép* című előadása, amelyet 1901-ben a lelkeszkörön (Kolozsvárott) tartott. Ebben kifejti keresztény-szociális nézeteinek indokoltságát, a szövetkezeti mozgalom és a lelkész viszonyának kérdését. Gyakorlati teológiai tanári dolgozata, *A lelképásztori gondozás és gazdasági szociális kérdés*, szintén új megvilágításba helyezi a XX. századi lelkész feladatait. Népvezetési teendőket tárgyal a *Népnevelés — a falu szervezése* című tanulmánya. A *Magyar Nép* szövetkezeti rovatának munkatársa, szerkeszti az *Unitárius Népnaptárt* és munkatársa a *Hangya Naptárnak*; ezekben a kiadványokban a szövetkezeti tudósításokat részesíti előnyben. 1928-ban a *Keleti Újság* vezércikk-pályázatán pályadíjat nyert a *Szövetkezeti Káté* című írásával. A lelkész és az énekvezér abban is rokon lelkek, hogy mindketten jó tollú írók. Pálffy Ákos humoreszkjeiben időszerű kérdéseket vesz célba. Ilyen pl. a kapzsi, felületes boltkezelőt kigúnyoló *Kóci Feri* című írása. Az iskolai szövetkezetek ügyéről több mozgósító és tájékoztató jellegű cikket írt a kalendáriumokba és szövetkezeti lapokba. A *Szövetkezésbe* *A dáridó bizoccságról* címmel ír csípős élű karcolatot, amelyben bizonyos félresikerült tapasztalat-cseréket gúnyol ki. A *Körcölésök* rovatban szereplő, *A zosztalékról* című karcolata (aláírja Kurta Góbé alias Pálffy Ákos) a szövetkezeti hasznat reklámozza Hangyáné és Sáskáné párbeszédében.

Pálffy Ákos énekvezér-tanító nagy érdeme a **homoródszentpáli iskolaszövetkezet** megszervezése és eredményeinek népszerűsítése a rendelkezésére álló sajtóban. Örököseinél két kézirat is található ezzel kapcsolatban: *Az iskolai szövetkezetek nevelőhatása* (1929. IV. 24.) és *Beszámoló egy iskolai szövetkezet egy évi működéséről* (1929. január).

Romániában az iskolaszövetkezetek létesítését 1908-ban Spiru Haret kezdeményezi. Később a tanítóképzők és a gazdasági iskolák tantervében ez kötelező tantárgyként szerepel. 1938-ban az elemi iskolai törvény elrendeli iskolai szövetkezetek létesítését minden iskolában.¹¹⁷ De már ezt megelőzően, a Hangya Fogyasztási és a Hitelszövetkezetek Központja az 1920-as évek derekán közös akciót indított iskolai szövetkezetek létesítésére. Az iskolaszövetkezeti mozgalom elmozdítása céljából a két szövetkezeti központ közös kiadásban három iskolaszövetkezeti tankönyvet jelentetett meg: Dr. Nagy Zoltántól *Tankönyv a középiskolai tanulók számára* és *Szövetkezetismeretek kézikönyve*, Nagy Zoltán és Balázs András szerkesztésében pedig az *Iskolaszövetkezetek vezetése* című könyvet.¹¹⁸ A közoktatásügyi törvény utasítására megalakul Homoródszentpálon az iskolaszövetkezet 78 üzletrésszel és 390 lej alaptőkével. A tanulók a nagyobb osztályosok közül választották a vezetőséget: négy igazgatósági tagot, négy felügyelőbizottsági tagot, egy boltost, egy könyvelőt és egy pénztárnokot. Tanító-vezérigazgató

¹¹⁷ Horváth Zoltán: *Iskolaszövetkezet*. Romániai Magyar Szó. 1994. szept. 1.

¹¹⁸ Nagy Zoltán: *Az Iskolaszövetkezetek lényege, célja és jelentősége*. Hangya Naptár, 1940. 47-48.

irányítja a tevékenységet, minden ügyet a gyermekek intéznek. Az igazgatóság a tanulókat arra buzdítja, hogy az iskolából vásároljanak. Az iskolaszövetkezet az árut a helybeli Hangya fogyasztási szövetkezettől szerezte be. 1929. januárjában a szentpáli iskolaszövetkezet 405 lej alaptőkéjét tanszerek vásárlására költi. Később a helybeli Hangyánál cukorkát vásároltak, 10%-os kedvezménnyel. Az édességet kiárúsították az iskolában, 10-20%-os haszonnal. Minden áruhoz számlát kaptak, amelyet a tanulók könyveltek el, a tanító irányításával. Negyedévenként vagy rövidebb időszakonként rajtaütésszerűen leltároztak.

Az iskolaszövetkezet egy éves mérlege:

— leltári érték készpénzben és áruban	961 lej
— alaptőke üzletrészben:	405 lej
— évi nyereség	556 lej

Tehát az alaptőkét meghaladta a nyereség. Előny: a szövetkezet az iskolai hatóságok védelme alatt áll, adómentes és nincsenek üzleti költségei. A nyereség 5-10 százalékát a becsületes boltos, könyvelő és pénztáros között osztják ki. Évi osztalékban (részesedés) labdákat kapnak azok a tagok, akik hűségesek voltak és a közös tulajdonból vásároltak. Aki máshol vásárolt, nem kapott az osztalékból. Hibák is fordultak elő, de tanítói felügyelettel leleplezik és megszégyenítik a tévelygőket.

Az iskolaszövetkezet helyzete két év múlva (1931-ben):

Tanév elején: 80 tanuló 5 lejes üzletrésszel,	400 lej tőkével
Alaptőke áruban, év elején:	550 lej
Alaptőke áruban, év végén :	1000 lej
Év közben kiosztott részesedés:	500 lej
Évi tiszta nyereség:	1000 lej

A nyereséget a tanulók karácsonyfa, írószerek és sportfelszerelések (gumi- és bőrlabdák) vásárlására fordították. A kicsinyek nagyoskodó komolysággal fogták fel szerepüket, az iskolaszövetkezet erkölcsi nevelő — és gyakorlati életre szoktató — hatása meggyőzően érvényesült.¹¹⁹

3.11. A homoródmonti hitelszövetkezetek

Helyi sajátosság az, hogy a hitelszövetkezetek megalakításában elljártak a homoródmontiek. A szegénység azokat a falvakat sújtotta különösen, ahol a lakosság száma aránytalanul nagy volt a szántóföldhöz viszonyítva. Nagy volt a munkaerőfölösleg, mert e vidék kevés munkalehetőséget biztosított lakói számára. A gyengén termő havasalji szántóföldek, a gondozatlan havasi legelők sovány haszna és az olcsó faáru nem biztosíthatta az egész lakosság megélhetését. A hargitai Havasaljáról: Kápolnásról, Szentegyházáról, Lövétéről és Almásról ezért nagy az elvándorlás. Innen szolgálni mennek, időszakos munkára, hosszabb eltávozásra vagy végleges kitelepedésre szánják el magukat a leányok, legények és fiatal házasok. Magyarország, Erdély és Románia

¹¹⁹ Pálffy Ákos: *Beszámoló egy iskolai szövetkezet egy évi működéséről*. (Kézirat ifj. Pálffy Ákos tulajdonában).

városaiban és munkatelepein nyüzsögnek a Homoródszentmártonról érkező, olcsó és megbízható munka- és szolgáltatóvállalók, nem is beszélve az Amerikába indulók népes seregéről. Tehát itt, a Havasalján pénzt, kereseti lehetőséget kellett teremteni. Ha a Székely Akció komolyan gondolta szándékát, márpedig ebben nem kételkedhetünk, akkor itt **népbankra, hitelszövetkezetre** volt a legnagyobb szükség. A hitelszövetkezetek megalakulásának időrendjében Szentpál elveszíti elsőbbségét. A Homoródszentmárton közel fekvő két Hargita havasalji falu: Kápolnás és Szentegyházfalva (helyi, népi nevükön Kicsi- és Nagyoláfalva) három évtizeddel megelőzték az alföldieket, a Kis- és Nagy-Homoród alsó folyása vidékét, Szentpált és környékét. 1892-ben megalakult az **Oláfalva és Homoródszentmártoni Takarékpénztár** 1000 forint alaptőkével, 14 771 forint betétalappal. Az évi nyereség 2617 forint.¹²⁰ 1895-ben Kápolnásfalván és Lövétén alakult hitelszövetkezet.¹²¹ Összegezve: a Homoród alsó folyása menti falvakban a gazdasági-, fogyasztási- és tejszövetkezet szervezése megelőzte a hitelszövetkezet létesítését. Ezzel kapcsolatban arra a feltételezésre jutottam, hogy nyilván az Alsó-Homoródszentmárton mezőgazdasági termelésre alkalmasabb éghajlatú és talajú vidékén a szervezők mezőgazdasági jellegű szövetkezetek megalakítását látták kifizetődőnek. Nem így a felvidéken, ahol bányászatra (Szentkeresztbánya körzete), kohászatra, fakitermelésre és fafeldolgozásra voltak adottságok. Itt a vállalkozáshoz inkább pénzre volt szükség, hogy munkahelyet lehessen teremteni: tehát hitelintézet nyitása ígérte a vidék lakossága számára a felemelkedés gyors lehetőségét.

A Homoródszentmártoni Hitelszövetkezet is megelőzi a szentpálit. Már 1908-ban 250 üzletrészes taggal rendelkezik. A negyvenes évekig folyamatosan működik, mint az alföld (Alsó-Homoródszentmárton) egyik hitelközpontja.¹²² **Városfalvának** erős **hitelszövetkezete** volt. Báró József unitárius lelkész, ügyvezető-könyvelő és Gál Ferenc elnöksége idején állatvásárlási, építési és felvásárlási kölcsönöket adtak ki.¹²³ Demeter Dénesék pl. 1936-ban házvásárlásra 90.000 lejtvettek fel kétéves törlesztésre, különleges birtokelzálogosítás nélkül; később, 1940-ben tehénvásárlásra 240 pengőt vettek fel a hitelszövetkezettől. A hitelszövetkezet talán a szentpéteriek egyik legsikeresebb vállalkozása volt, legalábbis az utókorra maradt épületek erre engednek következtetni. Tóth András „amerikás” eladott egy telket a falu központjában, erre építették fel a „bank-házat”, a tejszarnokot és a gazdakör gyűléstermét. A hitelszövetkezet tagokat toborozott a szomszédos Székelydályából, Recsenyédéről, de a távolabbi gyepesieket és remeteieket is beszervezte. A **konverzió**, sajnos, nagyon legyengítette a hitelszövetkezetet.

A Homoródszentmártoni Hitelszövetkezet a környező falvak hiteligényeinek kielégítését is felvállalta. Folyamatos működését bizonyítja Nágó Domokos üzletrészejge 1930-ból. Az 1930-40-es években a vezetősége a következő volt: Zoltán

¹²⁰ Szövetkezeti Értesítő. 1939. okt. 139.

¹²¹ *Székelyföld írásban és képen*. V. fejezet, 275.

¹²² Lásd az Unitárius Keresztény Naptár 1929-30-31-es években közölt névjegyzékét az egyházi és világi előljárókról.

¹²³ *Székelyföld írásban és képen*. V. Báró József címszónál; Jakab Dénes: *Emlékezzünk idős Báró József-re* (Báró Hajnal ny. tanárnő szíves közreműködését ezúton is hálásan köszönöm.); Unitárius Közlöny, 1990. 3. (63.) évf., 1,2,3. sz.; 1992. jan., márc.

Sándor unitárius lelkész, Bedő Albert unitárius énekvezér-tanító, Gáspár Albert körjegyző-könyvelő, majd Jobb Dénes unitárius énekvezér, segédjegyző; igazgatósági tagok Simén Lajos, Kádár Péter, Blága Sándor.¹²⁴

Ürmösi József negyedszázados életművét készül betetőzni. A cséplőgépszövetkezet megalakításánál vetődhetett fel a kérdés, hogy nagyobb vállalkozás esetén a fogyasztási és tejszövetkezet pénztára már nem kölcsönözhet komolyabb összegeket, s a fejlődés távlata megkívánja a helyi hitelszövetkezet létrehozását a faluközösség javára. A gazdák egyéni érdekei a kisképvásárlásra, az állatállomány feljavítására és földvásárlásra szintén igazolták a hitelszövetkezet létjogosultságát. A szentpáliak már 1927-ben elhatározták a **hitelszövetkezet** megalakítását, de a jóváhagyás a kolozsvári Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetségétől csak 1929. febr. 24-én érkezett meg. Az alapszabályon Ürmösi József és Pálffy Ákos neve mellett két új név jelenik meg: Szabó István és Bató Domokos, akik később felzárkóznak az idősebbek mellé a szövetkezeti vezetőtevékenység élvonalába. E megvalósítással lezárul Ürmösi József unitárius lelkész homoródszentpáli tevékenysége. 1930. jan. 26-án tartják a **kibúcsúzó** ünnepséget, amelyen egyházi, állami és társadalmi intézmények rangos képviselői mellett ott van Szentpál kicsinye és nagyja, valamint a vidék népe.¹²⁵ A *Brassói Lapok* 1930. jan. 29-i számában Kacsó Sándor és Halász Gyula írnak az ünnepségről. Cikkük szállóigévé vált mondata: „A jó pap ma már ne csak holtig tanuljon, hanem holtig tanítson...”. A *Szövetség* című lap is megemlékezik az eseményről, és pozitívan értékeli Ürmösi szövetkezeti tevékenységét.¹²⁶ Az *Unitárius Közlöny* 1941. márciusi száma A *munka megbecsülése* címmel szívet melengető elismerést közöl. Ürmösi József volt tanítványai (egy mezőgazdasági tanfolyam résztvevői. 52 aláíró) hálás szeretettel emlékeznek lelkipásztorukra: „Őn [...] negyedszázadon át nemcsak lelkipásztora, ékesen szóló apostola, hanem népjóléti intézmények, egyházi és társadalmi egyletek megalapítója és kitartó, lelkes munkása volt.”¹²⁷

Az Unitárius Egyház Statútuma szerint az egyházközség híveinek lelkészválasztási joga van a tordai országgyűlés (1568) óta. S ki ne pályázna olyan helyre, ahol a közösség fejlődése jó irányba tart, s ahol a hívek egyre jobb anyagi körülmények között élnek? A lelkészi állás betöltésére hirdetett pályázatot a lókodi lelkész, Váry Domokos nyeri meg. A költői tehetséggel rendelkező, nagy műveltségű, megnyerő megjelenésű és tréfás modorú lelkész hamar betölti azt az űrt, amely Ürmösi távozásával támadt a falu életében. Ezt igazolja a Bözödítől már idézett 1931. évi nyereséges géptársulati elszámolás, az azután következő kisképvásárlások, az 1936. évi Hangya fogyasztási szövetkezeti mérleg, a tejszövetkezet működése és a nagy tét: a Medicago (kalapácsmalom) megvásárlása. Váry Domokos és Pálffy Ákos énekvezér együttműködését nem zavarta meg az a tény, hogy a román állami tanügy Pálffy tanítót nyelvvizsgán elbuktatja és elbocsátja állásából. Pálffy továbbra is a faluban él és dolgozik. A hitelszövetkezet Statútumát (alapszabályzatát) újra jóvá kellett hagyatniuk 1938-ban.¹²⁸

¹²⁴ Nágó Domokos adatközlő (sz. 1925.), Homoródszentmárton 253. sz.

¹²⁵ Ürmösi József: *44 év...* 59-61.; Az Erdélyi Magyar Unitárius Egyház székely származású új püspöke, dr. Boros György, aki népe sorsát szíven hordozta, és az egész Székelyföld és az erdélyi magyarság jólétének fokozása érdekében a kiváló szervező tehetségű lelkész, Ürmösi Józsefet maga mellé nevezi ki püspöki titkárnak. (A szerző, B.D.)

¹²⁶ Ürmösi József: *44 év...* 57.

¹²⁷ Uő.: i.m. 65.

¹²⁸ Szövetkezeti Értesítő. 1939. március.

„Az 1938. júniusi szövetségi törvény az állami irányítást és ellenőrzést fokozta, s az 1939. januárjában megejtett törvénymódosítás az ellenőrzési jogot a kisebbségi szervezetek központjától elvette, s azt a nemzetközi Szövetségi Intézet jogkörébe utalta.”¹²⁹ Ettől fogva a teljes adminisztrációt román nyelven kellett végezni. Ezt tükrözi a jegyzőkönyvtömb, amelynek az 5. oldalával kezdődően mindenik jegyzőkönyvet románul írták.¹³⁰

A megalakulási jegyzőkönyvből kiderül, hogy Váry Domokosnak sikerült új vezetőgárdát felsorakoztatnia maga mellé a falu fiatal gazdái közül. Az igazgatótanács tagjai: Váry Domokos, Bató Domokos, Hátszegi Ferenc, Tamás Gábor, Török Dénes, Dimén Dénes, Imre Sándor, Kovács Domokos és Török József. Az ellenőrző bizottságba bevásztották rendes tagnak Elekes Gézát, Imre Pált és Geréb Lőrincet. Póttag volt Balázs Imre, Sándor Zsigmond és Barta Gyula. Szabó Istvánt és Molnár Lajost bízták meg azzal, hogy képviseljék a közgyűlést az oklándi járásbírósnál az Alapszabály törvényszéki bejegyzése alkalmával. Az 1938. aug. 28-i keltezésű Alapszabályból az oklándi járásbírósnak kihúzza Recsenyéd, Bágy, Dálya, Ége és Karácsonyfalva nevét, ezzel Homoródszentpálra szűkítette le a toborozás lehetőségét.

A Nemzeti Szövetségi Intézet 1939 elejétől nem hagyott jóvá egyetlen kisebbségi szövetségi alakulatot sem, noha ezek a törvény és az alapszabályok maradéktalan betartásával működtek. Az elutasítás indoklása hol a kevés taglétszámra, hol pedig a jegyzett és befizetett alaptőke kicsinységére hivatkozott Két évi kemény küzdelem kellett ahhoz, hogy 1940-ben új alapszabályt kapjon a hitelszövetkezet — magyarul —, és ebben működési területét kiterjessze ismét Karácsonyfalvára, Recsenyédre, Bágyra és Dályára is.¹³¹ Az 1944. június 25-én tartott közgyűlésen határozzák el az újabb alapszabálmódosítást, amely szerint a működési körből kimarad Bágy és Székelydálya, ahol tudomásunk szerint a hitelszövetkezet önálló egységei megalakultak. Helyettük Homaródújfalura és Oklándra teljed ki a toborozási kör. Ennek ellenére 1945-ben és 1946-ban a bágyi Balázi Áron három üzletrésszel és Lőrinc Gyula két üzletrésszel szerepel a szentpáli hitelszövetkezet tagjainak nyilvántartásában. Ugyanezen a listán jelennek meg recsenyédiek is: ifj. Bomhér András – két üzletrész; Orbán Sándor – két üzletrész; Máté Ferenc – egy üzletrész; Szabó István – két üzletrész. A recsenyédiek a hitelszövetkezet megszűntetéséig jelen vannak. 1946-ban pl. Benedek Lajos három, Ráduly József két és Márton István négy üzletrésszel. 1947-ben és 1948-ban Recsenyédre Szabó István két, Magyarai Sándor három, Benedek Lajos három és Ráduly József két üzletrésszel szerepel. A megmaradt jegyzőkönyvtömb 1937. februárral kezdődik (tehát elveszett egy — nyolcévnyi időszak történetét tartalmazó — jegyzőkönyvanyag), és 1948-cal végződik.

De az 1947. és 1948. évből való jegyzőkönyvek is befejezetlenek és hiányosak. Nyilván, már levegőben van a közeli vég. A többi tizenkét jegyzőkönyv (1938-ból kettő van, a március 4-i magyar nyelven és az aug. 28-i román nyelven) a hitelszövetkezet taglétszámára és az üzletrészek számára vonatkozóan pontos tájékoztatást nyújt, nyolc évi nyereségről, négy évi terv-előirányzatról és nyereségelosztásról kapunk adatokat.¹³²

¹²⁹ Szövetség. 1940. júl. 15.

¹³⁰ *Székelyföld írásban és képen.* 210.

¹³¹ A 2150/1041 M.E.Sz. rendelet, 22. paragrafus

¹³² A Homoródszentpáli Hitelszövetkezet jegyzőkönyvtömbje. (Kézirat az Unitárius Lelkészi Hivatal levéltárában.)

A tízéves időszak beható vizsgálata azt mutatja, hogy az 1936-39 közötti első időszakban lendületesen emelkedett a taglétszám, de ezzel nem egyenesen arányos az üzletrészek növekedése: 224: 37-6; 391: 71-5,5; 223; 91-2,4. Ebben az időszakban kevesebb tag (néhány módosabb gazda) az átlagnál több üzletrészt is birtokolt. Pl. Váry Domokos tízet, Dimén István tízet és többen öt-hat üzletrészt jegyeztettek be a nevükre. A második időszakban (1940-44 között) a taglétszám és az üzletrészek viszonya egyenesen arányos. Pl. 1941-ben kilenc tag jegyeztetett két-két üzletrészt, a többi egy-egy üzletrésszel szerepel. A harmadik időszakban (1944-48 között) a taglétszámnak átlagban kétszerese az üzletrészek száma, ami a hitelszövetkezet demokratizálódási folyamatának kiszélesedését jelzi. Tehát többen léptek be a kisebb pénzü, gyengébb tehetségű székely földművesek közül is. Az első időszaktól, 1938-ban egy üzletrész értéke 500 lej, 1942-ben 20 pengő. A hitelszövetkezet jövedelmezősége szempontjából a tiszta nyereség 1936-ban 293 lej, 1937-ben 318 lej, 1938-ban 396 lej; vagyis emelkedő tendenciát mutat. 1937-ben 31 lejt a haszonból tartalékalapba utaltak. 1940-ben 206 pengő 64 fillér nyereséget valósítottak meg. Ebből az összegből tartalékalapba helyeztek 20 pengő 66 fillért, népjóléti célra 20 pengő 37 fillért használtak fel, kiosztottak a tagok között 120 pengőt (az üzletrészek arányában), és a fennmaradó 45 pengő 61 fillért ismét a takarékhhoz csatolták. Az 1941. évre előirányzott bevétel 1192 pengő 76 fillér, a kiadás pedig ugyanannyi volt. Ebben az évben 327 pengő 69 fillér nyereséget valósítottak meg, ennek 10%-át a takarékalaphoz csatolták. 1942-ben a nyereség 358 pengő 85 fillér volt, az üzletrészek után 192 pengőt osztottak szét, és 39 pengőt fordítottak népjólétre. 1943-ban 307 pengő 83 fillér nyereségből az üzletrészek után 192 pengőt osztottak ki, népjóléti célokra 16 pengő 51 fillért fordítottak. 1944-re a tervezett bevétel 4710 pengő, míg a kiadás 5160 pengő. A népjólétre fordított tétel szereplése szintén a demokratizálódási folyamatot jelzi. A fentiekből kitűnik, hogy a második időszakban a tervezett pénzforgalom növekedett és a nyereség is nőtt. 1943-ban fokozottabban érződik a háború hatása, a taglétszám és az üzletrészek számának esése is a háborús helyzettel magyarázható. A harmadik időszak nagy ígéretként könyvelhető el, amikor széles körű részvétellel szép eredményeket mutathattak volna fel, a homoródmonti székelység anyagi jóléte emelkedett volna, de a kommunista diktatúra beleszólt sorsunk további alakulásába.¹³³

3.12. A homoródmonti hitelszövetkezetek jelentősége

Miért volt előnyösebb a hitelszövetkezetektől kölcsönözni, mint a magánbankoktól? Nyilván az alacsonyabb kamat számolása volt az első szempont, hiszen a hitelszövetkezetek létrehozásának egyik célja az uzsorakamat letörése volt. A kölcsön felvételének feltételei (a kezesek jótállási szerződése, a garanciába foglalt értékek megvásárlása) is emberségesebbek a szövetkezet tagjaival szemben, hiszen segítő szándékból alapították a hitelszövetkezeteket. Az igénylők helyben, a faluban megoldhatták a pénzügyi műveleteket, nem kellett időt és pénzt vesztegetniük arra, hogy Udvarhelyre utazzanak. A kölcsön felvétele elvileg nem hozta politikai függőségbe a kölcsönzőt, nem korlátozta szabadságát, A szövetkezeti tag befizetett üzletrészei után évente részesült a nyereségből, megfelelő százalék szerinti osztalékot kapott A falu közössége is haszonélvezője lett a

---

¹³³ Fodor László: i.m. 13.

szövetkezetnek, mert a maradékot (ama bizonyos 30%) művelődési és népjóléti célokra fordították. Ez a ráfordítás meglátszik a falu középületein és magánházain, valamint gazdasági épületein és felszerelésein. Példázza ezt néhány adat Bedő Júlia dolgozatából.¹³⁴

Kevesebb hitelszövetkezeti taggal rendelkező falvak lakóházainak száma:

	1857	1910	1930
Lókod	52 ház	56 ház	56 ház
Recsenyéd	65	78	80

Hitelszövetkezeti falvak lakóházainak száma:

Homoródszentmárton	159	244	267
Homoródszentpál	144	172	267
Homoródszentpéter	49	70	85
Városfalva	108	125	139

Az utóbbi három faluban fogyasztási, hitelszövetkezeti és tej-szövetkezeti székházat, gazdaköri klubhelyiséget és népházat (művelődési otthon) építettek. E falvakban működő szövetkezetek megvalósított jövedelmük bizonyos részét ilyen célok támogatására fordították.

3.13. A gépszövetkezetek elterjedése

A gazdaságokban használt gépek és eszközök kimutatása 1895- ből (részlet):

Gépek	Törpegazd. 5 holdig	Kisgazd. 5-100 holdig	Középgazd. 100-1000 holdig	Nagygazd. 1000 holdon felül	Összes gazdasá- gokban
Gőzerőre lokomobil	—	8	5	4	17
Gőzerőre cséplőszekevény	—	9	4	4	17
Ló- és embererőre járgány	2	18	9	—	29
Ló- és embererőre cséplőszekevény	2	24	8	1	35
Aratógép, marokrakó	3	9	1	—	13
Aratógép, kévekötő	—	—	1	3	4
Kaszálógép	—	1	3	5	9
Vetőgép, sorbavető	—	4	7	2	13
Vetőgép	—	4	11	5	20

¹³⁴ Bedő Júlia: i.m. I. h.

Barabás Endre azt a következtetést vonja le a továbbiakban, hogy: „...a közép- és nagybirtokok felszerelése csaknem teljesen azonos a nyomorult törpe gazdaságokéval. 15.665 fagerendelyű eke 103 vasgerendelyűvel szemben; 11.302 fakeretes borona 544 vaskerettel szemben, és 20.789 fatengelyű szekér 571 vastengelyűvel szemben elég bizonyíték, hogy a gazdasági kultúra mily lassan terjed kelet felé.”¹³⁵ Érdemes elgondolkozni a Barabás Endre által megrajzolt képen, az Udvarhely megyei mezőgazdasági felszerelések technikai színvonalára és elterjedtségére vonatkozóan. A mezőgazdasági termelés jövedelmezősége determinálja az eszközök fejlettségét, viszont ez utóbbtól is függ az előbbi. Ebből a tehetetlenségi körforgásból csakis a jobban szervezett és hozzáértéssel folytatott földművelés a kivezető út, mert ez hoz olyan jövedelmet, amelyből a gépek — a minőségi ugrást jelentő fejlődés feltételei — megvásárolhatók. Ezt a jó feltételt teremtették meg Homoródszentpálon a szövetkezetek, ami a továbblépés lehetőségét kínálta a székely gazdáknak.

Ürmösi József így emlékezik a gépszövetkezet elindulására: „1925-ig más falukból hozatott cséplőgépekkel csépeztünk. A géptulajdonosok mindig tekintélyes mennyiségű gabonát vittek el községünkől. 1926-ban felvettem a szövetkezeti tagok körében, hogy miért adjuk más faluba a vámgabonát, mikor az lehet a miénk is? Javasoltam egy *cséplőgép vásárlását!* Többen voltak, akik helyeselték a gondolatot, de a fogyasztási szövetkezet keretében nem tudtuk megvalósítani. Ekkor azt indítványoztam, hogy alakítsuk meg új üzletrészejegyzéssel a *Cséplőgép Szövetkezetet*, s ez legyen alosztálya a fogyasztási szövetkezetnek. Az indítvány valóra vált, 40-50 tag jegyzett üzletrészt, s még abban az évben vásároltunk 600.000 lejért MÁV-gyártmányú benzinmotoros cséplőgépet. Megcsináltuk a cséplőgép használatára vonatkozó szövetkezeti szabályzatot, beindult a munka és olyan pompásan bevált, hogy felvett kölcsöneinket már a 2. évben visszafizettük.”¹³⁶

Bözödi György etnikai létünk és fennmaradásunk kulcsát véli felfedezni a homoródsmenti gépszövetkezetek megalakításában: „A kisebbségi sorsban aztán a szövetkezeti szellemben nevelt nép nagy újjításra határozta el magát, gazdasági gépszövetkezetet létesített. A gépszövetkezet éppen olyan előnyösnek bizonyult, mint a termelési szövetkezetek, ha még nem előnyösebbnek. A fogyasztási szövetkezet fennhatósága alatt, de attól mégis függetlenül, géptársaság alakult 1926-ban, külön igazgatósággal és felügyelőbizottsággal az akkori unitárius lelkész vezetése alatt, aki az ország rész legkitűnőbb szövetkezeti embereinek egyike volt, és neki köszönhető, hogy a Homoródsmentén a szövetkezeti élet általánosan fellendült. A társaság hatvannyolc üzletrésszel alakult meg. A harmadik év végén a részvényesek megkapják az első osztalékot is 20.000 lejnyi értékben, és emellett háromnegyed milliónyi lejt érő cséplőgép felszerelésük volt azért a 25.000 lejnyi készpénzbefektetésért, amit üzletrészejegyzéskor kifizettek. Ugyanabban az évben a megerősödött társaság elnökségét átadta a távozó pap egy fiatal mintagazdának, aki ügyes vezetésével bebizonyította, hogy a nép függetlenül, a maga lábán is tudja irányítani a maga ügyeit. A cséplési vámhozamból 1929-ben a tagok mintegy 200 mázsa gabonát kaptak, ami falusi viszonylatban igen jelentős mennyiség. A következő évben ugyanennyi volt a jövedelem, és a szép eredmény láttán az üzletrésze-

¹³⁵ Barabás Endre: *Udvarhely megye monográfiája*. 22.

¹³⁶ Ürmösi József: *44 év...* 47.

sek elhatározták, hogy még egy cséplőfelszerelést vesznek, mert a meglévő nem tudta a helyi szükségletet sem kielégíteni, viszont a másodikkal a szomszédos falvakba is eljárhatnak csépelni, ami növeli a szövetkezet jövedelmét. Szakértők bevonásával traktort, cséplőszekrényt, valamint egy kévekötő aratógépet és egy szántóekét szereztek be 350.000 lejért, így 1931-ben már két cséplőgép és több kisebb-nagyobb gazdasági gép szolgálta a közösség előrehaladását. A következő években a szövetkezet egy kismalomszerű darálót vásárolt valamint 56.000 lejért egy herefejtőt, mindkettő elsőrendűen bevált és jól jövedelmez.”¹³⁷

„A géptársaság 1933. év folyamán törvény szerinti szövetkezetté alakult át, s mint olyan, a Gazdasági és Hitelszövetkezet Uniójába lépett be.”¹³⁸

Az 1936. év újabb nagy lépést jelentett a szövetkezet fejlődésében: egy Medicago zúzógépet vesznek meg 70.000 lejért, ami az addig használhatatlannak tartott kukoricákórót, csuszát, a here gurdóját porrá zúzva kitűnő takarmánnyá örölte. A gép naponta 100-110 mázsa takarmányt dolgozott fel, és amint híre ment, még a szászok is odajártak takarmányukat megőröltetni. „A kilencszáz lelket sem számláló homoródszentpáli nép — jegyzi fel Bözödi György — szilárdan körülbástyázta magát gazdaságilag, sokirányú szövetkezeti rendszere biztosítja, hogy minden pénznek, amit kiad egy része visszajut a zsebébe. Ha minden falunk így állhatna, akkor nem kellene félnünk a jövődtől. Pedig így állhatna, ha legalább a szövetkezeti munka folyt volna rendszeresen harminc év óta. A példa buzdító erő, legutóbb már a szomszédos községekben is (pl. Homoródszentmártonban) megindult a törekvés, hogy gépszövetkezetet létesítenek.”¹³⁹

Érdemes felidézni néhány nevet, azokét, akik merték vállalni a kockázatot, és Ürmösi mögé felsorakoztak, hogy a korszerű mezőgazdaság magasabb lépcsőfokára emeljék a falut. Az első cséplőgépszövetkezet a nagygazdáké (módosabbaké) volt 68 üzletrésszel, kb. 30 család tömörült ebbe. Hanomag Diesel traktort, magyar állami gépgyári cséplőgépet, felszerelhető herefejtőt, ekét és arató-cséplőgépet rendeltek Budapestről. A cséplőgépszövetkezet vezetői: Bencze Gábor körjegyző, elnök; Szabó István későbbi elnök (1929-től); Hátszegi Ferenc és Molnár Zsigmond, pénztárosok; Imre Sándor és Csáki Ferenc, igazgatósági tagok; Ürmösi József ügyvezető-könyvelő. Később Török József lesz a könyvelő és ifj. Tóth József a gépész. A kiscgazdák cséplőgép-szövetkezete 1941-ben alakult. Lanz-Bulldog traktort és Hoffer cséplőgépet, valamint ekét hozattak Budapestről. Vezető: ifj. Imre Ferenc, elnök; Balázs Domokos, pénztáros; Bencze Aladár (a gépszín az ő telkén volt), Barta Imre, Vass Domokos, id. Abrán Izsák és Abrán János, tagok; Ágoston Sándor és Gábor Dénes, gépészek.¹⁴⁰ A harmadik cséplőgépszövetkezeti

¹³⁷ Bözödi György: i.m. 164.

¹³⁸ Szövetkezeti Értesítő. 1936. jan. 87-88.

¹³⁹ Bözödi György: i.m. 264. Megjegyzendő, hogy B. Gy. itt Váry Domokost említi dicsérő szavakkal, akinek életművét id. Báró József Váry Domokos temetésén felolvasott költeménye kitűnően jellemzi: „Mondd, szólj! Érdemes-e prófétálni nekik? / Kik az élet terhét, robotját felveszik. / Vagy hagyni kell őket, hulljanak a porba? / Menjünk könnyű szívvel a halotti torba?!” (A vers kézírata Báró Hajnal tulajdonában.) Az életművel kapcsolatban: Váry Domokos pap-költő, a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagja, 1927-ben kiadja *Lélekharangok* és 1928-ban *Vallomások* c. verseskötetét, a naptárakban számos verse mellett színdarabjai is megjelentek. (Hálás köszönet az adatokért a sepsiszentgyörgyi Vánca Albertné Váry Évának.)

¹⁴⁰ Erdélyi Magyar Naptár, 1939. 145.; adatközlő: Máthé Dénes gépészkesegítő (cséplőgépetető), sz. 1918., Homoródszentpál 204. sz.

tömörülés harmincnégy taggal 1942-ben jött létre. „A tagok egy-egy marha árát adták üzletrészként a megvásárláshoz — emlékezik vissza Imre Ézsaiás. — Hoffer traktort rendeltek az Ezüstkalászos Gazdatanfolyam bezárása alkalmából Budapesten a Nagy Mezőgazdasági Kiállításra kirándult szentpáliak. A traktor 1944. szeptemberében érkezett meg a parajdi vasútállomásra, ahonnan ifj. Imre Pál hozta el. Az orosz bejövétel előestéjén érkezett vele haza, alig tudták szétszedni és elrejtteni az alkatrészeket.” 1923-ban két család társulása révén vásároltak egy traktort és cséplőgépet. Szabó József és Imre Pál, akiknek fiai, ifj. Imre Pál és Szabó Dénes kezelik a gépet, és ugyancsak ők segítenek a szövetkezeti gépek beindításánál. 1929-ben ifj. Imre Pál a szövetkezetben dolgozott, Szabó Dénes bércsépléssel foglalkozott.¹⁴¹

3.14. Gépszövetkezetek a Nagyhomoród mentén 1940 körül

Homoródszentpál: négy cséplőszekevény, három traktor, egy heremagfejtő, két traktoreke, egy aratókötözőgép, egy vetőgép, egy darálómalom, egy Medicago.

Homoródszentmárton: két cséplőgép, egy traktor, egy széngázás motor, egy herefejtő.

Városfalva: két cséplőszekevény, egy benzines traktor.

Homoródszentpéter: egy cséplőszekevény, egy benzines traktor, egy heremagfejtő.

Bágy: egy cséplőszekevény, egy Hanomag benzines traktor, egy heremagfejtő, egy eke. Jánosfalva; egy cséplőszekevény, három benzines traktor.

Dálya: egy cséplőszekevény, egy benzines motor.

Kénos: egy cséplőszekevény, egy traktor.

Gyepes: egy cséplőszekevény, egy széngázás (tüzes) gép.

3.15. Homoródszentpál a mezőgazdasági feldolgozó ipar útján

1946-1947-ben öt gazda társulásával **olajprésüzemet** állítottak fel, amely az 1948. jún. 6-i államosítás után is működött, míg le nem égett Tulajdonosai voltak: Imre Sándor, Török József, Sándor Zsigmond, Imre Pál, Szabó Dénes és Imre Domokos. Főgépészek voltak: Szabó Dénes és Imre Pál. Geréb Dénes, Török József és Sándor Zsigmond társulásával beindult a **gyapjúfonoda** és szervezés alatt állott Gyarmathy Dezső malomi-pari mérnök vezetésével egy **műmalom** felszerelése is. Az államosítás, majd az ötvenes évek gazdaságpolitikája minden magánkezdeményezést megbántott, megakadályozta a további fejlődést az önálló gazdálkodás útján.

¹⁴¹ Székelyföld írásban és képen. V. 280.

3.16. Összefoglaló táblázat a homoródmonti szövetkezetekről

Sorsz.	Helység	Gazdakör	Fogy. szöv.	Tejszöv.	Hltalszöv.	Gépszöv.
1	Kápolnásfalva	1904	–	1930	1892	–
2	H. Keményfalva	1905	1930	1930	T.Sztm	–
3	Abásfalva	1905	X	X	T.Sztm	–
4	H. Szentmárton	1904	1905	1906	1908	1930
5	H. Remete	X	–	T.Gy.	–	–
6	Gyepes	X	X	X	T.Sztm	1935
7	Kénos	X	X	T.Sztm	T.Sztm	1935
8	Lókod	X	X	T.Sztm	T.Sztm	–
9	Bágy	1904	1906	T.Sztp	1906	1930
10	Recsenyéd	1906/1937	1904/1931	1906/1929	1927	–
11	H. Szentpál	1905	1904	1906	1927	1926
12	H. Szentpéter	1905	T.sztp	1906/1929	1928	1930
13	Városfalva	1904	1904	1910TSztp	1930	1930
14	H. Jánosfalva	1904	1904	1926	1930	1937
15	Ége	1906	1940	1940	–	–
16	Sz. Dálya	1906	X	X	T.Sztp	1930
17	Szt.egyházásfalva	1905	X	1905	1903	–
18	Lövete	1905	1934	X	1903	–
19	H. Almás	1900	1904	1906	X	X
20	H.Karácsonyfalva	X	X	T.Sztp	T.Sztp	–
21	H. Oklánd	X	X	X	T.Sztp	X
22	H. Újfalu	X	X	X	T.Sztp	–
23	Sz. Zsombor	X	X	X	–	–
24	H. Daróc	X	X	X	X	X
	Összesen	24	22	24	21	13

Jelmagyarázat: dátum = megalakulás éve,

vastagított dátum = az önállósulás éve,

T. = Társszövetkezet

Sztp = Szentpál; Sztm = Szentmárton; Gy = Gyepes

X = létező szövetkezet pontos dátum nélkül

IV. MIT HOZTAK A SZÖVETKEZETEK A HOMORÓDMENTIEK SZÁMÁRA?

Száz évvel Jánosfalvi Sándor István és Orbán Balázs után, a néprajzi és történelmi változásokon kívül mi újat láthatunk az 1940-es években?

Jánosfalván a Hangya szövetkezet jövedelméből képződött az a tőke, amellyel 1937-ben megvásárolták a daróci szászoktól a Hanomag traktort és cséplőgépet, 100.000 lejért.¹⁴² A 102 házzal rendelkező falu lakosságának 99%-a tagja volt a Hangyának, s így a cséplőgépszövetkezetnek is. A tejszövetkezet jövedelméből építették a fogyasztási szövetkezetet a tejkezelőházat (tejcsarnokot) és gépszínt a gazdaköri gépek számára.¹⁴³ A Minerva Biztosító Társaság helyi fiókja — miként az 1944-es Hangya Naptár tudunkra adja — nemcsak az állat-, hanem az épületbiztosítást is megoldotta.

Városfalván, ahol a harmincas években gazdakör, fogyasztási, tej-, hitel- és gépszövetkezet, valamint A Gazdasági Munkások és Cselédek Országos Segélypénztára (1901) is működött, meglátszik a gazdaköri kezdeményezések nyoma a gazdasági épületeken. Szakszerűen épített istállók, betonba foglalt trágyatelepek, irányított gyümölcsfa-telepítés, a szentpálihoz hasonló legelőjavítás, az önálló kezdeményezés értékét jelző eredmények. Tejkezelő házat is vásárolnak (Balogh Zsigmond házat). Még emlékeznek arra, hogy az iskolások jutalmazására, a művelődési otthonra és sportfelszerelésekre költötték a szövetkezetek jövedelmének egy részét.¹⁴⁴

Szentpéteren felépítették a „bankházat” (hitelszövetkezet székhelyét). 1935-ben a gépszövetkezet megvásárolta a Hanomag benzines traktort és a cséplőgépet, összesen 270.000 lejért, ami akkor 100 db (egy csorda) marha ára volt. Szinte mindenki legalább egy üzletrészt megvásárolt, de volt, aki kettőt, ötöt, sőt, harmincat-negyvenet is vettek azok, akik tehették. Felépítik a gépszínt.¹⁴⁵ A cséplés jövedelméből heremagfejtőt vásároltak, mert a vidéken fokozatosan rátértek a takarmánynövények termesztésére.¹⁴⁶ A heremag-felvásárlást kezdetben a székelydályai Szabados József református lelkész intézte. Jelentős jövedelmet biztosított a termelőknek a takarmány és a heremag értékesítése. A Gyarmathy-birtok eladó részét (50 ha) megvásárolják a szentpáliakkal közösen.

Szentpálon az életminőség javulása meglátszott a helybeliek öltözködésében is, a városi polgári divatirányokat kezdik másolni, vagy a módos szász viseletét (pl. pricces nadrág és bürgercsizma a férfiaknál, köntös és kosztüm valamint ipari textíliák háziszőtt helyett a nőknél). Lakodalmakon átveszik a polgári étrendet (lepény helyett sokféle

¹⁴² Adatközlő: Jobb Gyula (sz. 1914) Homoródjánosfalva, 65. sz.

¹⁴³ *Székelyföld írásban is képekben*. V. 275.; Cseke Péter tanító és Szabados József református lelkész címszavaknál.

¹⁴⁴ Adatközlő: Demeter Dénes (sz. 1906) Városfalva 54. sz.

¹⁴⁵ Adatközlők: Máthé Dénes (sz. 1919) Homoródszentpéter 37. sz.; Máthé Albert (sz. 1923) Homotódszentpéter 27. sz., segédgépész (cséplőgépetető), majd gépésze a szövetkezetnek.

¹⁴⁶ Adatközlő: Székely Jakab (sz. 1922) Homoródszentpéter 48. sz.

sütemény, pálinka helyett a bor lesz a fő ital, a régi tarhonyás és sóbafőtt helyett többfogásos, reggelbe nyúló vacsora). Tejpénzből, a heremag és az állatok piaci értékesítéséből a lakosság komoly pénzjöve-delemre tesz szert. Növekvőben a szövetkezeti tagok vásárlóereje, a fogyasztási szövetkezetben forgalmazott élelmiszereket is kezdik bizalommal vásárolni. Változatosabb és tartalmasabb lesz a táplálkozás. A kor civilizációs szintjét jelző ipari cikkek iránti igény is megnő. A magánépítkezésben megjelennek a kényelmes, előszobás, konyhás, hálószobás téglaházak, és a parasztbútor helyébe városi bútor kerül. Szentpálon és vidékén divatba jönnek a lagziszámba menő, nagy felhajtással járó névnapozások, a 15-30 komapáros keresztelők. Már többen megengedhetik maguknak, hogy a nyári munkaidények közti szünetekben, vagy a lerövidült munkaidény engedte szabadidőben kirándulni, üdülni és gyógykezelésre menjenek Homoródfürdőre, Kirujfűrdőre vagy a Hargitára.

A polgárosodás negatív vonása az urizálás. Az urak majmólása, sajnos, olyan jelenséget honosított meg, amely károsan hatott ki a népesedés alakulására: az egykézést. Már a kollektivizálás elkezdése előtt, a negyvenes évek végén és az ötvenes évek közepe táján megmutatkozott a csak egy gyermek vállalásának katasztrofális következménye: a kicsi falvak óvodái, iskolái veszélybe kerültek. Ehhez már csak a nagyipar elszívó hatása kellett, hogy a Homoródméntén felüsse fejét a fehér pestis: az elnéptelenedés. A tanulás és a taníttatás iránti igény új vonásokkal gazdagodik. Immár nem csak a papi, tanítói és ügyvédi foglalkozások vonzzák a módos gazdák gyermekeit. Sokan küldik gyermekeiket a Székelykeresztúri Unitárius Mezőgazdasági Iskolába, szakszerű gazdálkodást tanulni. 1931 őszén 34 elsőéves, 44 másodéves és 64 harmadéves tanuló jár ide a vidékről. 1935-ben 80 homoródménti diák tanul itt. Az iskola tanfolyamokat is szervezett, több mint 70 tanfolyam működött mintegy 8000 résztvevővel. A gépészet elsajátítására egyelőre nincs iskola, de a rokon (lakatos és fémipari) szakmák felé is tájékozódnak. Különösen népszerűek a negyvenes évek mezőgazdasági profilú, pl. a helyi ezüstkalászos gazdatanfolyamai. A gazdaköri tanfolyamok közül talán a faragászati tanfolyamoknak vették legnagyobb gyakorlati hasznát a gazdák. Megtanulhatták a gazdaságban használatos faeszközök elkészítésének technikáját. A téli holt szezonban, élve a szerzett tudással, kiegészíthették szerszámkészletüket. Az arra hajlamosabbak közül sokan ottonosak lettek a kerekes-, ács- és más fafeldolgozó mesterségekben, és keresetkiegészítő foglalkozásként gyakorolták ezeket. Példaértékű a háziipar-szinten felvirágzó recsenyédi méhkasfonás az első világháború táján. A **recsenyédiek** szívesen emlékeznek a tejszövetkezeti jövedelemosztalékban kapott kapáló- és kukoricavető gépekre, szakekékre és a többi, „ajándékba” kapott mezőgazdasági eszközre. A gazdakör gépszínjében vetőmag-szelektor (rosta), kukoricafejtőgép, fapermetezőgép, a méhészeknek pedig mézpergetőgép állott a rendelkezésükre.

Bágyban a jól működő gazdakör és az eredményes tej- és fogyasztási szövetkezet nyomában a géptársulat megalakítása is sikerrel járt. A harmincas évek felé mindenik szövetkezet haszonnal tevékenykedik. Külön színfoltot jelent a **bágyi csergét** (juhgyapjából és szarvasmarha szőréből készült, színes és lomos pokróc) termelő szövetkezet, amely egy kalap alatt anyagbeszerző-felvásárló és értékesítő szerepet is betöltött. Minden család, erejéhez mérten, részt vett e tevékenység valamelyik formájában, s így az Országos Központi Hitelszövetkezet támogatásával gyakorolt pokrócszövés komoly jövedelmet hozott a falunak.

Homoródszentmártonban is erőteljesen működik a harmincas években a hitel-, tej- és fogyasztási szövetkezet. Felépítik a Hangya új épületét és a tejátvevő házat. Központi fekvésű lévén, a község gyámolítja a környező kicsi falvakat: Lókodot, Kénost, bizonyos esetekben Bágyot, Gyepést és Abásfalvát. Keményfalva felé is kisugárzik segítő hatása. Szintén jelentős szerepet játszik a környéken elsőként megalakult hitelszövetkezete. Gazdaköre rangos előadókat hívott meg a helybeli gazdatanfolyamokra. Gépszövetkezete sikerrel működik, és akárcsak Szentpálon, a második világháború után itt is beindítják az olajprésüzemet. Emellett magángyapjufonoda és egy műmalom is elkezd hasznos tevékenységét.

A főbb társtulajdonosok (cséplőgép, malom, gyapjufonoda és olajprésüzemek tulajdonosai, vagy a több üzletrésszel rendelkező hitel- és fogyasztási szövetkezeti tagok) már nem a parasztság egyszínű világába tartoznak. Belőlük alakul ki majd az új falusi polgári réteg, a homoródmenti falvak fokozatos elpolgárosodását bizonyító társadalmi erő. Az eddig egységes, szinte csak mezőgazdasági munkából élő parasztság rétegződik: megjelenik a szövetkezetek állandó alkalmazottjainak rétege, mint állandó fizetéses vagy idényfizetéses szövetkezeti boltkezelők, tejbegyűjtők, áruszállítók, raktárosok, pénztárosok, gépészek, segédgépészek, olajüjtői, gyapjufésülői, fonodai stb. munkások. A foglalkozási skála bővülése az itthonmaradás egyik lehetőségét és megvalósítási módját kínálja. Az üzletrésszel nem rendelkezők ugyan nem élvezik a rendes tagsággal járó kedvezményeket, de falubeliek lévén, számukra is előnyösebb helyben megvásárolni a létszükségleti cikkeket, illetve értékesíteni termékeiket, mint a 18-20 km-re lévő városban. Szintén a szövetkezeti hálózatnak köszönhető, hogy a cséplést idejében el tudták végeztetni. Így egyre kevesebben maradtak kívülállók, fokozatosan mind a helybeli szövetkezetek tagjai lettek.

V. EPILÓGUS

Az erdélyi magyar szövetkezetek természetes, szabad, független és autonóm fejlődését több ízben is megzavarták: az első és második világháború és a mindketőt követő impériumváltások, a harmincas évek gazdasági válsága, a román állam magyarság-ellenes, erőszakos asszimilációs törekvései és a kommunista diktatúra.

1945 után ismét az újraszervezés, talpraállás korszaka következik. Ha csupán a vezetőség és központok átalakítását végezte volna el az államhatalom, az is sok lett volna hátrahagyásnak. Mint mindig, a szövetkezetek most is próbálnak beigazodni az új állami-jogi keretbe, hiszen nem ellenzéki és nem államhatalom-ellenes alakulatok. Minden igyekezetük ellenére, hogy törvényes állami keretek közt működjenek, fokozatosan olyan intézkedésekkel kell szembenézniük, amelyek korlátozzák, illetve megszüntetni igyekeznek az autonómiájukat. Szervezési találékonysággal és a tagsághoz intézett lelkes felhívásokkal sikerült a válságos gazdasági helyzetekből kilábalniuk.¹⁴⁷ 1947 után a romániai magyar társadalmi szervezetekre szomorú sors várt: vezetőikre üldöztetés és igazságtalan börtönbüntetés, a szervezetekre a felszámolás vagy a legszűkebb korlátok közé kényszerítés. Példa erre Márton Áron gyulafehérvári püspök életfogytiglani börtönre ítéltése (1951. júl. 13.), továbbá Koparich Ede Hangya szövetkezeti tag, dr. Szász Pál ügyvéd (EMGE-elnök), Lakatos István (a Romániai Szociáldemokrata Párt magyar tagozatának elnöke), Kurkó Gyárfás (a Magyar Népszövetség elnöke), gróf Teleki Ádám földbirtokos (a Hangya Szövetkezet elnöke), dr. Venczel József szociológus és Bodor Bertalan bankigazgató ellen megrendezett kirakatper.¹⁴⁸ Az államhatalom célja az erdélyi magyarság vezetőinek, az értelmiségieknek a megfélemlítése, hogy önazonosságunk megőrzéséért semmi úton-módon ne merjenek szervezkedni.¹⁴⁹ A szövetkezeteket fuzionálásra kényszerítették. A Federala Cooperativelor (Szövetkezetek Egyesülete) rendeletére Kaláka néven folytatják tevékenységüket.

Ennek kezdetéről adnak hírt a Bágyi Kaláka Fogyasztási Szövetkezet Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának együttes gyűléséről (1949. febr. 9.) és a további gyűlésekről tudósító jegyzőkönyvek.

Ez már egy új fejezet. A Homoródmentén is más szelek fújnak. A kollektivizálás, a területi átszervezés és a „trójai faló”, a Székelyföld iparosítása, a gondoskodásnak álcázott pártállami intézkedések egész sora az etnikai asszimilációt próbálták erőszakos módon megoldani. A kommunista diktatúra okozta dermedtséget, a halálhangulatot árasztó beletörődést friss légáramlat frontbetörése, az 1989-es év Romániába berobbanó vihara seprte ki. A felszabadult erő a gyors cselekvés lázában sokszor túllőtt a célon, de lassan kijózanodunk a győzelem mámorából, s a rombolás határait ma már világosabban látjuk. Ott kell kezdenünk, ahol ötven évvel ezelőtt abbahagytuk. A hosszú tél után ismét itt a cselekvésre pezsdítő kikelet. Az első golya oda tért vissza, ahol nem szeretik, ha a

¹⁴⁷ Erdélyi Gazda – Hangya melléklet, 1923. szept. 23.

¹⁴⁸ P. Szőke János: *Márton Áron*. Kiadja: Görög-Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza, 1990. 156.; Tv-filmriport Márton Áronról, Lakatos István utolsó előtti tanúként vall az igazságtalanul elítéltek peréről. Adatközlő: Jakab Gábor főszerkesztő.

¹⁴⁹ Kacsó Sándor. *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1984.439-440.

medvét vagy gólyát emlegetjük (gúnynevük „gólyások”), Jánosfalvára.¹⁵⁰ Nem Afrikából, hanem Amerikából tért vissza Szánthó Anikó unitárius lelkész és onnan hozott feketeruhás társat, papférjet, Harrington lelkész urat, hogy Balázs Ferenc amerikai özvegyének üzenetével ébresztőt fújjon a Homoródmentén: Alakítsatok gazdakört! A most is időszerű felhívás célba talált: 1991-től Homoródjánosfalván már működik az első gazdakör. Az unitárius lelkészpár példát szolgáltat a diktatúra alatt tehetetlenségre ítélt, s a dermedtség kábulatából még alig ébredező homoródmenti papságnak. A jánosfalviak vagyona 300.000 lej értékben vásárolt istálló (a volt kollektív épülete), két db 650-es traktor, a hozzá szükséges eke, tárcsa, veőtég és szelektor trágyaszóróval. Újabb vásárlásokra külföldi segélyként kaptak pénzt. A kézimunkázó asszonyok (ötvennégyen) babaruhákat (szvettereket) kötnek, amelyeket a tiszteletes asszony juttat el az amerikai megrendelőkhöz, akik dollárral fizetnek.

Továbblépést jelentene a juhtenyésztés fejlesztése, gyapjufeldolgozó létesítése, hogy legyen az asszonyoknak nyersanyag, amiből dolgozni tudjanak. Szükséges lenne a tej helybeni feldolgozása, mert a falu távol esik az üzemektől. Az ellátási gondokon könnyítene a napraforgótermesztés felújítása (mint az 1940-es években) és a napraforgómag helyi feldolgozása olajütőprés-kiszűzembben. Ehhez a szomszéd falvak összefogása, társulása is kellene. Megértő lelkészkollegákra lenne szükség. A példa vonzását leghamarabb Gedő Géza szentpéteri tanító fogta fel, aki 1992-ben falujában megszervezte a gazdakört. Vezetőség: Gedő Géza elnök, Bató Eszter könyvelő-pénztáros, Székely Levente traktoros-gépész. Más unitárius egyházközség is kapott külföldi hittestvérektől traktort, kombájnt és más természetű segítséget, de ez akár a „Páris almája”, összeugrasztotta a híveket egymással vagy a vezetőséggel, a presbitériummal, sőt, néhol a lelkésszel is. Az önkény és az irigység martaléka lett sok faluközösség. Az ilyen megoldás helyett az elöregedett lakosságú Nagy-Homoród mentén lelkészhez méltó magatartásnak tetszik a kénosi unitárius pap, Kiss Domokos és családja kezdeményezése: égetően sürgős feladatnak látták a magukra maradt, magatehetetlen öregek gondjának a felvállalását, és megteremtették a Lókodi Öregotthont. A lelki parlagtörést szándékozott elkezdni Kászoni József tiszteletes úr, amikor Homoródszentmártonban létrehozta az Unitárius Ifjúsági Művelődési Központot Kár, hogy gazdátlanul hagyta már a beindítás után! Meggyőződésem, hogy a Budapestre való kitelepedését nem követésre méltó példának szánta. A diktatúra alatt annyi nehézség és akadály leküzdésével megszervezett Művelődési Hét (képzőművészeti tárlatok, tudományos és irodalmi találkozók) újrászerveződése is a vidékért felelősséget vállaló értelmiségiek tenniakarását bizonyítja.

A **faluturizmus** a vidékfejlesztés legolcsóbb és leggyorsabb módja, a falu felé fordítja a társadalom figyelmét, és jövedelemforrást kínál az ott élőknek. Elfekvő, heverő, kallódó értékeiket igyekszik bekapcsolni a társadalmi hasznosítás körforgásába. A falun élők anyagi léte, önfenntartása mellett szellemi értékeik (vallás, anyanyelvi hagyomány stb.) megőrzését is szolgálja a jól szervezett és működtetett faluturizmus, mert aránylag kevés befektetést igényel, mely gyorsan megtérül.

1993-ban egymás után alakultak meg a homoródmenti **gazdakörök**: Homoródszentmártonban (Csíki Rudolf elnök), Kénosban, Bágyban (Dáné Aladár elnök, Zsombori János könyvelő, Lőrincz Ákos pénztáros, 37 tag, 1 üzletrész=5000 lej, indulási alaptőke

¹⁵⁰ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. 169.

180.000 lej), Recsenyéden (Nagy Albert elnök). Városfalván (László Ferenc elnök) és Homoródszentpálon (Kupás Zsigmond elnök).¹⁵¹ Gál Ödön és Jakab Árpád mérnökök segítettek a helyi kezdeményezőknek az elindulásnál. Megszervezték a gazdatanfolyamot Homoródszentpálon és Városfalván. Homoródszentmártonban a gazdakör kibérelte a volt vasüzlet helyiségét a gazdabolt számára, hasonló törekvés van Szentpálon is. A Romániai Magyar Gazdák Egyesülete nagy erőfeszítések árán igyekszik a gazdakörök élére állni. Mint Csávossy György RMGE-elnök kimutatta, 1995 tavaszán országszerte már több mint száz magyar gazdakör működött.¹⁵²

Területi szervezet	Megalakult gazdakör	Működő gazdakör	Társulásként működik	Gazdabolt	Agrokerek. központ
Arad	5	3	1	—	—
B. Naszód	2	2	—	—	—
Bihar	5	2	2	—	—
Brassó	1	1	1	—	—
Gyergyó	5	5	2	—	—
Csík	7	7	—	—	—
Udvarhely	23	10	—	1	1
Fejér	5	4	3	—	—
Kolozs	60	30	8	4	—
Kovászna	25	20	2	—	—
Maros	20	20	8	1	—
Máramaros	1	1	1	—	—
Szatmár	4	4	2	—	—
Szilágy	8	2	2	—	—
Temes	4	2	—	—	—
Összesen	175	113	32	4	1

A RMGE első jó lépése a fajkocák behozatala Udvarhely vidékére. Jelenleg vetőmagvak beszerzésén fáradoznak. A szakszerű gazdálkodás felé nyit ablakot az *Erdélyi Gazda*, amelynek Bágyban tíz, Homoródszentpálon harminc, Városfalván tíz, Kénosban kb. húsz előfizetije van. Az emberek érdeklődéssel várják a Duna TV keddi esti adását, abban a reményben, hogy a homoródszenti Dimén Zoltán szerkesztő az ő gondjait és reményeit is megszólaltatja.

¹⁵¹ Forrai Tibor: *Gazdakörök a Nagy-Homoród mentén*. Udvarhelyi Híradó. 1994. márc. 10.

¹⁵² Romániai Magyar Szó. 1995. márc. 9.

VI. TÖPRENGÉS

Szó sincs róla, hogy század eleji struktúrákat kényszerítsünk század végi társadalmi-gazdasági életünkre. Ámbár a munkanélküliség, a kivándorlás és a mezőgazdasági termelés alacsony színvonalra század eleji helyzetre emlékeztet. Példáért talán ma sem lesz szégyen odamennünk, ahol a hajdani szövetkezeti mozgalom élharcosai keresték akkor: Hollandiában, Dániában, Skandináviában, Kanadában és az Egyesült Államokban. Nézzünk szét a mai világban, mint ahogyan a maga korában Széchenyi, Károlyi, Balázs Ferenc és Ürmösi József tette, és azután nézzünk szembe a mi mai, itthoni helyzetünkkel! Kinek van szüksége társulásra, szövetkezésre? Kézenfekvő a válasz: a gyengéknek, a munkára erőtlen, eszköztelen, pénztelen öregeknek és betegeknek. De hát a mai piaci szabadverseny nem jótékonyági alapelvek szerint működik, itt nyereséges vállalkozásokra van szükség — mondja a közgazdász. Nem jótékonyági intézmény a világpiac, márpedig ez diktál.

Ebben a vitában nem lehetek döntőbíró, de megpróbálok érvelni:

1) A tagosítatlan nadrágszj-parcellák, amelyek a megművelt határt tarkítják, akadályozni fogják a farmereket a gépesített és kémizált termelésben.

2) Nemcsak a parlagon maradt földek tulajdonosai mennek tönkre, de ez falvaink pusztulását is jelenti.

3) Ne add, Isten, hogy a bevetetlenül maradt földekre, üresen maradt falvainkba a „mentőakció” meghozza az új honfoglalókat. Akkor az új szomszédokkal mit kezd majd a farmer úr? Arra nem gondolt, hogy mások fogják vezetni az újonnan benépesített falvakat, és ők persze, hogy társultan, fejlett módszerekkel, korszerű gépekkel fognak dolgozni, mert erre ők kapnak segítséget, mivel ez nemzetmentési feladat lesz számukra, de nem nekünk. Ne feledjük el: a parlagon hagyott földek megvásárlásánál az államnak van előjoga és az élni fog vele. De hát ki szervezze meg ezeket a szövetkezeteket? A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy népünk mindig elvárta a felülről jövő kezdeményezést, akkor is, ha idegenkedik ezzel szemben. Most sem lehetnek mások a kezdeményezők, mint a századelőn: a népükért felelős tényezők, az egyházak, az etnikai érdekvédelmi szervezetek és a szakmai irányító szervek — magyarul szólva az erdélyi magyar papság, az RMDSZ és a gazdakörök. Ebből nemzet- és népmentő ügyet kell csinálni!

Mire ad lehetőséget az 1991. évi 36-os számú törvény, milyen hasznosítási lehetőségeket kínál a földtulajdonosok számára?

A mezőgazdasági területek tulajdonosai számára törvényes jogi keretet biztosít földjeik társulási formában történő hasznosítására, amennyiben ezzel a gazdálkodási lehetőséggel élni akarnak. Több társulási formát tesz lehetővé a törvény. Így megemlíti az írásba foglalt és az állami közjegyzőségnél hitelesített okirattal és alapszabállyal létrehozott mezőgazdasági társaságokat, valamint a szóbeli egyezség alapján alakított, minden jogi formáság nélkül működő társulásokat. Mindkét formának közös vonása, hogy az alakító tagság önkéntes akaratából, saját elhatározásából jön létre, és a társaságba bevitt földterület, gépek, állatok stb. — tehát ingó-ingatlan vagyona — felett a belépő egyén megőrzi tulajdonjogát, s azokat szabad akaratból való kilépéskor vagy kizárás esetén ismét visszakapja, a megfelelő haszon hozzáadásával vagy kötelezettségek

levonásával. A földterületet csak a mezőgazdasági év befejezése és elszámolása után kaphatja vissza a kilépő. Az üzletrész értékének meghatározásakor felértékelik a belépéskor közös mezőgazdasági használatra bevitt ingó és ingatlan javakat. A mezőgazdasági társaságban érvényesül az alapító- vagy a belépő tag üzletrésze utáni nyereségelosztásban való arányos részesedés, és az elvégzett munka utáni javadalmazás elve. A jogi személyként működő mezőgazdasági magántársaság váltakozó nagyságú tőkével és korlátlan, illetve változó számú társult taggal indulhat. Az alapszabályban rögzíteni kell, hogy tíznél kevesebb taggal és tízezer lejnél kisebb üzletrésszel nem indulhat a társaság. Egy tag jegyezhet az eredeti mellett újabb üzletrészeket is. Ezekből bizonyos értéket kivonhat a közös használatból olyan mértékben, hogy csak az alapszabály szerinti minimális üzletrész maradjon meg. A demokratikusan szervezett és vezetett társaság önszabályozó és önellenőrző tevékenységet végez. Vezetőit az alapszabályban rögzített módon választja és számoltatja el. Legfelsőbb szerve a közgyűlés, amelynek hatáskörét és működési elveit az alapszabály rögzíti. A közgyűlés választja meg az igazgató tanácsot és a könyvvizsgáló bizottságot. Jóváhagyja az alapszabályt és annak esetleges módosítását. Kiemelendő, hogy az alapszabály kiter a takarékalap létrehozásának és megőrzésének szabályaira is. Gondol a mezőgazdasági termelésben oly gyakori kockázatra, mint pl. a természeti csapások lehetősége. A törvény demokratizmusának egyik jellemzője, hogy az alapító okiratban és az alapszabályban egyes tagok számára különleges jogokat nem engedélyez.

A társaság céljainak megjelölésénél elsősorban a bevitt eszközök (föld, gép stb.) mezőgazdasági célú hasznosítása, azaz mezőgazdasági termelés megvalósítása szerepel. Ez megfelel a hajdani termelő szövetkezetek feladatának. Szabályozza az anyagbeszerzési, feldolgozó és értékesítési tevékenységet is. Ezáltal válik teljessé a társaság tevékenysége, mely összeköti a termelést az értékesítéssel. Itt merül fel az a kérdés, hogy a kereskedelmi tevékenység, az anyagbeszerzés és értékesítés a kapitalizmus körülményei között szükségessé tette, a hajdani szövetkezetek esetében, az önálló és független szövetkezetek közti szövetséget, a méltányos árak kialakítása végett, tranzitraktárak létesítését a folyamatos anyagellátás, áruátvétel és értékesítés érdekében, a válságok elkerüléséért. Hiányzik a törvényből az uniók, az összehangoló, tájékoztató (információs) és a tanácsadó társaságok közti egyeztető szervek létrehozásának jogi kerete. Nincs szó az állam szerepéről. Miben és hogyan támogat? Milyen előnyöket élvez a jogi személyként bejegyzett társaság a csak szóbeli megállapodásban létrehozott társulási formával szemben? Mert nem érdektelen az állami élelmezési alap megteremtésénél a jól működő mezőgazdasági társaságok garantált, szabadpiaci vagy szerződéses alapon biztosított, bőséges felhozatala. A szóbeli egyezés alapján létrehozott, jogi személyiséggel nem rendelkező mezőgazdasági társulások nyilván a kölcsönös bizalom előlegezése alapján működnek. Egymás lehetőségeit, hiányait kiegészítő kölcsönös segítségnyújtásban valósulnak meg. Rokoni, baráti, etnikai vagy más érzelmi viszonyra épülnek ezek a kapcsolatok, amennyiben ezt az anyagi ráutaltság is szükségessé teszi. Pénz- és gépi eszközökben szegény földtulajdonosok emberi munkaerőjüket, szolgáltatásaikat ajánlják fel a termelő, gépi eszközökkel rendelkező rokonoknak stb. A bérbeadást is törvény szabályozza (1994/16. sz. földbérlei törvény). Az állami mezőgazdasági vállalatoknak szerződéses alapon földterületet bérbe adni kényelmes és kedvező lenne, ha az állami vállalatok közül versenytárgyalásos alapon lehetne kiválasztani a legmegfelelőbb, illetve a legjobban fizető bérlő partnert. Jelenleg még

egyoldalú a viszony és a bérbeadó földtulajdonos ki van szolgáltatva az állami mezőgazdasági vállalat diktálta helyzetnek.¹⁵³

Szükség lenne a bérbeadókat védő érdekvédelmi társulatra, szövetségre. Gondolt-e erre az RMGE? Programjában szerepel ugyan ennek a földtulajdonos rétegnek az érdekvédelmi képviselője, de csak a társaságokat, a bejegyzett csoportosulásokat veszi fel tagjai sorába, egyéni kisgazda nem lehet tagja, mert az RMGE társaságok szövetsége. Addig is, amíg a korszerű, jövedelmező földhasznosítás feltételei székelyföldi tájainkon is kialakulnak, marad az átmeneti korra (melynek időtartamát nem ismerhetjük előre) jellemző, átmeneti gazdálkodás. Erre vonatkozóan ad hasznos tanácsokat dr. Pap István: *Hagyomány és korszerűség a gazdálkodásban* című könyve.¹⁵⁴ A földtulajdonjog, a birtokba helyezés bonyodalmaival bajlódó kisgazda, akinek se pénze, se eszköze, se megfelelő szaktudása, elindul, ahogyan nagyapjától látta, a szomszédéval összefogott tehennel a barázdában. Szerinte nem éppen ez „a jövő zenéje”, de okosan számolva valahogy üti a széle a hosszát, s ez már mégsem munkanélküliség, sem külföldi segítségre áhítozás. Ha az ismertett törvény kerete szűk, indítsuk hadba képviselőinket a törvényhozásban, a politikai küzdőtéren, hogy megfelelőbbet teremtsenek, amelyből élni tudunk, mert nekünk itt élnünk kell!

Addig is, amíg társulásra, szövetkezésre határozná el magát a kisgazda, ragadja meg a feléje nyújtott segítő kezet, amelyet **gazdakörnek** hívnak. A helyi gazdakörhöz csatlakozó kisgazda beszerzési és értékesítési gondjain sokat könnyíthet. Vegye kezébe az *Erdélyi Gazdát*, és olvassa el, miként kell hozzálátania a gazdakör megszervezéséhez.¹⁵⁵

---

¹⁵³ *Szövetkezzetek* címmel jelent meg 1995-ben az RMDSZ Gazdasági Főosztálya és a Pro-Print Rt. közös kiadásában egy tájékoztató jellegű jogi-gazdaságszervezési tanácsadó, amelyet az érdekeltek haszonnal forgathatnak.

¹⁵⁴ Dr. Pap István: *Hagyomány is korszerűség a gazdálkodásban*. Alsand Könyvkiadó Kft. Kolozsvár 1995.

¹⁵⁵ Erdélyi Gazda. 1994. jún. 28-29. *Gazdakörök alapszabálya*.

Mellékletek

1. A borítólapon: üzletrész, a bágyi term. és fogy. szöv. 1941-ből, az Erdélyrészi Hangya fogy. termelő és értékesítő szövetkezetek szövetsége mint szövetkezet, Marosvásárhely központtal /részvény/
2. A borítólap belsején: a Nagy- és Kis-Homoród vidékének térképvázlata /grafika/
3. Hátsó borítólap belsején: Magyar, német és román szövetkezetek Erdélyben, Anuarul Cooperatiiei Române, București 1939 /fotómásolat/
4. Hátsó borítólapon: Biztosítva az Első Magyar Ált. Biztosító Társaságnál, cégjegy /színes fotó/
5. Gróf Károlyi Sándor /fotómásolat/
6. Szász Pál /fotómásolat/
7. Rohai László /fotómásolat/
8. A Hangya Központ igazgatóságának végrehajtó bizottsága /fotómásolat/
9. A Hangya nagyenyedi központja igazgatóságának tagja/fotómásolat/
10. Udvarhely megye 1900 körüli térképvázlata /grafika/
11. Oklánd járás vázlattérképe /grafika Bedő Júlia után/
12. Homoródszentpáli szövetkezet igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai; az ülők között Ürmösi József unit lelkész, elnök, és Pálffy Ákos énekvezér-tanító (a bajuszos) /fotómásolat/
13. Homoródszentmártoni szövetkezet igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjai /fotómásolat/
Állnak: id. Kádár Mózes, Szász József szöv. pénztáros, Szász István (Berta),
Ülnek: Dombi Gyula úr, Gáspár Albert közs. jegyző és szöv. könyvelő, Bedő Albert unit kántortanító ügyvezető elnök, Sós Ferenc.
14. Homoródszentpéteri szövetkezet vezetősége 1939 táján /fénykép/
Állnak: Vass Albert, Máthé Domokos, Máthé István, id. Székely András, Máthé Dénes, Székely József, Székely Miklós, Székely Domokos, Székely Dénes (felső).
Ülnek: Csömör József, Kiss Gyula, Pap Ferenc unit. lelkész, Bencze Gábor ny. jegyző, Ádám Dániel tanító, Vass Dénes és Máthé Ferenc
15. Homoródszentpáli Szövetkezeti Népház építőbizottsága, 1912 /fénykép/
Állnak: Gábor Lajos közs. albíró, Török József fogy. szöv. könyvelő, id. Dimén Dénes boltkezelő, ifj. Dimén Ábel biz. tag, ifj. Dimén Dénes fogy. szöv. ig. tag, Sándor Balázs fogy. szöv. pénztáros, Barta Mózes biz. tag, Dimén István biz. tag. Alsó sor Szabó János tejszöv. ig. tag, Sándor Ferenc közs. főbíró, Bencze Gábor körjegyző, Bencze Dénes fogy. szöv. elnök, Ürmösi József lelkész, gazd. és tejsz. elnök; Tamás Sándor fogy. szöv. ig. tag; Imre Pál fogy. szöv. és tejszöv. ig tag; ifj. Dimén Elek biz. tag
16. Bágy Községi EMKE Daloskör fényképe. A felvétel Budapesten készült 1912-ben, a Daloskör sikeres szereplése után. Csoma Dénes és neje Simó Mária, a következőket tudták azonosítani: Középen az asztalfőn a csokornyakkendős Derzsi Géza tanító, alsó

sorban balról ülnek: Simó Lajos, Bencze Ferenc, Nadrágos Gyula apja a harmadik, mellette ismeretlen; jobb szélén ülnek: Joó János, Bencze László (veres) és Baczó Gábor (nyakkendő cigarettával). Csománé Simó Mária őriz egy 1896-os EMKE Daloskönyvet.

17. Bágy Községi EMKE Daloskör bélyegzőjének lenyomata és a M.K. Földművelésügyi Minisztérium adományának címkéje az Argirus tündérmese c. könyv borítóján /fénymásolat/

18. Homoródszentpál község szövetkezeti, közigazgatási és unit. egyházi előjárói 1940 táján /fénykép/

Állnak: Szabó István, Sándor Ferenc, Dimény Elek, Hátszegi Ferenc vagy Gábor Elek, Molnár Zsiga, Tamás Gábor, id. Gábor Dénes, Lőrinczi Mihály tanító és Dimén Domokos.

Ülnek: id. Geréd Lőrinc, Imre Pál, Pálffy Ákos énekvezér ny. tanító. Vári Domokos vagy Bató Domokos unit. lelkész, Bencze Gábor ny. jegyző, Elekes Géza kör. jegyző. Vitéz Dimén Lajos örökös sóbíró

19. Ezüstkalászos téli mezőgazdasági tanfolyam Homoródszentpálon 1940 előtt. A szöv. népház belső udvarán készült fénykép. Feltételezett résztvevők:

Tornácon: Szabó Lajos, X, Sándor Zsiga, Magyar András, Gábor Elek, Bencze Gábor, Székely Miklós, Gábor Ézsaiás, Dimén Dénes. Tornác alatt: Vass Albert, Máthé István, Kovács András, Dimén Zsiga, Szabó Gábor, Molnár Domokos, Geréd Lőrinc(?), Bató Domokos, László János, Szász József, Barta Mátyás, Imre Domokos, Barta Imre, Máté Péter, Orbán Balázs, Bomhér Dénes, Bomhér Dénes, Mezei D., Márkos László, Bedő Miklós, Gyarmathy András, Fazekas Jenő, Török Juci, Dimén Erzs, Imre Ida, Vass Zsuzsika, Gergely Ilona, Dimén Sándor, Lőrinczi László, Váry Domokos, Gyerkes Mihály, Nagy Imre, Györfi Ilona, Lakatos Tivadar tanfolyam-vezető, Bencze Gábor, Gyarmathy Magda, Hegyi jegyző, Bakcsi Anna, Jakab Sándor, Elekes Géza jegyző, recsenyédi gyermek, Sándor János, ifj. Imre Pál, Cerják szabó, a városfalvi tanító, Darkó Sándor és jánosfalvi gyerekek.

A képen látható személyek azonosítását próbálták elvégezni özv. Gyarmathyné Bencze Klára és Imre Ida, szívesen vesszük a kiigazításokat.

20. Homoródszentpáli téli zöldmezőgazda-tanfolyam 1943-ban, melyet Balla György és Zaláni Tibor mérnökök vezetésével tartottak. A szöv. népház udvarán készült felvételen az első ülő sorban közepén: Gyarmathy András, Pálffy Ákos, Balla György, Zalányi, Bencze Gábor és mások. /fénykép/

21. Homoródszentpáli téli mezőgazdasági tanfolyam hallgatói, 1940 körül. Jobb szélén ül: Gyarmathy András helybéli földbirtokos, előadó /fénykép/

22. Homoródjánosfalva előjárói 1930 körül /fénykép/

Állnak: László Zsigmond, Sándor Dénes, Szabó Béla, László János, László Domokos, Mezei Zsigmond, Balogh László, Benedek László, Csoma József, X, Bálint Dénes és a százéves Márkos András.

Ülnek: Mezei Mózes, Benedek István, Kiss Sándor unit. lelkész, Bencze Gábor körjegyző, Gálffy Dénes énekvezér-tanító, Márkos Jakab bíró, Jobb János, Vass Árpád dobos („a pógár”).

A fenti személyeket azonosította özv. Kátó Dénesné sz. Márkos Irma(1914) és László János, egyetlen élő a fentiek közül.

23. Homoródjánosfalvi Hangya Szövetkezet igazgató- és felügyelő bizottságának névjegyzéke 1936-ból /fénymásolat a jegyzőkönyv tábláról/
24. Homoródjánosfalvi Hangya Szövetkezet vezetősége az 1936. dec. 13-i választás után /fénymásolat az oldalról és fénykép/
25. Homoródjánosfalvi Hangya Szövetkezet vezetősége 1937-ből /fénymásolat és fénykép/
26. Szövetkezeti Vásárlási könyv, Lőrincz Gyula, Bágy /eredeti/
27. Országos Gazdasági Munkáspénztár, tagsági könyv, Orbán Mózes, Bágy, 1914-ből /eredeti/
28. Erdélyi Közgazdaság I. évf. 4. sz. 8. o. „Homoródszentpál szövetkezeti élete” c. tudósítás /fénymásolat/
29. Transilvania tejszövetkezet, Bágy, Udvarhely megye, tagsági könyv, id. Bencze István, 1930-1939-1940 /eredeti/
30. Tejszövetkezet mint „Szövetség” Központ tagja Bágy, Udvarhely megye, új cégbejegyzés 1941-ben /fénymásolat/
31. Körlevél 1941-ből, utasítás a tehéntartó gazdák nyilvántartására /fénymásolat/
32. Szerződés 1944-ből, Székelydályai Géptársulat /fénymásolat/
33. Nágó Domokos üzletrész-jegye 1930-ból, Homoródszentmártoni Hitelszövetkezet /eredeti/
34. Biztosítéki okirat: ifj. Joó Péter, Bágy, 1941-ben a Homoródszentmártoni Hitelszövetkezetből 950 P-t kölcsönöz. /fénymásolat/
35. Rendes tagsági üzletrész. Tejszövetkezet, Bágy, 1942 /eredeti/
36. Ürmösi József: Nyolc év Homoródszentpál község szövetkezeti életéből c. könyv táblájáról /fotómásolat/
37. Ürmösi József: A lelkipásztori gondozás és gazdasági szociális kérdés c. műve táblájának fénymásolata
38. Erdélyi Gazda, címlap, 1938 /fénymásolat/
39. Erdélyi Közgazdaság, fejléc /fénymásolat/
40. Jegyzőkönyv a homoródszentpáli Hitelszövetkezet 1937 febr. 11-i közgyűlésén /fénymásolat/
41. Proces-verbal 28. aug. 1938, a szentpáli Hitelszövetkezet jóváhagyatásának újrabejegyztetéséért /fénymásolat/
42. A Homoródszentpáli Hitelszövetkezet jóváhagyott Alapszabálya magyar nyelven 1929-ből /fénymásolat/
43. Alapszabály fedőlapja 1941-ből, a belső táblán a Kolozsvári központ (szövetség) aláírása /fénymásolat/
44. Összesítő táblázat a Homoródszentpáli Hitelszövetkezet taglétszámáról és üzletrészeiről, 1936-1948 /fénymásolat/

45. Bizonyítvány Máthé Dénes homoródszentpéteri ezüstkalászos gazda okleveléről 1941-ből /fénymásolat/
46. Jegyzőkönyv a bágyi Kaláka Szövetkezet 1950. jan. 17-i igazgatósági gyűlésén /fénymásolat/
47. Magyar Általános Hitelbank, Bencze Márton hadikölcsön kiutalása /fénymásolat/
48. Recsenyédi Máthé Dénes levele Chicagóból /fénymásolat/
49. Gazdakörök alapszabálya. Erdélyi Gazda, 1944. jún. 28-29. /fénymásolat/
50. A homoródszentpáli Hangya Fogyasztási Szövetkezet (Cooperativa de consum Furnica) boltja előtt készült felvétel (1933-34) /fénykép/
A képen: Bencze Balázs (Bazsó) szövetkezeti vezető és Szabó Dénes szövetkezeti boltos.
51. A homoródszentmártoni gazdakör által szervezett téli mezőgazdasági tanfolyam résztvevői /fénykép/
Állók, felső sor: Kádár Ferenc, Pintyó Lajos, Dombi F. Gy., Kádár Dombi Mózes, X, Sós Ferenc, Kovács Dénes, Lurcza István, Csala Ferenc, Román Ferenc, Szabó Dénes. Állók, alsó sor: X, X, X (gyepesiek). Szász Péter, X, X, X, Pap Ferenc, Beke Ferenc M., Szűcs Dénes. Ülnek: Kerekes Ferenc Cs., X, Benedek András, Beke János, Sós Ferenc, Gyerkes Mihály tanfolyamvezető, Zoltán Sándor unit. lelkész.
Fekvő alakok közül a két felnőtt: ifj. Kádár Mózes és Páll Ferenc.
52. Homoródszentpáli szakácsnő (háziasszony)-tanfolyam résztvevői 1940-ből /fénykép/
Felső sor: Barta Péterné, Dimén Ferencné, Gábor Lajosné, Molnár Domokosné, Szabó Gáborné, Gábor Jánosné, Imre Domokosné (Alsó), Imre Domokosné (Dolláros), Péter Dénesné és Barta Józsefné.
Alsó sor: Péter Mózesné, Máté Dénesné, Balázs Domokosné, Balog Sándorné.
53. Bethlehemes játék Homoródszentpálon 1924-25-ben, betanította Pálffy Ákos és neje /fénykép/
Állók, felső sor: Imre Domokos (Alsó), Béla Ferenc, Dimén Ferenc, Bathó Albert, Geléd András.
Állók, alsó sor: Geréd Dénes, Dimén Lajos, Bathó Domokos, Imre Pál, Molnár Zsiga, Szabó Dénes, Bathó Dénes, Péter Dénes.
Ülnek: Dimén Ilona, Hatszegi Juliska, Tamás Ida, Pálffy Margit (Kőváriné), Pálffyné Szabó Róza, Pálffy Ákos tanító, Geréd Vilma, Dimén Vilma.
54. Homoródszentpáliak és recsenyédiak a Britannia Szállóban /fénykép/
Felső sor: Gyarmathy Dezső, X, X, Nagy János, X, Szabó István (szentpéteri), Pap Ferenc unit. lelkész. Fekete Pál, Imre Pál, Szabó Dénes, Tóth József, Dáné Lajos, X. Előtérben: Szabó István.
55. Nagyhomoródszentpáliak az 1941-i Budapesti Mezőgazdasági Kiállítás alkalmával az Országházban /fénykép/
Első sor: Barta József, Kovács Domokos, Gábor Dénes, Geréd Sándor, X.
Második sor: Imre Pál, Gyarmathy Dezső, X, Melingerné, Melinger, a csoport budapesti kísérője, Gábor Lajos, Szabó Dénes.
Harmadik sor: Tóth József, Imre Jakab, Dimén Pál, Székely Bálint, X, X, X, X, X.

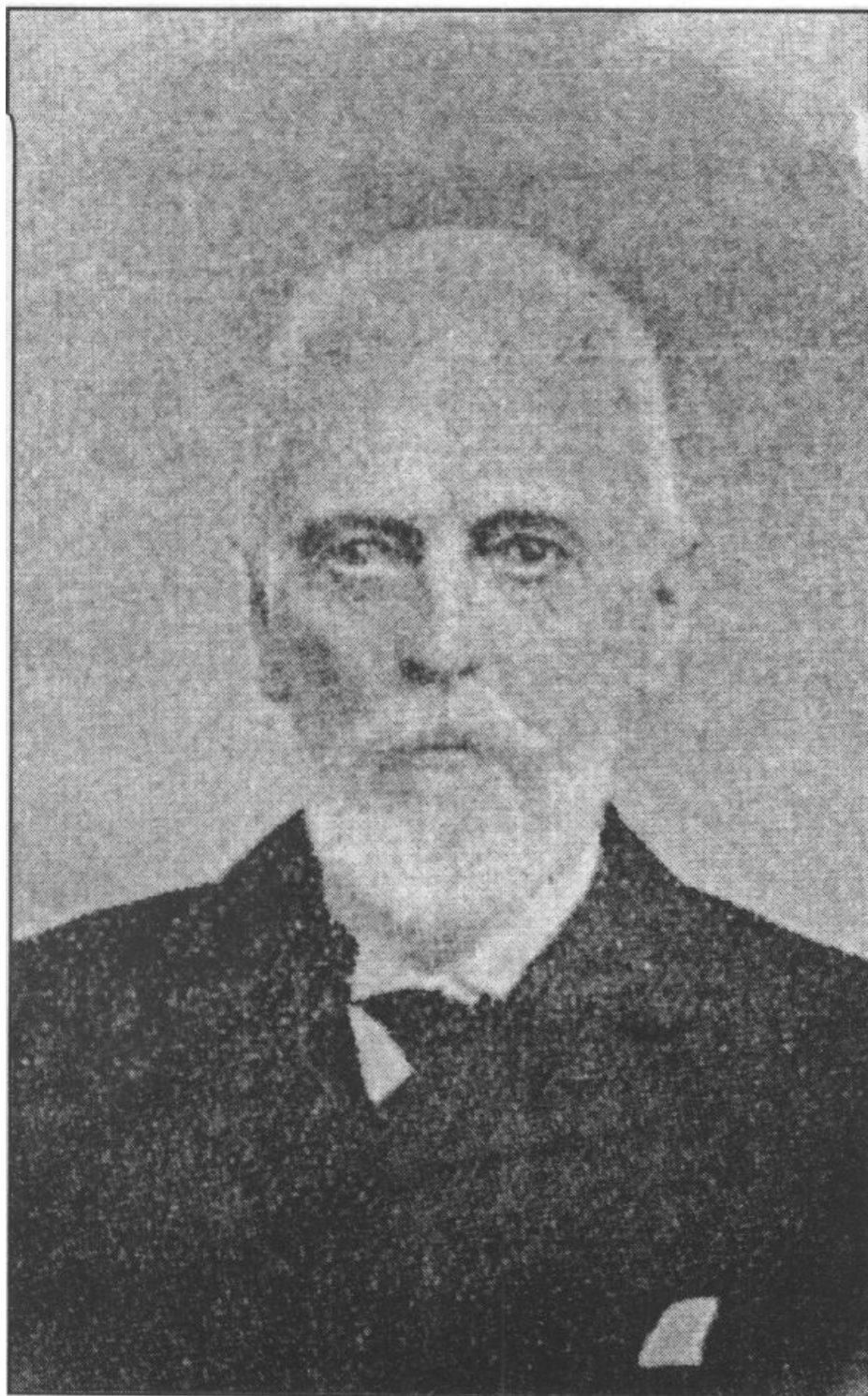

Erdélyi Magyar Adatbank

Balázsi Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát

Negyedik sor: Nagy János, X, Fazakas Jenő, Benedek Bálint, Imre Dénes, Csomor József, Hátszeghi Ferenc, X, X.

56. Dr. Gidófalvi István, az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom úttörője /fotómásolat/
57. Raiffeisen F. Vilmos, a németországi hitelszövetkezeti mozgalom megalapítója /fotómásola/
58. Spiru Haret, a romániai szövetkezeti élet megalapozója /fotómásolat/

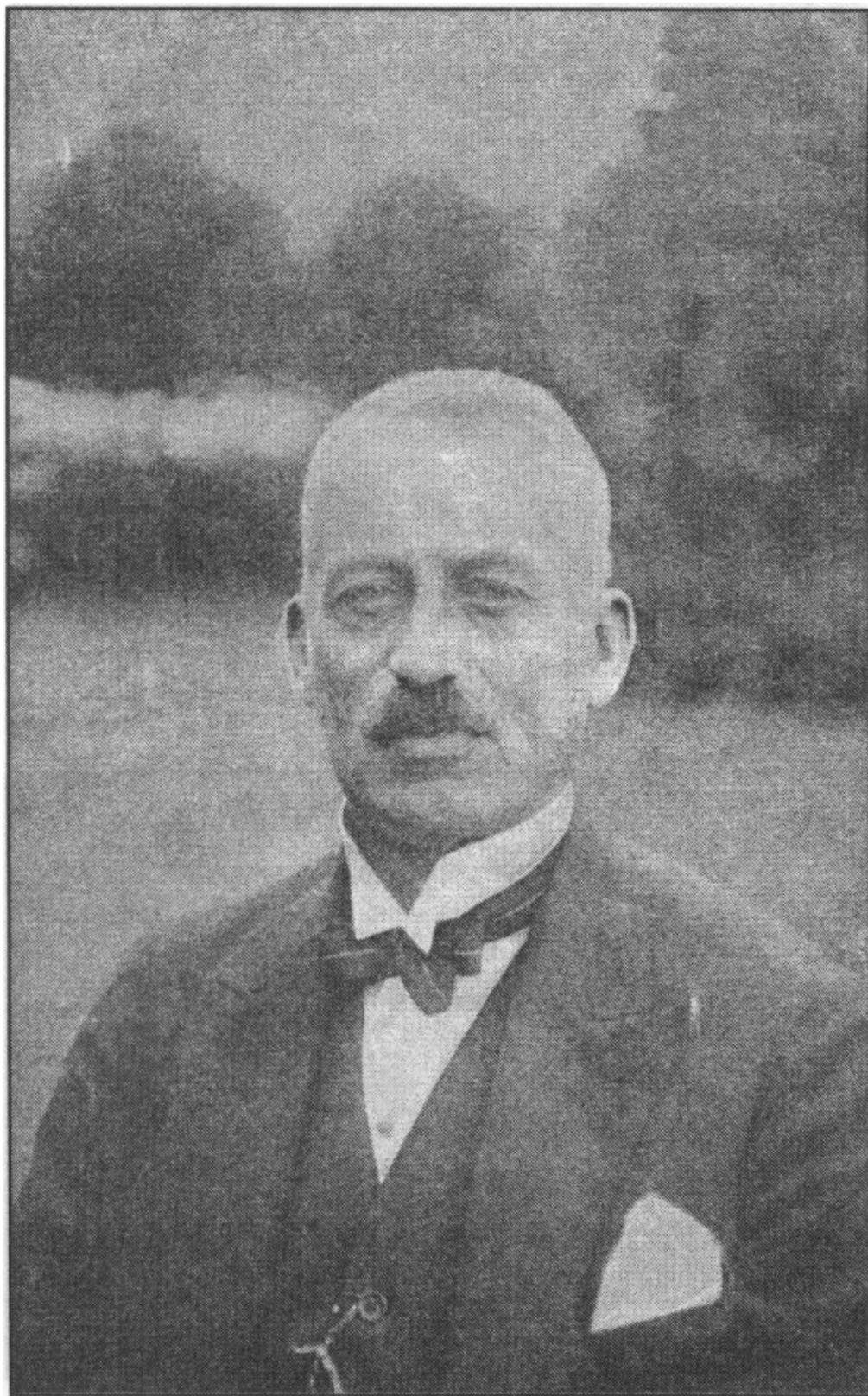

5. sz. melléklet

6. sz. melléklet

7. sz. melléklet

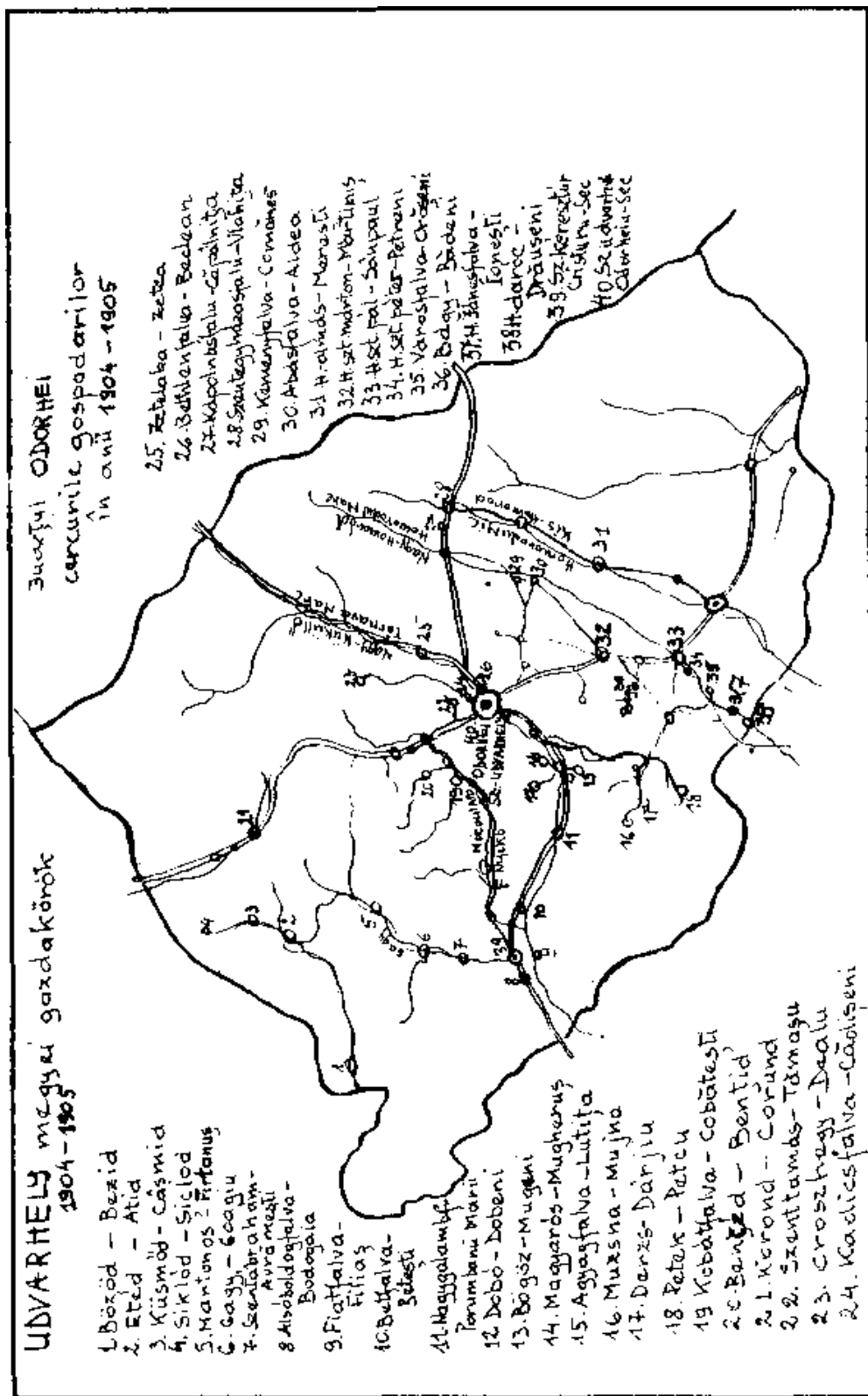

8. sz. melléklet

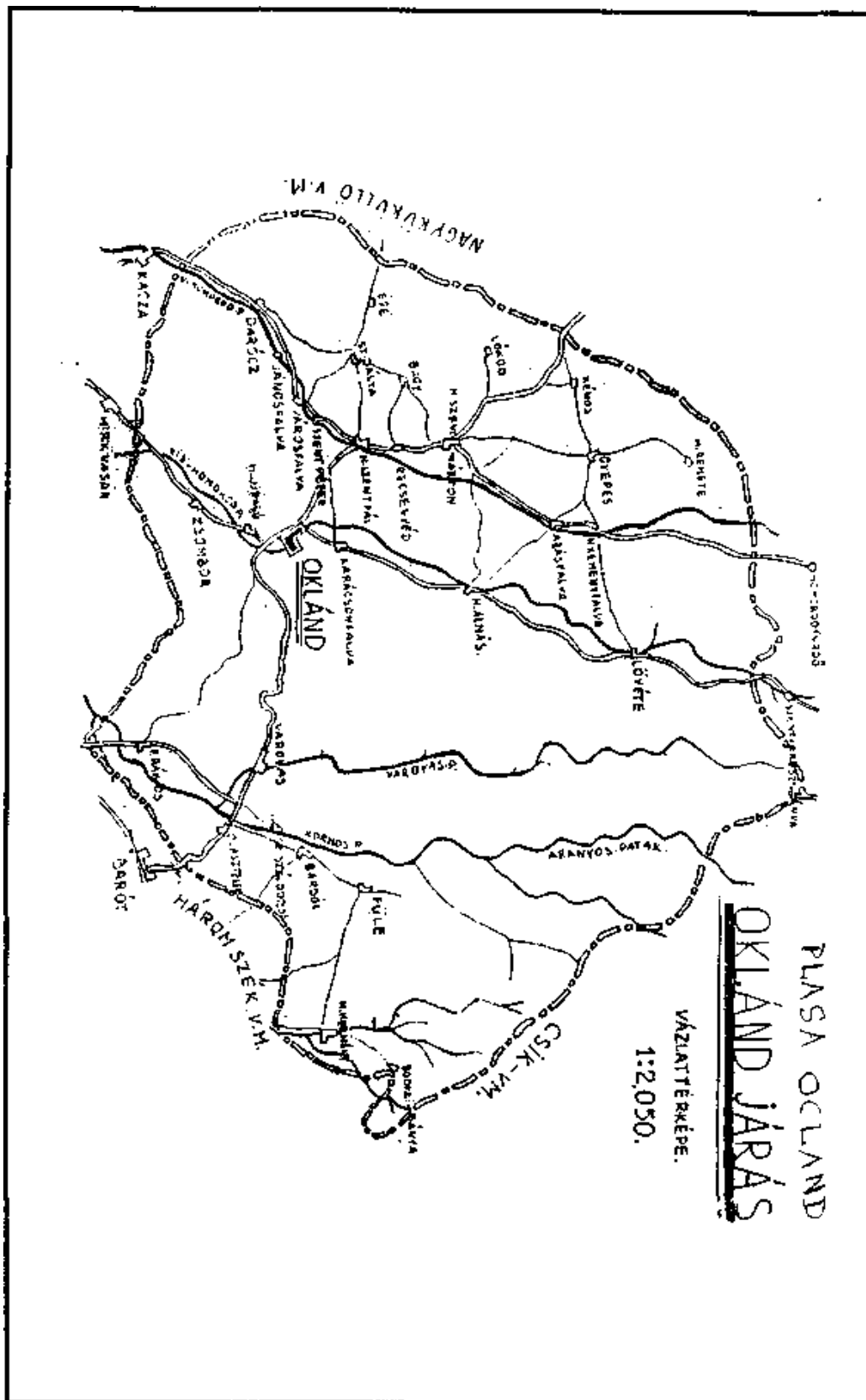

9. sz. melléklet

10. sz. melléklet

11. sz. melléklet

12. sz. melléklet

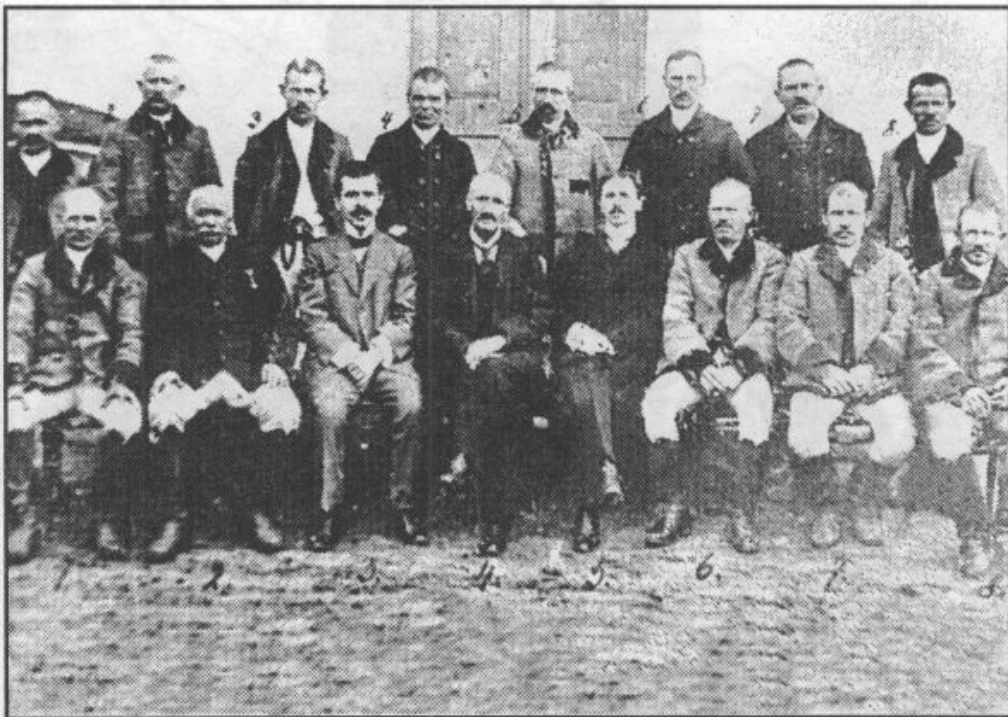

13. sz. melléklet

14. sz. melléklet

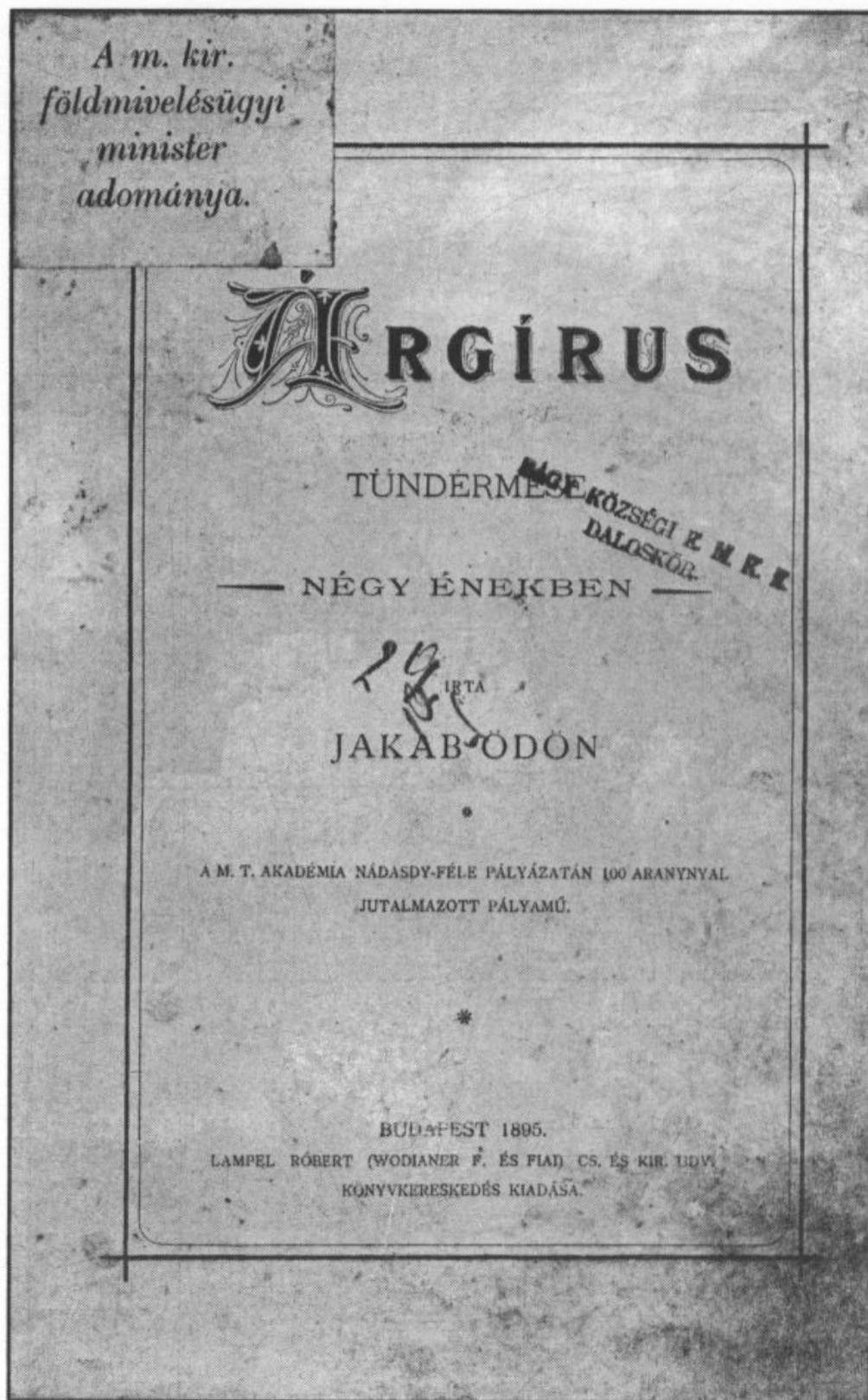

15. sz. melléklet

16. sz. melléklet

17. sz. melléklet

18. sz. melléklet

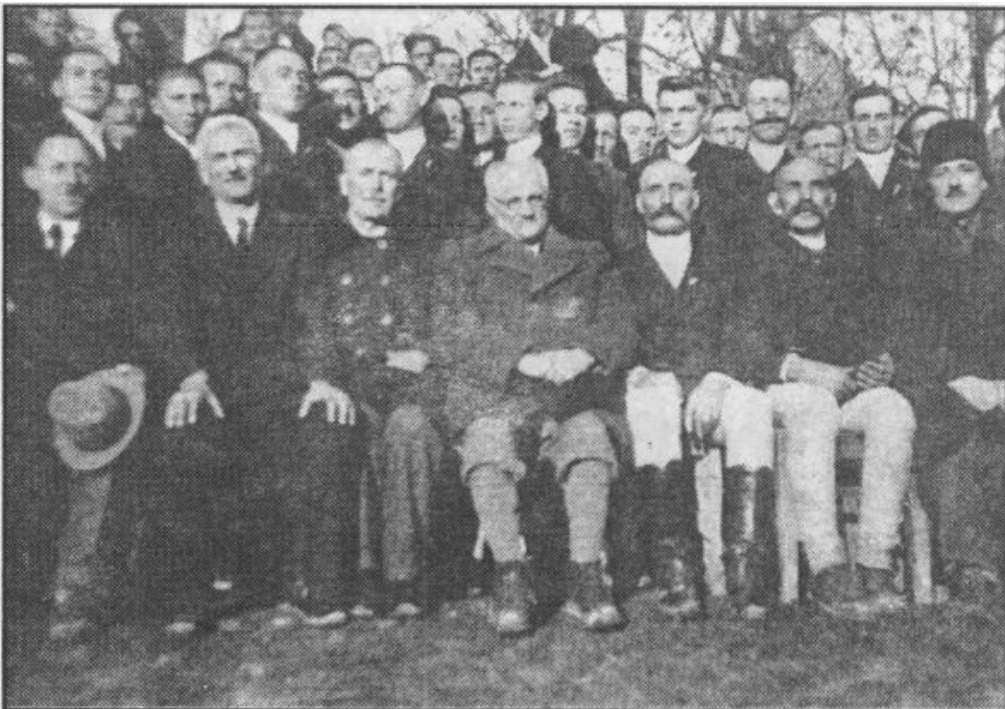

19. sz. melléklet

20. sz. melléklet

21. sz. melléklet

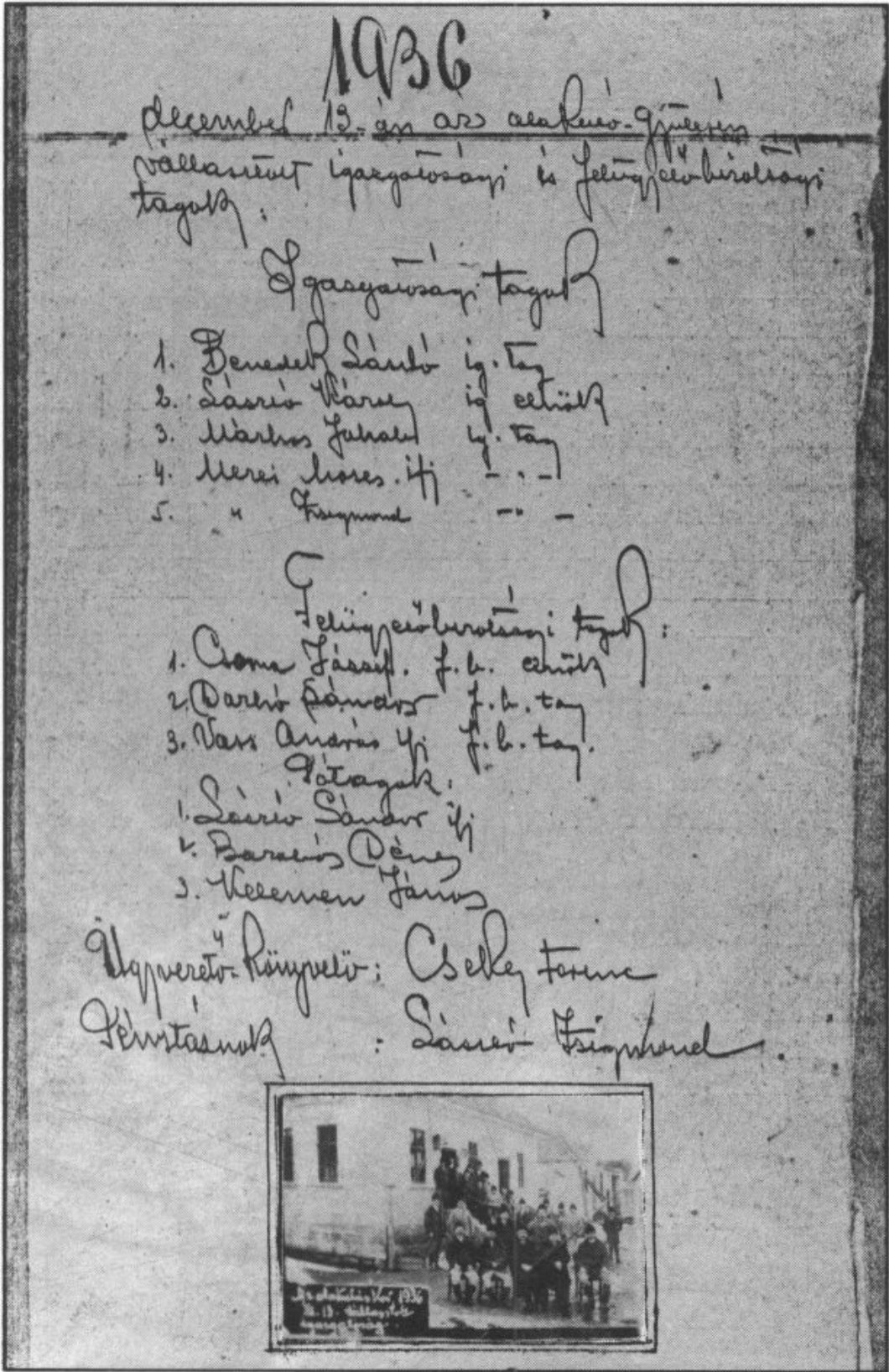

22. sz. melléklet

H.
komrodjanosfalvi
Langya
Böröth Kereset igazgató-
és felügyelő bizottságának
nőjegyzője
1936 december 13-án
"Furica"
Societate Cooperativă de Producție
Valorizare și Consum
— din Ionești —
Csel
Sig. M. M. M.

23. sz. melléklet

24. sz. melléklet

1937.

A „Hangya” püv. Vereleşe
Gyergátarján

1. László Károly elnök választás 1936 XII. 13.
 2. Márton János ig. tag. választás 1936 XII. 13.
 3. Benedek László - - - - - 4 1936 XII. 13.
 4. ifj. Merei István - - - - - 4 1936 XII. 13.
 5. Merei Sigmund - - - - - 4 1936 XII. 13.

Felügyelőbizottság:

Tagok:

1. Csoma József elnök
2. Daró Sándor
3. Vass Andriás ifj.

Póttagok:

1. László Sándor
2. Barabás Dénes
3. Kelemen János

Magjereő-kempőr: Cselle Ferenc
 választás 1936 XII. 13.

Szektáros: László Sigmund
 választás 1936 XII. 13.

25. sz. melléklet

40. sz. nyomtatvány

Helyeségi előjegyzés:

Sorozat: **B** Sorozási: **9892** Község város

VÁSÁRLÁSI KÖNYV

reálra.

Valósság: *reformatus*

Foglalkozás: *titkár*

Éves: *1947* évsz. *13* sz. évi

10 sz. könyv.

Ara 40 fillér.

1947. évi. Budapest.

Dénes Balázs
a háztartás fejének aláírása.

A felelős leánykori neve: *Rezsényi Pálné*

A kiskorú gyermekek neve:	Étke:
<i>Rezsényi János</i>	<i>12</i>
<i>János</i>	<i>14</i>
<i>Anna</i>	<i>11</i>
<i>János</i>	<i>5</i>
<i>Anna</i>	<i>2</i>
<i>Anna</i>	<i>3</i>

Kelt: *1947. évi. május hó 26. n.*

Dénes Balázs
a háztartás aláírása

SZÉKESFEHÉRVÁR
Könyvtár
Urvahely út 22.

Figyelmeztetés.

Az iparos és kereskedő községekben ekkor: fogynak azok a közvetlen fogyasztás azok szükségletét megcélzó és a munkánál gazdasági vállalkozások által előkészített mennyiségben szolgáltatott ki.

A vásárlási könyv 3-5. rovataiban említett háztartási cikket, 17-24. rovataiban említett ruházati cikket, valamint a közérdekű miniszter által rendeltetett megállapított egyéb közzétett cikket iparos és kereskedő fogyasztónak csak a vásárlási könyvbe bejegyzés mellett szolgáltatni lehet.

A vásárlási könyv alapján csak az I. oldalon feltüntetett személyek részére szabad vásárolni.

A vásárlási könyvbe bejegyezni csak tintával vagy tintacseruával szabad.

A bejegyzés elmulasztásáról, vagy a valószínűleg meg nem felelő adatok bejegyzéséről, valamint bármely visszautasított hat hónapig terjedhető eljárás, illetőleg nyolc éven átig terjedhető pereskedés és elkövetés jár.

26. sz. melléklet

ORBÁN MOZES

az 1912:VIII. t.-c. 14. §-a értelmében mai napon
 átvetetett nyugdíjcsoporthbeli tagok köze, tagsági
 ideje **1904** évi **Március** hó **15.** től számít.
 Budapest, 1914 év **Junius** hó **26.**

Artek
 ügyvezető igazgató.

Artek
 igazgatósági elnök.

ORSZÁGOS GAZDASÁGI MUNKÁSPÉNZTÁR.
TAGSÁGI KÖNYV 25.138 szám.
ORBÁN MOZES

Születési éve: **1855.** nyugdíjcsoporthbeli tag részére.
 Lakóhelye: **Bágy**
 vármegye: **DDVÁRHADY**

Az 1912: VIII. t.-cz. 2. vagy 8. §-a értelmében leendő nyugdíjazásáig
 tagsági díj fejében félévenként előre 5—6 koronát tartozik fizetni minden
 év **Március** és **Szeptember** havában.
 Budapest, 19**14.** évi **Junius** hó **26.** n.

Artek
 igazgatósági elnök.

Artek
 igazgatósági elnök.

(A tudatirányítást L. az utolsó lapon.)

27. sz. melléklet

A kolozsvári mezőgazdasági kiállításról.

Az október hó 23-tól november 3-ig lezajló kolozsvári gyümölcs-, zöldség-, szőlő-, bor-, virág-, méz-, baromfi-kiállítás újabb bizonyítéka lesz annak, hogy Erdély földjét kincsekben milyen gazdagon ajándékozta meg a Teremtő. A föld méhében rejlő kincseinken kívül, amilyenek a só, a kőszén, földgáz, arany és egyéb ére- és fémanyagok, szénasav és más gyógyforrások, a föld köréget borító talaj is minden évben meghozza a szorgalmas gazda munkájára az áldást.

Most a kolozsvári kiállításon együtt láthatjuk azt az erdélyi gyümölcsöt, szőlőt és bort, amelynek parját találni sehol nem lehet, mert sehol nem fejlődik olyan és annyi illat és zamat a gyümölcsben, mint Erdély változatos hegyei között, sehol sem fejlődik a szőlő, onkor és illanó olaj tartalma oly harmónikusan együtt, mint az erdélyi Hegyalján, melynek bora olyan, mint a nektár.

Erdélyről csak ilyenkor, egy-egy kiállítás alkalmával látjuk, hogy milyen nagy értékek felett rendelkezik. És ilyenkor tör fel a keserűség hangja is a legmélyebbről, hogy a várnok, vasuti fuvardíjak, magas fogyasztási, stb. illetékek miatt ezer vaggonszámra fekszik a bor az erdélyi pincékben eladatlannal és ezer vaggonszámra pusztul gyümölcstermésünk a gyümölcsösökben és pincékben, mert képtelenek vagyunk azt eladni oly áron, hogy legalább a termelési költségek megtérüljenek. A kiállítás rendezősége, amikor a legszebb gyümölcsöt, legjobb borokat hozta össze, gondoskodott a keresletnek is a kiállítás felé való irányításáról, aminek remélhetőleg meg is lesz az eredménye.

Erdélyben a fejedelemség idejében a méz állami monopólium, adófizető eszköz volt. Ma felszabadult, mióta a cukorgyártást feltalálták és Erdély méhészel kiválasztották Erdély leggazdagabbján, mező és legjobb minőségű mezet termő vidékeit. Ezekről került össze a méhészeti kiállítás anyaga is.

A Román Operával szemben levő teret a faiskolák fogják elfoglalni, köztük az Ambrosi, Fischer és Társai cég, Erdély legnagyobb faiskolai és szőlőoltvány telepe. Itt nyernék elhelyezést a méhkaptárak is. A gyümölcs-, szőlő- és bor-kiállítás az iparkamara új bérpalotájának disztribúciójában lesz, ugyanott lesz a zöldség-, valamint a háztartási és népművészeti kiállítás is, amely mellette fogja kiegészíteni a kiállítást.

A kiállítás két csoportja: a virágkertészet és baromfiak a sétányi kiosk összes helyiségeit fogják megtölteni.

A kiállítás bírálóbizottsága a bírálót vasárnap reggel 8 órakor ejti meg. A rendezőség 50 arany-, 100 ezüst és 100 bronz-érmét bocsátott a zsűri rendelkezésére és ezenkívül okleveleket. A kiállítás délután 12 órakor nyílik meg a király jelenlétében. Ezt megelőzőleg a király 11 órakor a gazdasági akadémia új székházának felavató ünnepélyén jelenik meg. A kiállítás megnyitása után a király a pályaudvarra hajtat, ahol szűk kíséretével ebédel, délután meglátogat a baromfi- és virágkiállítást, este pedig a tisztelefőre rendezett színházi előadáson jelenik meg, amelyre a

jegyek a kiállítási irodában előjegyezhetők (vált erdélyi palota földszintjén balra.) A kiállítás sok idegent fog Kolozsvárra vonzani, mert a CFR 50%-os utazási kedvezményt engedélyezett. Hasonlóképpen 50 százalékos kedvezményt élveznek a CFR-en a kiállításra küldendő áruk, anyagok, eszközök, stb. A kiállítási iroda már 20-tól, vagyis esütörtől a kiállítás helyszínén is állandó irodát tart, mely a szükséges felvilágosításokat készséggel megadja.

× Homoródszentpál szövetkezeti élete.

Udvarhely megyének szövetkezeti szempontból egyik legerősebb községe. A község gazdasági fejlettségének, jólétének az alapja a három szövetkezet, egymint: a „Hangya” fogyasztási, a tej- és hitelszövetkezet. A lakosság anyagi forrása a tejszövetkezet. Még a múlt év folyamán havonta 100 ezer lei forgalmat is csinált tejtermékekből. Modernül berendezett tejfeldolgozó üzem van.

A három szövetkezet, valamint a gazdakör a fogyasztási szövetkezet épületében van elhelyezve és legteljesebb együttműködéssel szolgálják a község lakosságának az előhaladását. A Hangya-szövetkezet a tagok háztartási és gazdasági szükségleteit elégíti ki. A tejszövetkezet a lakosság tejfelöltséget veszi át a feldolgozó mint teavajat, vagy sajtot értékesíti. A hitelszövetkezet egyrészt a tagok betéteit gyümölcsözeti, másrészt pedig a rászorultakon mérsékelt kamatu kölcsönöl segít.

A fogyasztási szövetkezet 1904-ben alakult. Ma egynegyed millió leit meghaladó forgatókéje van. Az évi forgalma meghaladta az 1 millió leit. A Hangya Központnál 41 ezer leit meghaladó túlfizetése van, ami után kamattérítést élvez. A szövetkezet igazgatóságának és felügyelőbizottságának minden tagja állandóan figyelemmel kíséri a szövetkezet ügymenetét, a gyűléseket rendszeresen látogatják.

A fogyasztási szövetkezet nemcsak a községben mérsékeli az árakat, hanem az egész vidék környező falvai is érzik ármérséklő hatását.

A szövetkezeti szellem fejlődését és a szövetkezeti útutadat fokozását szolgálja az iskola keretén belül működő iskolaszövetkezet, ahol a gyermekek sajátmaguk intézik — a tanító felügyelete mellett — a maguk kicsi szövetkezetének az ügyeit. A tiszta nyereséget jutalmazásokra, iskolai felszerelésekre, játékoszerekre (kőzi-, football-labda, stb.) beszerzésére fordítják.

Ime egy község szövetkezeti élete nagy vonásokban, ami azt bizonyítja, hogy hangyaszorgalommal, szövetkezeti összetartással miként épített egy falu népe — példás vezetés mellett — magának gazdasági védőbástyákat.

Az ERDELYI KÖZGAZDASÁG összes mérnöki irodái egységes megállapodást létesítettek Erdély és Bánát egyik legnagyobb és legtekintélyesebb biztosító intézetével, az Első Erdélyi Általános Biztosító-val. Az Erdélyi Közgazdaság előfizetői és barátai így egy igen előkelő biztosító intézettel jutnak összeköttetésbe, amely ügyfeleinek minden vonalon a legkedvezőbb feltételeket tudja biztosítani.

Subscrierea partilor sociale — Udzletysz jegyzetek

Data - Kette	Parti sociale subscrisie Jegyzeti dazlettesek	Suma-Scutarea	Subscrierea comu- nului p. castrombu
anul si luna zi, no	anul zari	numarul buc. dazlet szalma	Napitarea, Adresata p. partizantilor ajutarea
1930 VII 2	1	1	Dane Gal
1930 I 31	1	1	Dane Gal
1930 VII 16	1	1	Dane Gal

LIVRET DE MEMBRU
TAGSAGI KÖNYVECKE

Numele membrului

M. Dane Gal

Comuna Antim Krajcég

Str.   nr.   hazszám.

Nud de matricola

Törzslapnyi szám 3

Asociatia de Jertele si Trusstilvania
des EADELI JEC GORJEU
TÖRZSLAPNYI ÉS SZÁMLAZATI
BÁNYA-BEHÉLYMÉRE

AVIZ IMPORTANT! Cooperativa garantata numai pentru sumele
cari au fost achitate la casa cooperativa pe dreptul cilitatilor in regula.
PROBEMERITETTESI A subscriseri csak azon beszerzesekert valhat
hathat, melyek a subscriseri partizantjai eszakihozati ajutására
mellelt keruletek be. AS TÖRZSLAPNYI ÉS SZÁMLAZATI

29. sz. melléklet

Cooperativa de laparias "Transilvania" din Bucurari
 kir. törvényszék mint cégbíróság

Cg. 203 sz. Cl.
 1941.

A Cooperativa de laparias "Transilvania" din Bucurari cég
 beterjeszti az 1941. évi Julius hó 20 napján tartott ^{rendes} közgyűlés jegyzőkönyvét, 1940. évi mérlegét és nyereség-veszteség számláját; 1940. évi betűrendes tagnévjegyzékét; 1941. évi évnegyedi tagváltozási kimutatást.

V E G Z É - S.

A fenti cég
 A Julius 20 napján tartott ^{rendes} közgyűlésről felvett jegyzőkönyve, — az 1940. évi mérleg és nyereség-veszteség számla, — az 1940. évi betűrendes tagnévjegyzéke, továbbá az 1941. évnegyedi tagváltozási kimutatás, a módosított alapszabály, valamint a már bejegyzett és az újonnan választott igazgatóság tagok példányai okmánytárba, a közgyűlés szabályszerű összehívását igazoló községi bizonyítvány pedig irattárba teendő.

Együttal ezen bejelentés elintézéséül a kir. törvényszék a oklendi kir. járásbíróság szövetkezeli cégjegyzék I kötet 1941 lapján szám alatti bejegyzett összes bejegyzések és 1941 nével

igazgatósági tagok ebbeli minőségének és cégjegyzési jogosultságának megszűnését; az eddigi cégszöveg törlését, továbbá azon körülményt, hogy az 1941. évi Julius hó 20 napján tartott ^{rendes} közgyűlésen az alapszabályok egész terjedelmében a 2150/1941. M. E. számú rendelet értelmében módosítottak és a szövetkezet a módosított cégszöveggel: Tejszövetkezet, mint a "Szövetség" központ tagja Nagy, György négy

a törvényszéki kereskedelmi társas cégjegyzék IV kötet 61-62 lapjára átjegyeztetett, bejegyezni rendeli.

Együttal a törvényszéki társas cégjegyzék IV kötet 61-62 lapján bejegyezni rendeli, hogy ezen 1931 évi Julius hó 8 napján alakult korlátolt felelősségű szövetkezet, 1941. évi Julius hó 20 napján tartott ^{rendes} közgyűlésének határozatával az eddigi „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjából, Kolozsvár (Románul: Federala „Alianta” a Cooperativelor Economice si de Credit Cluj) kilépett és hogy a 2150/1941. M. E. számú rendelet alapján működő „Szövetség” Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja M. Sz., Kolozsvár, köteleikébe, rendes tagként belépett.

Törvényszék
Bucurari

rint beszolgáltatott mennyiségeket év végén az összesen rovat-
 ba összegezzük és ezáltal látható lesz az illető tehéntartó
 gazda által az év folyamán beszolgáltatott tej- és tejtermék-
 mennyiség, amit, ha összehasonlítunk a községi előjáráság /pol-
 gármester/ által kötelezően megállapított mennyiséggel, látható
 lesz, hogy az illető eleget tett-e a rendelkezésnek.

A folyó év január 15-én megjelent 2. számú "Szövet-
 kezeti Értesítő"-ben közzeltük a Közellátásügyi Minisztérium köz-
 allátásügyi hivatalának 424.047/1942. szám alatt kiadott körren-
 delatét, amely a fentebb említett 113.400/1942. K.M. sz. rende-
 letben foglaltaknak végrehajtására ad utasítást a megyei alispán
 uraknak és a közellátásügyi felügyelőségeknek. A Közellátásügyi
 Hivatal körrendelete szerint a tejszövetkezet köteles az egyes
 tehéntartó gazdák által a havonként hozzá beszolgáltatott tej-
 és tejtermékmennyiséget a tejtermékek M.Kir. Ellenőrző Állomásá-
 nak, Budapestre bejelenteni. Ez a kötelezettség természetesen egy-
 újabb kimutatás készítését teszi szükségessé. Ehhez a havonkénti
 bejelentéshez szükséges kimutatás nyomtatványokat mellékelten
 szintén megküldjük. A "Kimutatás a 113.400/1942. K.M. sz. rende-
 let alapján az 194..év.....hó-ban beszolgáltatott tej-
 és tejtermékmennyiségekről" szövegéhez ívbe, melynek úrresen ha-
 gyott hónap helyébe beírandó annak a hónapnak a neve, amely hó-
 napban beszállított mennyiségekről készítjük a kimutatást, annyi
 felírás nélküli ív helyezendő bele, amennyi szükséges ahhoz, hogy
 a havonkénti összesítő kimutatásba beirt tehéntartó gazdák nevei
 beírhatók legyenek, a beszolgáltatandó tej- és tejtermékmennyi-
 séggel együtt. A beszolgáltatott tej- és tejtermék rovatba pedig
 beírandó az összesítő kimutatásból az egyes tehéntartó gazdák
 által abban a hónapban beszolgáltatott tej- és tejtermékmennyi-
 ség. Az így elkészített kimutatást kérjük vékony cérnával össze-
 fűzni, azt a szövetkezet négbélyegzőjével az utolsó sorba beirtak
 után ellátni, az igazgatóság két tagja által cégjegyzve, minden
 hónapban a Tejtermékek M.Kir. Ellenőrző Állomásának, Budapest
 megküldeni.

Melléklet.

Szövetkezeti Hírvözlettel:
 a 2150/1941.M.F. számú rendelet alap-
 ján működő

"Szövetség". Gazdasági és
 Hitelszövetkezetek Központja M.Sz.
 Kolozsvár.

Dr. Gr. Bothlen s.k. Gerendi s.k.

S z e r z ő d é s,

mely kötöttett az alulírott napon a székelydályai mezőgazdasági "Géptársulat" képviselőjében Gergely Domokos, mint géptársulati elnök és másfelől ifj. Balint Mózes mezőgazdasági gépész, székelydályai lakosok között az alábbi feltételek szerint:

1./ A székelydályai mezőgazdasági géptársulat az 1944. év cseplési idejére, amely kezdődik f.év augusztus 1.-én és tart mindaddig, amíg a közösségben a kalászos növények cséplése, ugyancsak a lóhere és lucerna cséplése is befejeződik. Géptársulati elnök felfogadja ifj. Balint Mózes a "Géptársulat" tulajdonát képező teljes felszerelt cséplőgép kezelésére.

2./ Ezen idő alatt teljesített munkájáért a gépésznek a Társulat 5.-os tiszta keresetből, úgy buza, rozs, zab és árpából 12%-ot fizet.

3./ A cséplési idő alatt a betegsegélyző díjat a Géptársulat fizeti.

4./ A cséplőgép az összes hozzátartozó szerelésekkel leltár szeri ifj. Balint Mózesnek átadott, amelyekért nevezett teljes anyagi felelőséggel tartozik. Saját hibájából történt hibát saját költségén köteles megcsináltatni. Cséplés befejezése után hiány nélkül rendben kell a Géptársulat előljáróival felülvizsgáltatni.

5./ ifj. Balint Mózes a társulati anyaben biztosított felmondási jogáról a géptársulat javára ezennel ~~felmond~~.

6./ A gépjavítási munkálatok elvégzésénél a két etető munkás köteles segíteni. Ezen javítási munkálatokért a géptársulat 50 azaz ötven pengő fizet a gépésznek.

7./ Per esetén az oklándi kir. járásbíróóság illetékes.

A jelen szerződés felolvasás ~~után~~, megértés és elfogadás után, saját kezűleg íratott alá.

Székelydalya, 1944. május hó 17.-én

Előttünk:

János Mózes
g.t. pénztárnok.

Gergely Domokos
g.t. elnök.

ifj. Balint Mózes
g.t. gépész

ifj. Balint Mózes
mezőgazd. gépész.

H. I. Üzletrésztulaj. — <i>Közlöny</i> száma: 119.	Numele: <i>Nagy Dénes</i> Név: <i>Nagy Dénes</i>	Nral partilor sociale: Üzletrésztulaj. száma: 641
---	---	---

Părțile sociale de față sunt anexate 15 cupoane.
Ezen üzletrészhöz 15 szelvény van mellékelve.

Părțile sociale sunt proprietatea membrului dar nu se pot amana. — Transmite se poate face numai cu avoarea Direcțiunii. // Az üzletrészek a tag tulajdonát képezik, de ei nem zálogosíthatók. — Áruházás csak az igazgatóság engedélyével történhetik.

PARTE SOCIALĂ
Nagy Dénes
 ÜZLETRÉSZJEGYE

D-let _____ úr

Prin a cărei eliberare recunoaște cooperativa // melynek kiszolgáltattásával alulírott szövetkezet
 subsemnată, că valoarea _____ parti sociale // elismeri, hogy _____ darab üzletrésztulaj. értékét

s'-a vărsat în casa cooperativei în întregime. // a szövetkezet pénztárába teljesen befizettek. Ez-
 Prin aceasta, membrul amintit participă în toate // által nevezett tag mindazoknak a jogoknak, a
 drepturile, cari se cuvin în sensul statutelor // melyek a szövetkezet alapszabályai értelmében
 membrilor ordinari cu parti sociale; iar dimpotrivă // a rendes üzletrészes tagokat megilletik, részesevé
 este obligat a satisface tuturor obligațiunilor, ce // válik, vizsont mindama kötelezettségekkel, amelyek
 înscriează pe membru conform statutelor. // az alapszabályok szerint a tagot terhelik, telje-
 silenii tartozik.

Dat în _____ anul luna _____ ziua _____
 Kelt _____ 19 ____ évi _____ hó _____ n.

(Sigiliul firmei — Căpătuleasa)

Nr. 8 din 1907, în modurile: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

_____

membru al Direcțiunii,
Igazgatósági tag.

_____

condabil,
honorariu.

_____

membru al Direcțiunii,
Igazgatósági tag.

33. sz. melléklet

Az 1881. évi 11. sz. Magyar Törvények 17. cikkének
és a 1881. évi 11. sz. Magyar Törvények 17. cikkének
szerintje közzétett és hatályos.

Biztosítéki okirat.

I. Alulírott

*ifj. József József
Balázs Károly*

ezennel

MITELSZÖVETKEZET
"KÖLCSÖN SZÖVETKEZET" Kiszámla
Homoród-Zsamartón, Udvarhely megye

összesen

950

arany pengő, azaz

Kilencszázötven

arany pengő

való

kölcsönt folyósított.

2. Hitelező szövetségnek jogában áll a folyósított kölcsön összeg után $6\frac{1}{2}\%$ -os kamatot számítani.

3. Köszönetnyilvánítás, hogy az előző pont alapján számított kamatot előre, a hitelező által megállapított időben pontosan származás

Ha a kamatot lejáratkor pontosan fizetni csak egyszer is előzetesen az egész kölcsönösszeget azonnal esedékessé válik és a hitelezőnek jogában áll azt késedelmi kamataival együtt behajtani. A késedelmi kamat a tőke $6\frac{1}{2}\%$ -ban állapították meg.

4. Felismerés arra, hogy a kölcsönösszeget a hitelező által megállapítandó időben kamataival, valamint a felmerülő költségekkel, — melyek ezen okirat alapján terhelnek pontosan, akár részletekben, akár egy összegben előzetesen

5. A pengő, melyről jelen okiratban szó van, olyan aranypengővel egyenlő, melynek aranytartalma az 1825: XXXV. tc. szerinti 0,26315780 gramm finom arannyal egyenlő.

6. A folyósított kölcsön, kamatok, valamint a jelen okirat értelmében terhelő költségek és díjak biztosítására hitelezőnek drb előzetesen és alulírott kezesség által aláírt váltót előzetesen át.

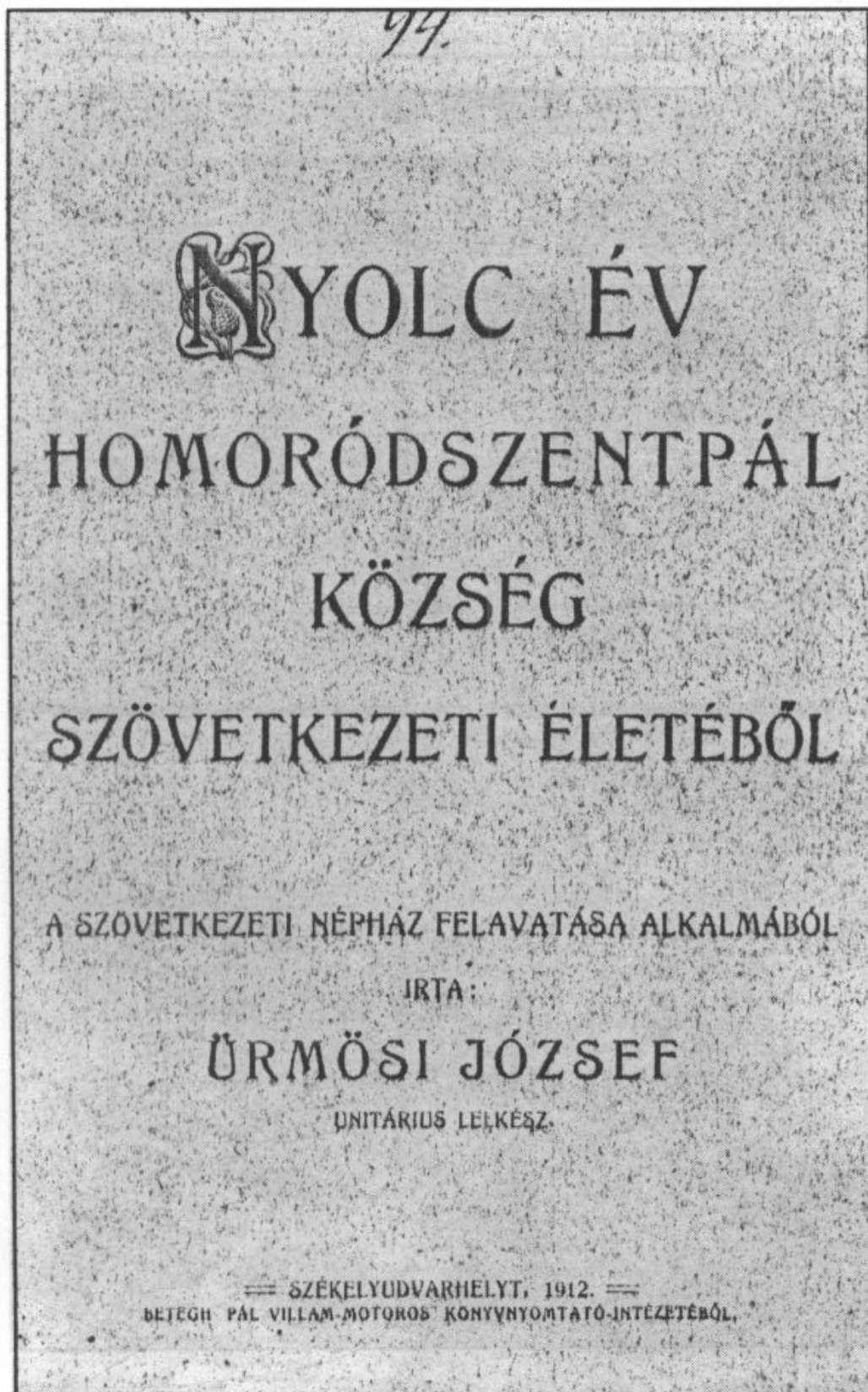
7. Hitelezőnek jogában áll a váltót teljesítése szerint kitélni, forgatni, beszámolni, telepíteni, vagy lejárat után átruházni.

1881. jún. 24. napján kiadva.

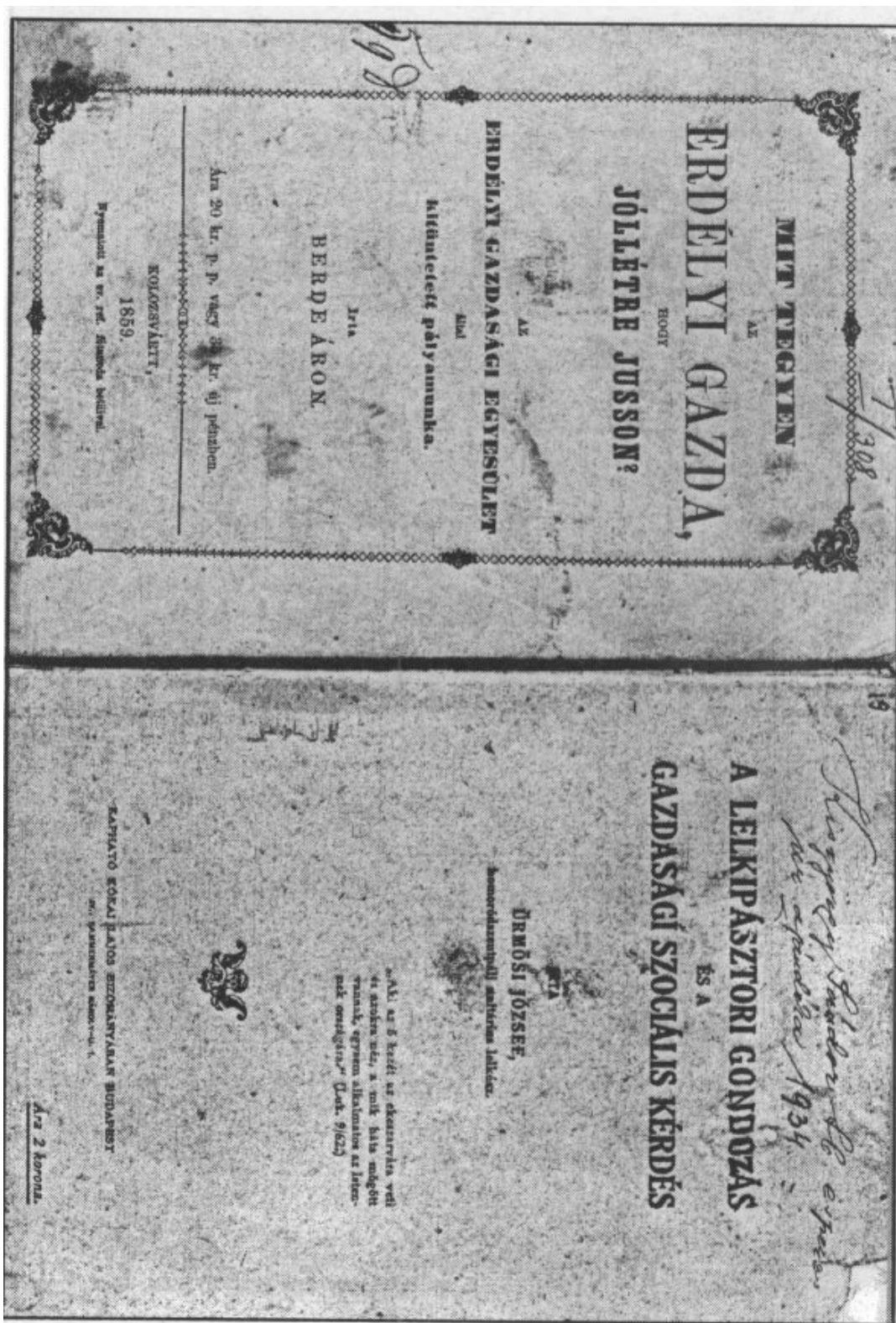

35. sz. melléklet

37. sz. melléklet

ERDÉLYI GAZDA

AZ E. G. E. HAVONTA EGYSZER MEGJELENŐ HIVATALOS LAPJA

Előfizetési árak:
Egész évre — — — 100 Lei.
Tagoknak tagsági díjjal évi 60 Lei.
Egy szám ára 5.— Lei.

FŐSZERKESZTŐ:
TELEKI ÁDÁM gr.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Cluj, Strada Andrei Mureşan 18.
Telefon: 21-58.
Póstateltek: csakaszám 44181.

„Ne féljeteK.“

Írta: Keszé Árpád.

Husvét tavaszi reggelében Gazdatestvéreim is megállanak kertjeikben, rügyfakadó gyümölcsfák között. A bihori síkságtól a kalotaszegi szilvasokon át, a Mezőség dombjain, a Szamos, Maros völgyén a Hargitáig, a háromszéki és esiki havasok aljáig. Egészséges, a szabad természet barátságától piros arcotokkal — így érzitek — értetek van a tavasz. Kertetekért süt a nap, földjeteKért esik az eső. De ez az érzés még nem tesz téged cuberré, beunniKtet testvéreKké. Azzá a transzilvániai gazdává, akire ma vár a föld.

A szívednek is husvétja kell legyen.

A husvét a füledbe kell zengje: „ne félj!” A közös szeretetben, testvérségben való élet fejedelmé feltámadott! Nem az enyészet, az élet örök! Föld rügyeznek, magvak kelnek, a lelki vetésed sem marad ezek mögött. Nyisd fel a szemed és lásd égre nyuló tornyaidat. Iskoláidban rajzó gyermekedeket. Teljen meg a szíved az élet értelmébe vetett hittel. Itt nálunk, a mi barázdáinkon, csak ilyen egész gazdákra van szükség. Az orosz gazda léleknélküli gép, rabszolga ember. Transzilvánia gazdája szabadszívü, hitben erős. A török-magyar élet-halál harcokban, őseink zászlóján ott ragyogott a Feltámadott képe. Azt jelentette: Ő él és segít. Ma, a transzilvániai gazda nehéz és küzdelmes sorsában, e zászló alatt, ezzel a jelszóval küzd és verejtékezik: Ő él és segít.

A feltámadás ünnepe körüli időkben tartja meg Erdélyi Gazdasági egyesületünk évi közgyűlését. Feltámadás tanui, a tanítványok nem állhattak meg a hit beírása mellett, az életösztön arra kényszerítette őket, hogy összefogva tanubizonyosságot tegyenek hitüKről. Minden gazda szükségét kell érezze a közös összetalálkozásnak és ezen a közös tanubizonyosságléteKnek. Ezen a közös találkozásón kell számbavennünk egy évi munkáK eredményét, vagyont, erkölcsi állományunkat. Tisztáznunk kell egy új, kezdődő munkaév céljait és meg kell állapítanunk programját.

Be kell bizonyítanunk mindenekelőtt, hogy földünk és munkáK iránti szeretetünk törhetetlen és olthatatlan és beismerést kell tennünk arról, hogy nagy és szent célunk a több és jobb termelés, valamint a gazda haladása, magasabb műveltsége érdekében még csak a kezdő lépést tettük meg. Még a maguk egészében állanak előttünk a nagy célok. Minden gazdatestvéreimen mullik. Kéz a kézben haladjunk az E. G. E. útján.

Bizunk Istenben és bizunk vezetöKben!

A nagy találkozásón való viszontalálás hitével kíván az E. G. E. minden tagjának boldog husvétot és izeni: „Ne féljeteK”. Minden lehetséges azoknak akik hisznek. A feltámadás bizonyosságra. Békesség nekteK!

H. évfolyam Cluj (Kolozsvár), 1933. január 1-8 1.-2. szám

ECONOMIA ARDELEANĂ
ERDÉLYI
KÖZGAZDASÁG

Erdély és Bánát érdekelt szolgáló Ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági és pénzügyi folyóirat

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Cluj, Str. S. Micu I. Telefonszám: 179.	Független közgazdasági és gazdaság- politikai hetilap Megjelenik minden vasárnap.	Előfizetési díjak: 1/4 évre 120 lej 1/2 évre 220 lej, 1/1 évre 400 lej Magyarországon 1/4 évre 6 pengő Más külföldön 1/4 évre 5 schweizer
--	---	--

Megyei képviselők: Alba-Iulia, Str. Munteanu 2. Ing. dipl. STAVAY JÓZSEF Arad, Str. 30. Ing. dipl. DOMOTOR BERTALAN Bihar, Str. Gheade, Str. Munkóval 7. Ing. dipl. ALTRÖDER ENDRE Brasov, Kö-szer 3a. Ing. dipl. BALÁZS SÁNDOR Caraş: Lugos, Str. Stefan Cu. 17. Ing. dipl. POLCSÉNY JÓZSEF Cluj: Mercurea-Ciuc. Ing. dipl. FRANK MÉRLOS. Cluj: Str. Samuél Micu 1. Ing. dipl. ABRAHAM SÁNDOR Făgăraş: Brasov, Kö-szer 3a. Ing. dipl. BALÁZS SÁNDOR Hunedoara: Ing. dipl. REIZENHOFFER LAJOS Maramaros: Sighetu-Marmacji. Ing. dipl. BRÉSTYEN JÓZSEF Mureş: Tg.-Mureş, Str. Chirăşilor. Ing. dipl. KOVÁCS ISTVÁN.	Központ: Igazgató: Dr. V. Szabó Lajos okl. bányamérnök. Társaszerkesztő: Szász Ferenc okl. gazdalmérnök. Rovatvezető belmunkatársak: Ipar és kereskedelem, export-import, vám, Dr. BEREZKY ERNŐ, keresz. és iparkomarov. mérn. — Mezőgazdasági értekez.: TÖRÖK BALINT, sz. t. t. E. Öntözés, okl. gazdalmérnök. — Állattenyésztés, állatorvosok: HAJDÚ ODON okl. állatorvos, megyei állatorvos — Pénzügy, bankpolitika, pénzügy: DR. LIGETI SÁNDOR, bank-igazgató. — Szövetkezeti értekez.: DR. GRÖT BETHLEN LÁSZLO, szövetkezeti igazgató. — Közvetlen, keresz. és szállítómunkálatok: HÁDÓR GYULA, sz. állatorvos. Idegenforgalom — Ipari és keresz. jog, élelmiszerjog, jogelvt.: DR. KIRÁLY GEZA, ügyvéd. — Közigazgatási és értekez.: DR. FORIS LAJOS, közigazgatási író. — Bányászati és földrajz: ABRAHAM SÁNDOR, okl. bányamérnök. — Szociális és gyermekjóléti értekez.: GYALLI SÁNDOR, gant. bírósági. — Munkáspárt: PÁLFY LÁSZLO, munkáspárti író. — Kise- és népioktatás: DOMOTOR BERTALAN, okl. mérnök. — Közigazgatás, statisztika: DR. OBERKÖNY JÓZSEF GYÖRGY, okl. közigazg.	Megyei képviselők: Mekhad: Bistrita, Str. Budaui 6. Ing. dipl. ANGYAL MIKSA. Odorheiu: Str. Izabela T. 10. Ing. dipl. HANN NÁNDOR Sibiu: Zălau, Str. Bog. Perle 40. Ing. dipl. SZABÓ BELA Sibiu: Str. Cusa Verdi 3. Ing. dipl. ARKHEMAN AKAJOS Sibiu: Str. Wierzgonse 29. Ing. dipl. BUDYAY AKAJOS Somerej: Dej. Ing. dipl. LEHOTAY BELA Temesvár-megye: Sibiu: Str. 10. Ing. dipl. EHRHART LÁJOS Temesvár-megye: Dicsőszentmiklós. Ing. dipl. BUDYAY AKAJOS Temesvár: Str. E. Császár. Ing. dipl. KISS ISTVÁN Temesvár-megye: Papp. Ing. dipl. IMREH ALBERT Torda: Str. Coşbuc 1. Ing. dipl. POLONYI ISTVÁN.
---	--	--

Olvasóinkhoz!

Az elmúlt évi 6-7. számunkban tett ígéretünkhöz képes második évfolyamunk kezdetén külsőleg-belsőleg: terjedelemben és tartalommal megváltozva mutatkozunk be olvasóborunk előtt.

Külsőleg és terjedelemben: Az előzőnél mintegy 1/3-del nagyobb formátumot választottunk, ami ugyanakkora szövetségsgazdasági lapként, mint a tetszetősebb, külalal egyttal a lap terjedelmének megnagyobbodását is maga után hozta. Mostani 20 oldal terjedelmünk az előző 14. számú matumbeli oldalagságban mintegy 24 oldalnak felel meg.

Belsőleg és tartalommal: Lapunkat kibővítettük egy „Adó- és Pénzügyi Utmutató” műállandó melléklettel, mely a cimbel tárgyakról törvényeket, rendeleteket és döntvényeket szöveghez hűen alkalmazkodó fordításban közli és ennél fogva minden adófizető polgárk nélkülözhetetlen tanácsadója mind azon ügyekben, melyeknek intézése a kincstár illetve a pénzügyi hatóságok és bíróságok az illetékesek.

Tartalmi fejlődést jelent az is, hogy a közgazdaság minden ágában az erdélyi szempontok vényesülésének az előzőnél is tágabb teretünk biztosítani.

Karöltve a szakfolyóirat fejlesztésével az erdélyi Közgazdaság szervezetének fokozatos építése is folyton erősödik. Bukarestben és a

mnket gazdaságilag közelről érdeklő szomszédos államok fővárosaiban arra termett levezetőket állítunk szolgálatunkba, hogy ezek információi világgazdasági tájékozottságunkat fokozzák és kapcsolatainkat a csatolt részekben tudra is kifejleszthessük. — Erdélyi kapacitásunkat viszont az egyes nagyobb városokban már bevezetett jöhrnevé kereskedelmi és bizományi irodákkal való együttműködés által kívánjuk fokozni.

Viszonzásul arra kérjük nagyabcsült olvasóinkat, hogy a csatolt postautalvány felhasználásával ugy a mult évi hátralékot mint az új előfizetést beküldeni sziveskedjenek, azzal, hogy annak, aki e hó végéig az utat is beküldeni, a hibából 50/-os engedményt adunk.

A lelkészek és tanítók részéről megnyilvánult sok jóakarati viszonzásaképpen lapunkat ingyen küldjük nekik, ha 2 előfizetőt szereznek, egyebekben feldíjért.

Ugyanezt a kedvezményt adjuk továbbá jegyzőknek, gazdatiszteknek, a falusi szövetkezeteknek, gazdaköröknek, iparosgyeleteknek és olvasóköröknek.

Minden olvasónk mindenütt kérje az Erdélyi Közgazdaságot!

Kiváló tisztelettel:

„Az „Erdélyi Közgazdaság”
központja, szerkesztősége és kiadóhivatala
Cluj-Kolozsvár,
Str. Samuél Micu (v. Rózsa u.) 1. I. em.

Jegyzőkönyv

Felvételek Anzselon 1937 február 11-én
a Királysági és Községi tanácsok

Jelen vannak: 1. V. L. Anzselon, 2. D. Anzselon
3. P. Anzselon, 4. B. Anzselon, 5. J. Anzselon,
6. T. Anzselon, 7. G. Anzselon, 8. P. Anzselon,
9. M. Anzselon, 10. K. Anzselon, 11. J. Anzselon,
12. T. Anzselon, 13. P. Anzselon, 14. J. Anzselon,
15. L. Anzselon, 16. K. Anzselon, 17. C. Anzselon,
18. J. Anzselon, 19. T. Anzselon, 20. K. Anzselon,
21. J. Anzselon, 22. J. Anzselon, 23. J. Anzselon,
24. J. Anzselon, 25. B. Anzselon,
26. K. Anzselon, 27. J. Anzselon, 28. J. Anzselon,
29. C. Anzselon, 30. K. Anzselon, 31. K. Anzselon,
32. J. Anzselon, 33. K. Anzselon, 34. J. Anzselon,
35. J. Anzselon, 36. J. Anzselon, 37. J. Anzselon, 38. J. Anzselon,
39. J. Anzselon, 40. J. Anzselon, 41. J. Anzselon, 42. J. Anzselon,
43. J. Anzselon, 44. J. Anzselon, 45. J. Anzselon, 46. J. Anzselon,
47. J. Anzselon, 48. J. Anzselon, 49. J. Anzselon, 50. J. Anzselon,
51. J. Anzselon, 52. J. Anzselon, 53. J. Anzselon, 54. J. Anzselon,
55. J. Anzselon, 56. J. Anzselon, 57. J. Anzselon, 58. J. Anzselon,
59. J. Anzselon, 60. J. Anzselon, 61. J. Anzselon, 62. J. Anzselon,
63. J. Anzselon, 64. J. Anzselon, 65. J. Anzselon, 66. J. Anzselon,
67. J. Anzselon, 68. J. Anzselon, 69. J. Anzselon, 70. J. Anzselon,
71. J. Anzselon, 72. J. Anzselon, 73. J. Anzselon, 74. J. Anzselon,
75. J. Anzselon, 76. J. Anzselon, 77. J. Anzselon, 78. J. Anzselon,
79. J. Anzselon, 80. J. Anzselon, 81. J. Anzselon, 82. J. Anzselon,
83. J. Anzselon, 84. J. Anzselon, 85. J. Anzselon, 86. J. Anzselon,
87. J. Anzselon, 88. J. Anzselon, 89. J. Anzselon, 90. J. Anzselon,
91. J. Anzselon, 92. J. Anzselon, 93. J. Anzselon, 94. J. Anzselon,
95. J. Anzselon, 96. J. Anzselon, 97. J. Anzselon, 98. J. Anzselon,
99. J. Anzselon, 100. J. Anzselon

V. L. Anzselon elnök a gyűlést összehívta, megkezdte az ülés munkáját, melynek során a jelenlévők a következőképpen határoztak:

Jóváhagyás a 1936. évi 19. sz. és 19. sz. felülvizsgáló bizottság jelentéséről, továbbá a 1936. évi 19. sz. felülvizsgáló bizottság munkájáról.

Köszönet a jelenlévő tanácsnokok részéről, a munkájukért, melynek során a jelenlévők a következőképpen határoztak:

Jóváhagyás a 1936. évi 19. sz. és 19. sz. felülvizsgáló bizottság jelentéséről, továbbá a 1936. évi 19. sz. felülvizsgáló bizottság munkájáról.

D. Anzselon elnök

pentru modificarea
statuții
conform art. 88 din legea nr. 103 din 1938
cu privire la
H.66
nr. 103 din 1938

Văzută și aprobată de noi cu încredere
conform art. 88 din legea nr. 103 din 1938
cu privire la
H.66
nr. 103 din 1938

PROCES-VERBAL

Astăzi la ora 8.00 am. s-a întrunit în ședință în sala consiiliului de administrație al societății cooperative de agricultură din comuna Săpcau județul Bacău.

Prezinta societate cooperative de agricultură din comuna Săpcau județul Bacău conform art. 211 și 212 din legea pentru organizarea cooperativilor publicate în Mon. Of. Nr. 82 din 6 Aprilie 1935 și art. 49 din Decret-Lege (Mon. Of. No. 141/23 Iunie 1935) întrucât în ședința la adunarea generală extraordinară în localul Bacău din comuna Săpcau pe baza convocării din ziua de 19.04.1938 pentru modificarea actelor de constituire ale cooperativei noastre, pînă la de acord cu legea pentru organizarea cooperativilor.

Adunarea este prezidată de dl. Vasile Dumitru și secretară de dl. Simona Simona și scriitorul d-nul Pavel Popa.

Procedându-se la facerea apelului nominal, se constată că sunt prezenți 91 membri ai cooperativei de credit din 223 societăți înscrise cu drept de vot conform listei de membri prezenți înlocuitori și semnați de biroul adunării. Deci întrunindu-se apelul cerută de statute pentru adevăratele generale modificatoare, biroul declară adunarea generală constituită conform art. 211 din lege, pentru a hotărî asupra adoptării noilor statute întocmite în conformitate cu legea pentru organizarea cooperativilor.

I. După ce biroul a verificat actele de convocare și formalitățile de publicare a convocării și a constatat că acestea formalități s-au făcut în regulă potrivit statutului, se trece la discutarea noilor statute, și în urma discuțiilor ce au avut loc, adunarea hotărăște cu majoritate de voturi modificarea vechilor statute ale societății, adoptând statutele ce urmează mai jos și care s-au semnat pentru identificare de biroul adunării.

II. În urma modificării statutelor și punerea lor în acord cu legea cooperativei amintite consiliului de administrație se stabilește în g. Adunarea generală constatând că toți membrii ai consiliului de administrație se declară demisionați, dispune alegerea celor 9 membri în consiliu de administrație, după ce au fost aleși d-nii:

- 1. Leoni Dumitrescu
- 2. Pavel Dumitrescu
- 3. Stefan Popa
- 4. Pavel Popa
- 5. Leoni Dumitrescu
- 6. Vasile Dumitru
- 7. Leoni Dumitrescu
- 8. Pavel Popa
- 9. Pavel Popa

III. Numărul cenzorilor titulari se stabilește în 3 iar numărul cenzorilor supleanți în 3. Constatând că toți cenzorii se declară demisionați dispune alegerea altor 3 cenzori titulari după ce au fost aleși d-nii:

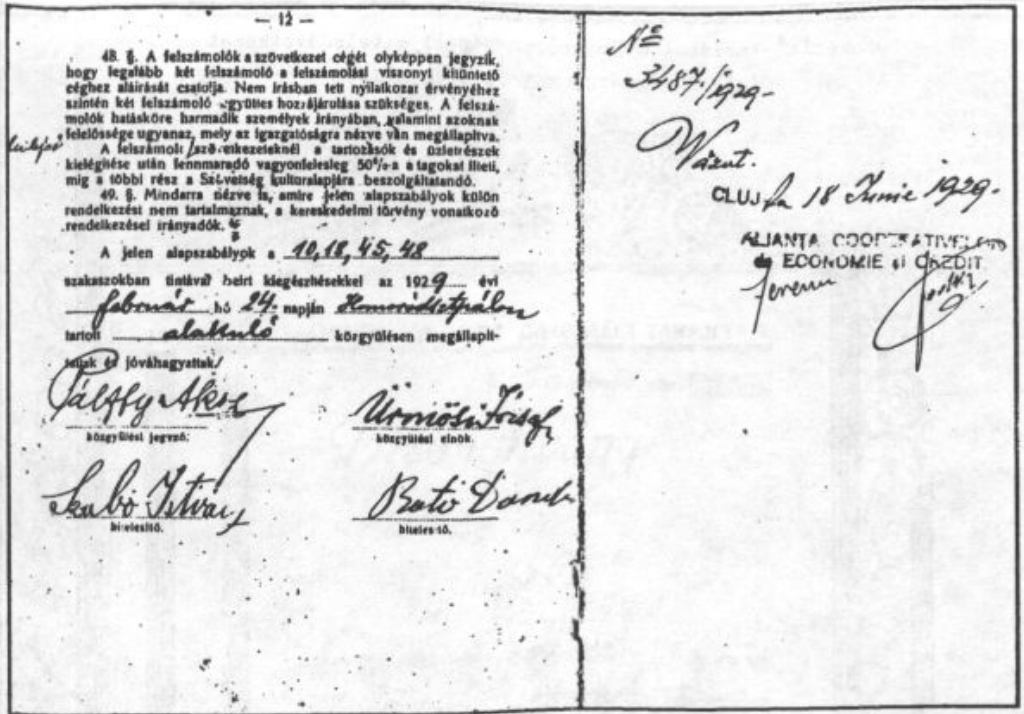
- 1. Stefan Popa
- 2. Vasile Dumitru
- 3. Vasile Dumitru
- 4. Pavel Popa
- 5. Pavel Popa
- 6. Pavel Popa
- 7. Pavel Popa
- 8. Pavel Popa
- 9. Pavel Popa

IV. Adunarea generală decide că cooperativei își poate reînnoi membrii din comuna Săpcau și din comuna Săpcau și din comuna Săpcau și din comuna Săpcau.

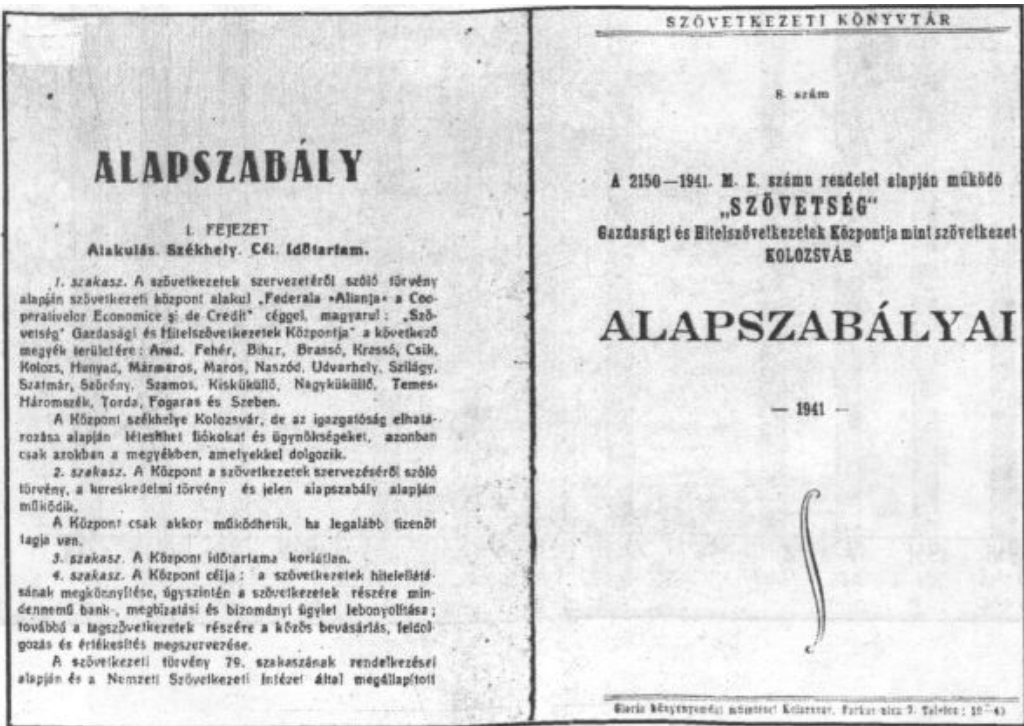
V. Adunarea generală decide că toți membrii cari au în total un capital social sub suma de 500 lei, cât s-a fixat prin nouele statute valoarea unei părți sociale, să fie considerați și considerați ca au subscriși 1 buc. parte socială pe care trebuie să o achite în termen de doi ani. Cei cari au achiziționat subscriși sume mai mari, vor primi un număr de părți sociale în limita capitalului subscris.

Adunarea generală delegă pe dl. Vasile Dumitru și dl. Vasile Dumitru din comuna Săpcau și dl. Vasile Dumitru și dl. Vasile Dumitru din comuna Săpcau să se prezinte la judecătoria Săpcau spre a cere autentificarea prezentațiului proces-verbal și statute în 5 exemplare, după ce vor fi vizitate de Institutul Național al Cooperativilor conform dispozițiilor art. 68 din legea pentru organizarea cooperativilor. Delegații sunt autorizați să introducă în statule ori ce modificare ar mai fi cerute de Institutul Național al Cooperativilor.

41. sz. melléklet

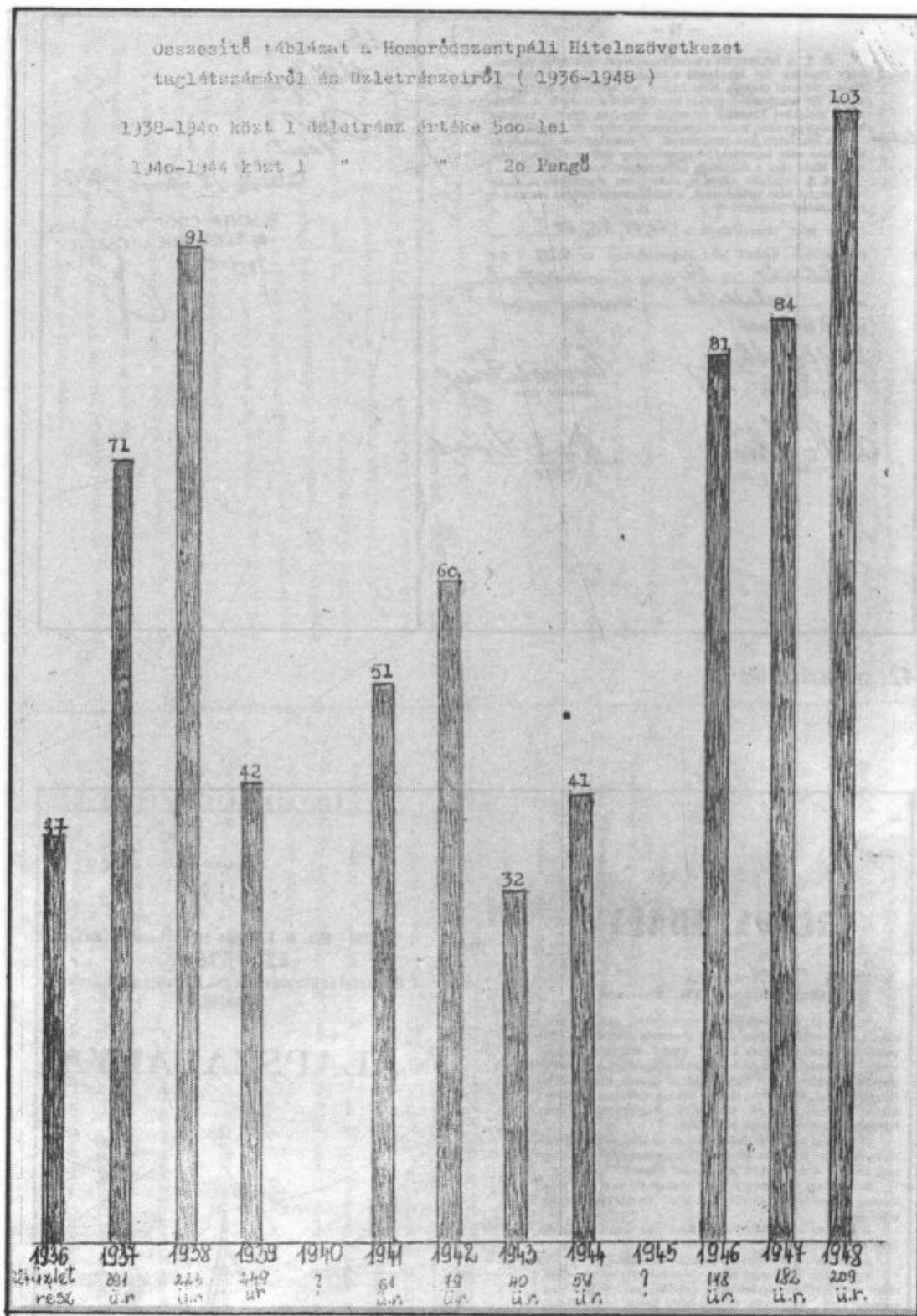

42. sz. melléklet

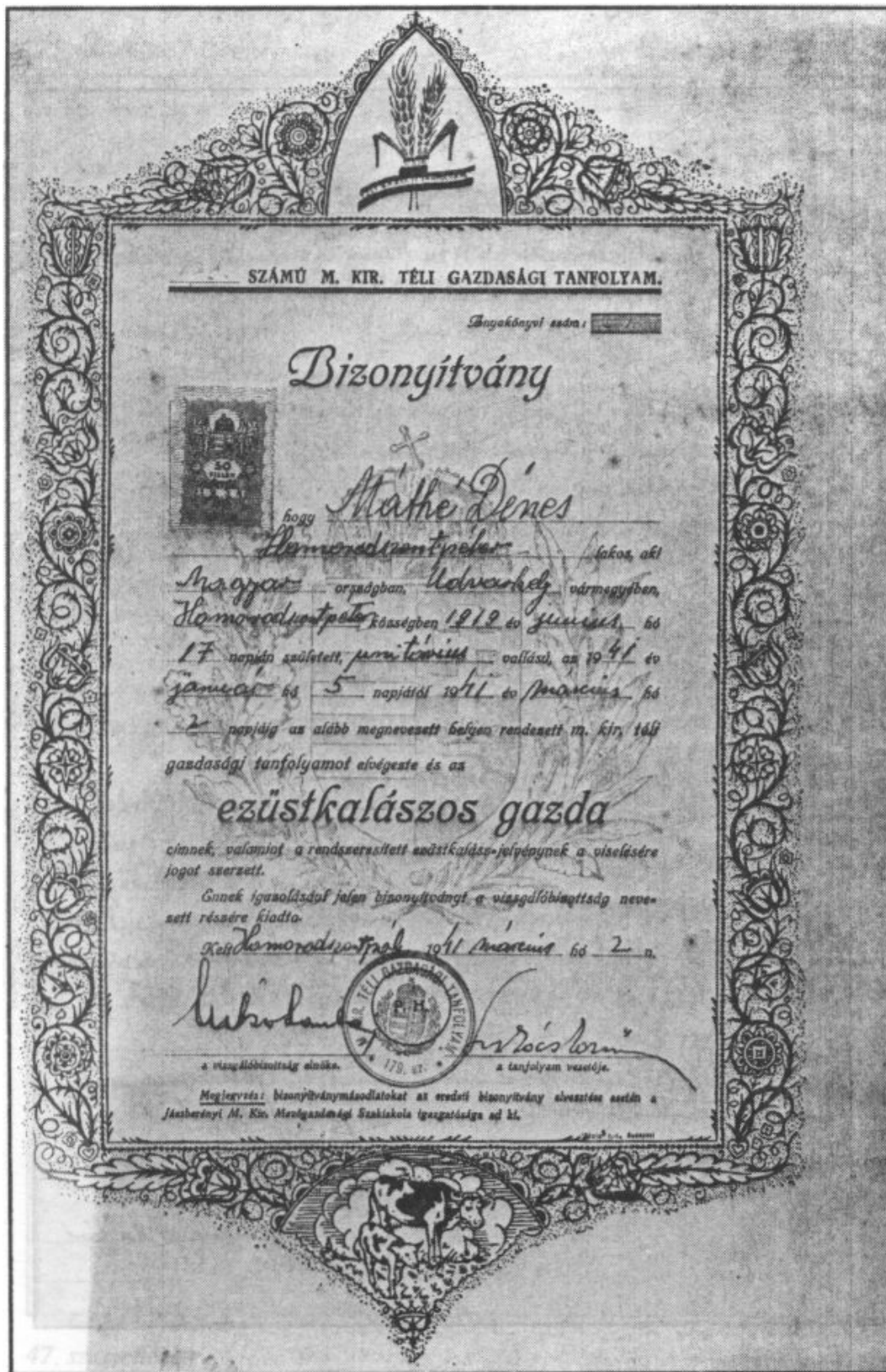

43. sz. melléklet

44. sz. melléklet

45. sz. melléklet

7

Hegylőrinc

Felkötött 1950. január 14-én a "Hegylőrinc" falu, községet
nyelvtudományi ügyekben, a községet helyi ügyben.

Helyi ügyben

Orbán Elek

Székely Gyula, Bencze József, Nagy Mártonné, Halász Sándor,
Dombóczy Lajos, és mások, Bencze Aladár f. i. b. tag

Ugyan Székely Gyula írták és meg

jelölték azokat és a nyelvtudományban.

Ötvenegyet

nyelvtudományi nyelvtudományi feladatok
a községet ügyben.

A nyelvtudományi ötvenegyet írták meg és azokat
és a községet ügyben megírták és helyben
írták, és felkötött a községet ügyben megírták és helyben
írták a községet ügyben a jelölték felkötötték
írták és megírták.

Ugyan Székely Gyula írták a községet
alap szabályait megírták és a községet ügyben írták
írták, és megírták a községet ügyben írták
A nyelvtudományi alap szabályait írták meg és megírták a községet
írták a községet ügyben írták és megírták a községet
írták a községet ügyben írták a községet ügyben írták

Székely Gyula
Bencze József
Nagy Mártonné
Dombóczy Lajos
és mások

Halász Sándor
Nagy Mártonné
Dombóczy Lajos
Orbán Elek
Bencze Aladár

46. sz. melléklet

MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK
BRASSÓI FIÓKJA

HAUPT- UND UNTERSCHEN ALLGEMEINER CREDITBANK
IN BRASSO

Stammkapital: 1000000.- Kronen - Aktienkapital: 2000000.- Kronen

NEOSPORT - CENTRALE: BUDAPEST
Aktienkapital: 2000000.- Kronen

FIÓKJÁK - FILIALEN: Brassó, Debrecen, Fiume, Győr, Kassa, Munkács, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szabolcs és Túszváros.

Brassó, 1918. febr. 6.

Tekintetes

id. Bencze Márton urnak

Bágy.

Vil. magyar hadikölcsön
545/24 szám.

Kérjük minden idevonaskozó le-
velében fenti számra hivatkozni.

Vann szerencsénk a m.kir.kolozsvári V.honv.ker.parncsnokság
utján intézetünkhöz juttatott b. jegyzése alapján

K 1.000.- névértékű ~~XXXXX~~ 6%-os magy. kir. áll. járadék kölcsönkötvényt

(VII. hadikölcsön)

K 966.- ^{96.60} 1918. jan. 31. értékkel

rovatolt b. számlája terhére elszámolni.

Fenti kötvényeket letétele helyezésére és azokat, az ellenérték teljes kiegyen-
lítése után, az Ön által előírt címre fogjuk beküldeni.

Vettünk fenti jegyzésihelytől

K 200.-t febr. 10. ért.

b. számlája javára.

Teljes tisztelettel
Magyar Általános Hitelbank
Brassói Fiókjának igazgatója
[Signature]

Hires Brassó, 2808

47. sz. melléklet

1937. *Marcius - 1*
 Mats Dénes
 5455. N. Kimball Ave.
 Chicago. 60625 ILL.
 USA

Mélyen tisztelt, kedves barátom János, és kedves feleséged nagyon örvendenek ha eszok jo egészségben találomnak beneteket mert mindkét elég jólvagyunk jelenleg Isten fel kereslek egy par sorral mer regen akartam írni de mindig valami közbenjot es iszonyu ho viharok vannak akora nagy ho lethogy ilyen nem volt már száz éve minden meg árat minden közlikedés meg beült egy hogy meg mindig takarítjuk és nagy trókkok horgyak a havat az utakraol egyszóval nagyon rossz telünk volt továbbá tudatlak hogy a moosi családjáról nem sokat tudok írni mer mind nagyon mesze lakunk egy mástól és csak leveilleg tudunk érintkezni, és azis nagyon ritkan mert miota Moosi meghalt nagyon ritkan jön levele mert a gyerekek nem sokat törődnek és az most felesége meg olyan bizonyjara foglalva, míg Moosi élt addig többször írtunk egymásnak, és minden évben legalább egyszer találkoztunk, de szegény ő meghalt és így lassan azt hiszem meg szünk minden össze köttetés, most februárban volt a nagyobb lányának a 25... éves házassági év forduló, és nagy ünepélyt rendeztek tánc és mulatságvolt, minket is meg hívtak de mindkét nem tudunk elmeni mert nagy ho vihar volt épen akkor, de ugyistelen mindkét nem tudunk olyan mesze menni így az Moosi lánya írta az én lányomnak hogy nagyon jói mulatok, most máit 25. éve hogy meghözöltek így Moosinak is a nagyobbik Unokája már husz, vagy 30. é 21 éves, így többet nem tudok írni rólok, az ajánlások amit hoztunk töltek elküldtük és írták hogy meg kaptak, és hogy nagyon szép volt, nem tudom hogy nétek írtak levelet ara... A moosi felesége nagyon jó asszony, és úgy az egész család, nagyon szép és jó gyerekek vannak moosinak, minegyik szép családot nevelt, és mind jólvannak, csak ez így van, ha mindkét meghalunk akkor a magyaroknak, már végéig, mert így a magyarul nem sokat törődnek de ha az öregek, elmenek, akkor a magyarisálmert, míg moosi élt addig meg megvolt a magyarbeszed és a magyar szokás demostmar mindenre alkonyatszalt, itten Chicagóban, mindkét úgyvagyunk, ha mindkét elpatkolunk akkor már ittis megsszunt a magyar, így lassankent, mindenkéve lesz.....

továbbá azta kis időt amit ti köztetek, töltötünk, soha sem tnyuk el feledni, nincsen az a nap és azaz est, hogyne beszélgetnök rollatok mert mindkét lélekben és szível minden nap veletek vagyunk, míg onmeg az Isten beneteket és legyetek boldogok és egészségesek, mind anylan, mert az egész úgy tűnik fel mindha csak egy boldogulás letvona az egész, mostis elötünkvan mindég meg érkezésünk kor a mikor meglatlak azt, esok nevető arcot, és azta sok ölelőkart, kiket otan nagy tam főb, minegy fél század, ami bizony nagyon hosszú idő, igaz hogy senkit nem ismertem csak a nevek voltak ismerősök, mert tudod változason mert keresztül minden a felu meg változott, a lélek mások, egy par kivételivel, és így az emberek is meg változtak, és a régi szokásokig, kezdtek változason menni keresztül, mert így van tudod, az idő változik, és az ígyvel az emberek is változnak.

Köszönjük azta igazi baráti fogatást amibe részünk volt ti állatok, nem felejtjük el, sohasem azta, igaz jó vacsorát amit a te kedves feleséged csinált, olyan jó ételt és olyan lepént, nem tettem máregy fél századnál többideje, a mit nem is felejtünk el soha, köszönünk mindent, szeretnem ha vissza tudnak szolgálni nektek.

Továbbá most levelem bezárom, és sokjokot kívánunk számatokra, Maradjunk Baráti, Szeretettel
 MATS DÉNES ÉS ORBAN MARIKA.
 AD AT ÜDVÖZLETÜNKET AZ EGÉSZ ISMERŐSÖNKNEK, ÉS ÚGY A JULISKA NOVEMBEREIG.

Mats Dénes

GAZDAKÖRÖK ALAPSZABÁLYA

I. ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEK

1. Az egyesület neve: _____
2. Az egyesület székhelye: _____
3. /Jogelőd léte esetén/ Az egyesület az 19____-tól 19____-ig működött _____
Gazdakör jogutódjaként működik.
4. Az egyesület önálló jogi személy.

II. AZ EGYESÜLET CÉLJA, TEVÉKENYSÉGI KÖRE

5. A Gazdakör célja a tagok érdekeinek képviselete, a gazdálkodási szakértelem fejlesztése, a mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi javítása, a termények értékesítésének előmozdítása, a föld termőerejének fokozása és a természetes környezet megóvása.

6. Céljai elérése érdekében a Gazdakör:

- képviseli a tagok érdekeit a helyi önkormányzat, a mezőgazdasági kamara, a szakhatóságok, a bíróságok és más szervek előtt;
- állást foglal, javaslatot tesz és véleményét nyilvánítja a mezőgazdaságot, illetve a gazdálkodást érintő bármely kérdés(ek)ben;
- gazdasági tárgyú (tematikájú) előadásokat, szakmai és tudományos esteket rendez, lehetőséget biztosít a gazdák számára kölcsönös tapasztalatcserére;
- támogatja mintagazdaságok szervezését és a tagok szakmai továbbképzését;
- feladatának tekinti a mezőgazdasági munka becsületének helyreállítását és megőrzését;
- támogatja a természeti adottságoknak legmegfelelőbb növényi kultúrák elterjesztését és nemesítését;
- önálló értékesítési rendszert alakít ki;
- előmozdítja a beruházást és gépesítést;
- lehetőségehez képest segítséget nyújt a következő gazdanemzedék képzéséhez;
- tagjainak rendszeres találkozási lehetőségét biztosít, előmozdítja szabadidejük hasznos és kulturált eltöltését;
- támogatja a környezetkímélő eljárások bevezetését és alkalmazását.

III. TAGSÁGI VISZONY

7. A Gazdakör rendes tagja lehet nemzetiségi különbség nélkül minden 16. életévét betöltött, önálló gazda, főfoglalkozású kistermelő, vállalkozó, szakcsoporthoz vagy mezőgazdasági társulási tag, ha az Alapszabályzat

szabályzatot egyetért és befizeti a belépési illetéket.

8. A Gazdakör pártoló tagja lehet az a természetes vagy jogi személy, aki az Alapszabályzatban foglalt előkkel egyetért, az abban foglalt kötelezettségeket vállalja.

9. A Gazdakör tiszteletbeli tagja lehet az, akit a Közgyűlés a mezőgazdaság, az értékesítés, a Gazdakör, vagy a település érdekében kifejtett tevékenysége alapján erre méltónak talál. Tiszteletbeli tagként évente legfeljebb két személy vehető fel.

10. A tagsági díjról a Működési Szabályzat rendelkezik.

11. Az egyesületbe való belépés és az onnan (abból) való kilépés önkéntes.

12. A tagfelvételi és kizárási eljárásról a Választmány dönt. Döntése ellen 30 napon belül a Közgyűléshez lehet fordulni.

13. A tagsági viszony megszűnik
- kilépéssel
  - kizárással
  - ha a tag tagdíjfizetési kötelezettségének önhibájából 3 hónapon át nem tesz eleget
  - a tag halálával
  - a jogi személy, pártoló tag megszűnésével.

14. Minden tag jogosult a Gazdakör közgyűlésén és más rendezvényein részt venni, azokon szóban vagy írásban véleményét nyilvánítani, az egyesület bármely iratába vagy elszámolásába betekinteni. Minden tag választhat és választható, kiskorú személy vagy nem román állampolgár azonban elnök, alelnök vagy bizottsági tag nem lehet.

15. A tagsági jogok és kötelezettségek az alapítotagokat jelen Alapszabály elfogadásától, a később felveendő tagokat a belépést követő hónap első napjától illetik meg, illetve terhelik.

16. Minden tagot megilletnek a Gazdakör által biztosított kedvezmények, köteles fizetni a tagdíjat, az egyesületi elők megvalósítását elősegíteni, a testületi döntéseket betartani és végrehajtani, a választott tisztséget lelkiismeretesen és legjobb tudása szerint ellátni.

IV. AZ EGYESÜLET SZERVEZETE

17. A Gazdakör szerve:
- a Közgyűlés
  - a Választmány
  - a Számvizsgáló Bizottság
  - a tisztségviselők.

18. A Gazdakör legfőbb szerve a Közgyűlés, amelyet évente legalább kétszer – tavasszal és ősszel – kell megtartani.

19. A Közgyűlést az elnök hívja össze. A meghívókat legalább 15 nappal korábban a napirendek (napirendi pontok) feltüntetésével el kell küldeni a tagoknak. Ősszel kell hívni a Közgyűlést, ha ezt a tagoknak legalább 10%-a, a Választmány, a Számvizsgáló Bizottság vagy a Bíróság, az ok megjelölésével kéri.

20. A Közgyűlés határozatképes, ha azon a tagok több mint fele jelen van. Határozatképtelenség esetén 30 napon belül új Közgyűlést kell összehívni, mely tekintet nélkül a megjelentek számára, az eredeti napirendi pontokban határozatképes.

21. A Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozik:

- a tisztségviselők, a bizottságok és a Választmány megválasztása, visszahívása és beszámoltatása;
- az éves program és költségvetés, valamint a zárszámadás elfogadása;
- az Alapszabály elfogadása és módosítása;
- a Választmány határozataival kapcsolatos fellebbezések elbírálása;
- a Gazdakör más szervezettel való egyesülésének vagy feloszlásának kimondása.

22. A Közgyűlés határozatait nyílt szavazással, egyszerű szavazati többséggel hozza. Minősített 2/3-os többséggel és titkos szavazással választja meg az elnököt és az alelnököt. A Közgyűlés dönthet úgy is, hogy más kérdésben is minősített többséget, vagy titkos szavazást kíván.

23. A Választmány tagja az elnök, az alelnök és 3-9 választott választmányi tag. Megbízatásuk két évre szól.

24. A Választmány legalább kéthavonta ülésezik. Összehívásának módja és eljárási szabályai megegyeznek a Közgyűlésre vonatkozó szabályokkal.

25. A Választmány legfontosabb feladata a közgyűlési határozatok végrehajtásának szervezése. Kinevezi a Gazdakör alkalmazottait, dönt a működési szabályzatban megállapított értéket meghaladó kifizetések és szerződések jóváhagyásáról, valamint az egyesületi ingatlanok sorsáról, a tagfelvételekről és kizárási eljárásokról. Előkészíti a Közgyűlés üléseit. Dönthet maxilan olyan kérdésben, amely nem tartozik a Közgyűlés kizárólagos hatáskörébe.

50. sz. melléklet

51. sz. melléklet

52. sz. melléklet

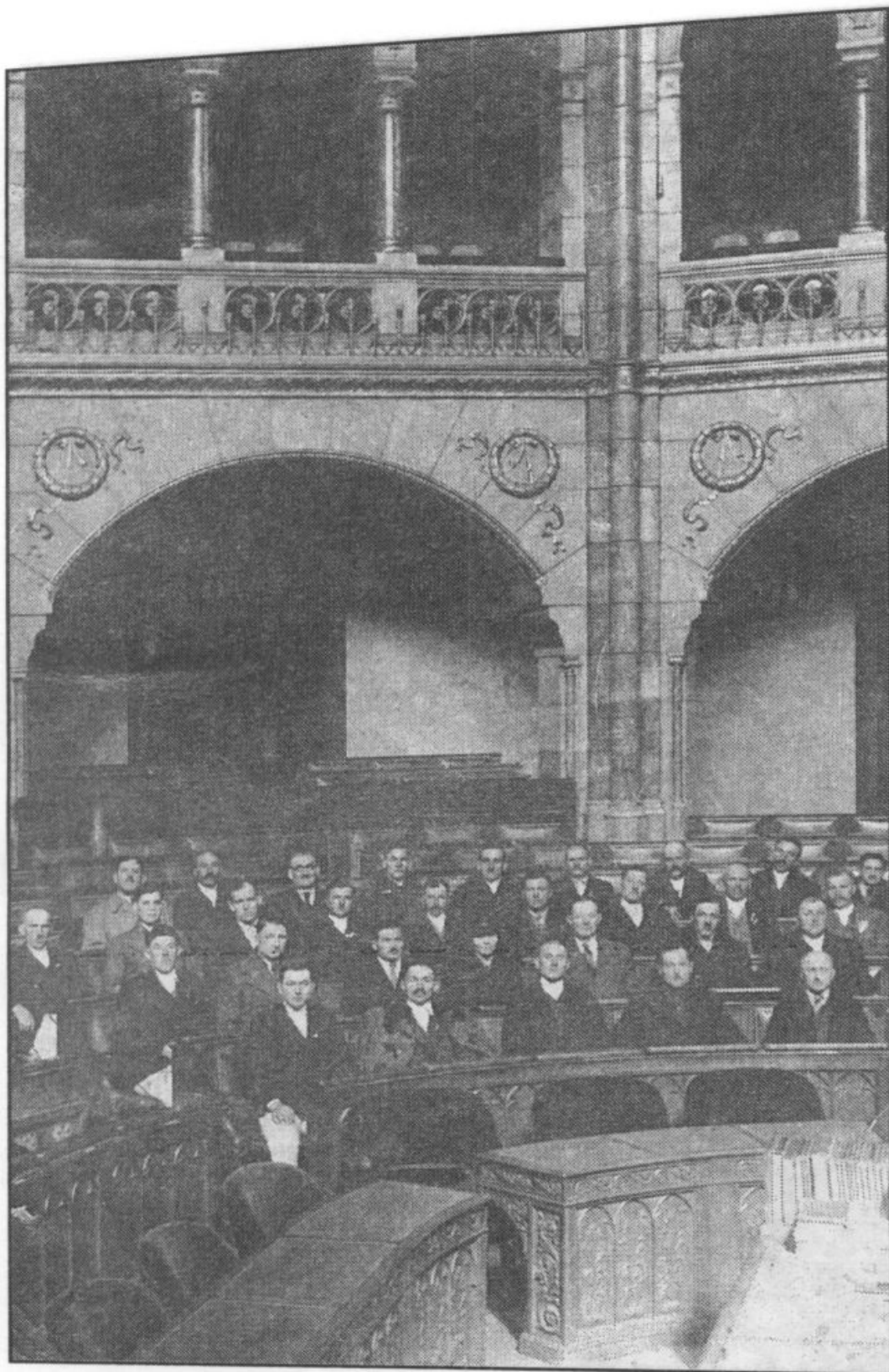

53. sz. melléklet

54. sz. melléklet

55. sz. melléklet

56. sz. melléklet

57. sz. melléklet

58. sz. melléklet

Tartalom

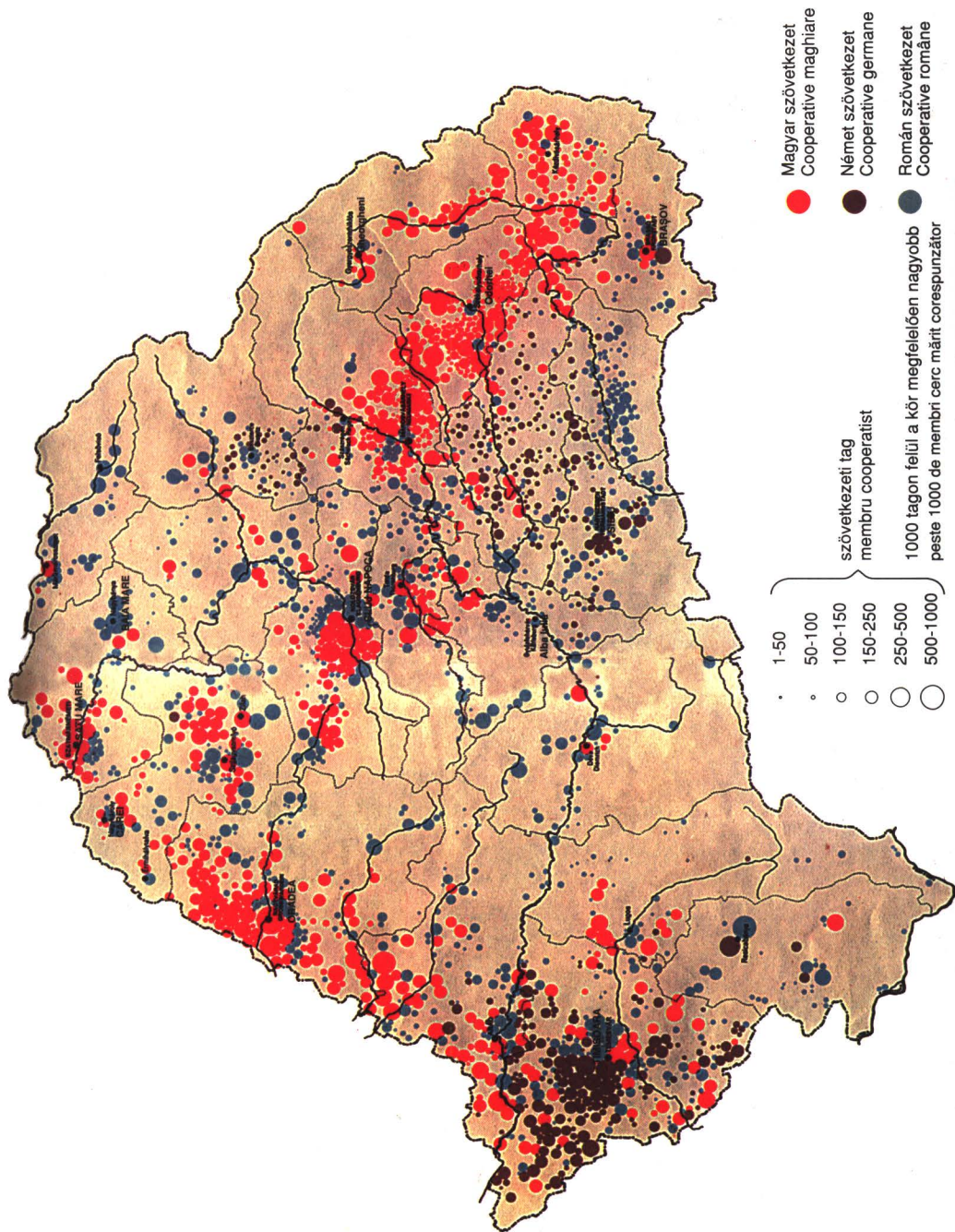
Előszó	3
I. A SZÖVETKEZETI ESZME FORRÁSAINÁL	4
1.1. Megalapozatlan reprivatizáció	4
1.2. A szövetkezet fogalma	5
1.3. A szövetkezetek történeti típusai	6
a) A Rochdale-i fogyasztási szövetkezet	6
b) A Raiffeisen-féle hitelszövetkezet	6
c) Dániai mezőgazdasági értékesítő- és feldolgozó szövetkezetek	6
d) A szovjet szövetkezetek	7
e) A kelet-európai országok szovjet típusú szövetkezetei	9
1.4. A szövetkezeti mozgalom úttörői az Osztrák-Magyar Monarchiában	10
a) Az első próbálkozások: az egyletek	10
b) Gróf Károlyi Sándor, a magyar szövetkezeti mozgalom úttörője	11
c) A Gazdakör és Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetének megszületése	12
d) Gidófalvi István, az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom kezdeményezője	12
e) Az erdélyi szászok szövetkezeti mozgalmának úttörője	13
f) Az erdélyi románok szövetkezeti mozgalmának kiemelkedő alakja	13
g) A Hangya Központ létrejöttének előzményei	13
h) A Hangya Szövetkezet megalakulása	14
i) A Hangya Központ fejlődése	15
j) A Hangya vidéki kirendeltsége; a nagyenyedi kirendeltség jelentősége	16
k) A Hangya Központ az I.C.A. tagja lesz	17
l) A Keresztény Szövetkezetek Központja és a köteléken kívül maradt szövetkezetek	18
1.5. A szövetkezeti mozgalom úttörője Romániában	19
II. A SZÉKELY EGYESÜLET A SZÉKELYFÖLDÉRT	21
2.1. A Székely Egyesület	21
2.2. A Marosvásárhelyi Keraskedelmi és Ipari Kamara	21
2.3. A Tusnádi Kongresszus	22
2.4. A Székelyföldi Gazdasági Akció megvalósításai	22
III. A SZÖVETKEZETI ESZME TÉRHÓDÍTÁSA A KÉT HOMORÓD MENTÉN	29
3.1. Az első életképes fogyasztási szövetkezet Udvarhely megyében	33
3.2. A Homoródszentpáli Gazdakör	36
3.3. A bágyi gazdakör falufejlesztő szerepe	43
3.4. A gazdaköri mozgalom kiszélesedése a Homoródmentén	46
3.5. A recsenyédi méhészeti kör	47
3.6. A városfalvi napszámos- és cselédsegélypénztár	47
3.7. Székelyföld leghasznosabb szövetkezeti intézményei, a tejszövetkezetek	48
3.8. Próbálkozások állatbiztosító szövetkezetek létesítésére	54

3.9. Pangás az első világháború után	54
3.10. Népinevelés a szövetkezeti eszme szolgálatában	57
3.11. A homoródmenti hitelszövetkezetek	59
3.12. A homoródmenti hitelszövetkezetek jelentősége	63
3.13. A gépszövetkezetek elterjedése	64
3.14. Gépszövetkezetek a Nagyhomoród mentén 1940 körül	67
3.15. Homoródszentpál a mezőgazdasági feldolgozó ipar útján	67
3.16. Összefoglaló táblázat a homoródmenti szövetkezetekről	68
IV. MIT HOZTAK A SZÖVETKEZETEK A HOMORÓDMENTIEK SZÁMÁRA?	69
V. EPILÓGUS	72
VI. TÖPRENGÉS	75
Mellékletek	78

MAGYAR, NÉMET ÉS ROMÁN SZÖVETKEZETEK ERDÉLYBEN 1939-BEN

COOPERATIVE MAGHIARE, ROMĂNE ȘI GERMANE ÎN TRANSILVANIA ÎN 1939

BIZTOSITVA
AZ

ELSŐ MAGYAR

általános

biztosító

TÁRSASÁGNAI